

Offline jongeren en de digitale kloof

Over het risico op ongelijkheden bij "digital natives"

Périne Brotcorne
Luc Mertens
Gérard Valenduc

SEPTEMBER 2009

STUDIE UITGEVOERD DOOR
DE VZW FONDATION TRAVAIL-UNIVERSITÉ (FTU)
VOOR DE PROGRAMMATORISCHE FEDERALE
OVERHEIDSDIENST MAATSCHAPPELIJKE INTEGRATIE

Studie uitgevoerd in opdracht van de Programmatorische Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie en de bevoegde Federale Staatssecretaris, door het Onderzoekscentrum Arbeid en Technologie van de vzw Fondation Travail-Université (FTU, Namen).

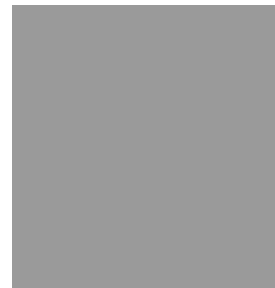
© **POD Maatschappelijke integratie, 2008 – SPP Intégration sociale, 2008**

POD Maatschappelijke integratie, cel “digitale kloof”
Koning Albert II-laan, 30 – B-1000 Brussel
Contact : helena.bex@mi-is.be ; pascale.lafontaine@mi-is.be

FTU – Fondation Travail-Université ASBL
Centre de recherche Travail & Technologies (<http://www.ftu-namur.org>)
Rue de l’Arsenal, 5 – B-5000 Namur
Tél. (0)81-725122, fax (0)81-725128
Contact : gvalenduc@ftu-namur.org

Inhoud

Inleiding	5
Hoofdstuk I De noodzaak om het begrip offline jongeren te verbreden	7
Hoofdstuk II Gebruik en niet-gebruik bij de jongeren: van uitsluiting naar breuklijn	33
Hoofdstuk III Te overwegen maatregelen	59
Hoofdstuk IV Conclusies en aanbevelingen	67
Bibliografie	75
Bijlage : aanvullende statistische gegevens	81
Inhoudstafel	87

Inleiding

Dit document bevat het eindverslag van een onderzoek dat op vraag van de Federale Programmatorische Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie door de Fondation Travail-Université (FTU) werd uitgevoerd, in het kader van het nationaal actieplan ter bestrijding van de digitale kloof. Dit onderzoek werd uitgevoerd bij jongeren die geen gebruik maken van het internet en jongeren die het internet slechts af en toe of zeer beperkt gebruiken, ook wel “offline” jongeren genoemd. Het onderzoek spitst zich toe op jongeren van 16 tot 25 jaar, omdat jonge mensen net op die leeftijd, vlak na de adolescentie, een aantal scharniermomenten doormaken en geleidelijk meer te maken krijgen met alle mogelijke toepassingen van het internet in alle domeinen van het maatschappelijke leven. Het is ook op die leeftijd dat jongeren deelhebben aan een gezamenlijke e-cultuur en zich verzelfstandigen.

Omdat offline jongeren binnen hun generatie veruit in de minderheid zijn, zijn ze bijzonder kwetsbaar voor marginalisering of uitsluiting. Hun risico op uitsluiting is tastbaar in de vier grote domeinen die het nationaal actieplan ter bestrijding van de digitale kloof in aanmerking neemt: werkgelegenheid, opleiding en beroepsontwikkeling; de toegang tot online informatie en diensten; deelname aan nieuwe vormen van communicatie en uitwisseling; en de deelname aan het culturele en maatschappelijke leven.

De maatschappelijke impact van de digitale uitsluiting bij jongeren is bijzonder groot, omdat onderwijs- en beroepsopleidingsinstellingen, arbeidsbemiddelingsagentschappen, besturen en werkgevers impliciet verwachten dat alle jongeren zich gedragen conform met de stereotype van de “internetgeneratie”.

We onderscheiden in dat kader vier kernvragen. Offline jongeren, wie zijn ze? In welk opzicht en waarom zijn ze offline? Welke gevolgen ondervinden ze daarvan? Welke maatregelen moeten worden overwogen?

Om deze vragen, die als een rode draad doorheen dit verslag lopen, te kunnen beantwoorden, werden drie complementaire benaderingen gehanteerd: allereerst wordt een overzicht gegeven van de wetenschappelijke literatuur m.b.t. de risico's van digitale uitsluiting bij jongeren, vervolgens worden statistieken en bestaand onderzoek uitgeplozen en tot slot wordt gepeild naar de ervaringen van de terreinwerkers die voeling hebben met jongeren in moeilijkheden in de

drie Gewesten van het land. Dit interactieve luik verliep aan de hand van twee workshops – één in het Nederlands en één in het Frans – waaraan maatschappelijke werkers van jeugdhulpdiensten, opvoeders, trainers en animatoren van jeugdverenigingen deelnamen. Deze workshops werden aangevuld met individuele gesprekken met terreinwerkers. Deze aanpak liet toe de groep van bijna-offline jongeren beter af te bakenen, hun verscheidenheid te belichten en de concrete risico's waaraan deze jongeren zijn blootgesteld te begrijpen. En dit alles met als oogmerk: het formuleren van aanbevelingen die tegemoetkomen aan de verzuchtingen en verwachtingen op het terrein.

Dit eindverslag werd opgevat als een populairwetenschappelijk werk dat als leidraad kan dienen bij het nemen van beleidsbeslissingen. Het is allereerst bedoeld voor al wie betrokken is bij het beleid voor de maatschappelijke of digitale integratie van jongeren, zowel bij de beleidsvorming als de uitvoering ervan. Ruimer bekeken kan het ook nuttig zijn voor alle actoren die betrokken zijn bij de opvolging van de digitale kloof en de uitdagingen van maatschappelijke inclusie.

Het onderzoeksteam

Het onderzoek liep van januari tot september 2009 en werd aan de FTU in Namen uitgevoerd door Périne Brotcorne, Luc Mertens en Gérard Valenduc.

Périne Brotcorne, licentiate geschiedenis en sociologie, is onderzoekster aan de Fondation Travail-Université (FTU). Ze neemt deel aan verscheidene projecten over digitale ongelijkheid en de maatschappelijke aspecten van de verspreiding van ICT.

Luc Mertens, bibliothecaris en licentiaat wijsbegeerte, is oprichter en oud-voorzitter van het VSNG (Vlaams Steunpunt Nieuwe Geletterdheid) en lanceerde de Digitale Week in Vlaanderen. Hij is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de FTU en blijft actief ijveren voor digitale insluiting in Vlaanderen.

Gérard Valenduc, doctor in de wetenschappen, is mededirecteur van het onderzoekscentrum van de FTU in Namen en is gastprofessor aan de universiteit van Louvain-la-Neuve (departement communicatie) en de universiteit van Namen (faculteit informatica). Zijn onderzoek heeft voornamelijk betrekking op de arbeidsverschuivingen in de kennismaatschappij en de links tussen innovatie en samenleving.

De auteurs danken in het bijzonder Julien Van Geertsom, voorzitter van het directiecomité van de POD Maatschappelijke Integratie, en Helena Bex en Pascale Lafontaine, van de cel “digitale kloof” van de POD Maatschappelijke Integratie, die de praktische uitvoering van het onderzoek in goede banen hebben geleid. Ze willen bovendien alle gesprekspartners bij de jeugdverenigingen en jeugdhulpdiensten bedanken voor hun bereidwillige medewerking aan het welslagen van de Franstalige en Nederlandstalige workshops.

De noodzaak om het begrip offline jongeren te verbreden

Welke kenmerken vertonen offline jongeren nu precies, meer bepaald in de leeftijdscategorie van 16 tot 25 jaar, ook wel “internetgeneratie” of “digital natives” genoemd? Hoewel maar heel weinig jongeren in die leeftijdscategorie nog nooit van het internet gebruik hebben gemaakt, blijkt uit statistieken dat ongeveer 10% van hen slechts af en toe op het internet surft. In het eerste deel van dit hoofdstuk wordt van deze statistieken uitgegaan om te peilen naar de precieze samenstelling van deze groep van offline jongeren, waarbij tegelijk wordt gewezen op de beperkingen van deze statistische benadering. In het tweede deel geeft een overzicht dan de voornaamste vaststellingen uit de wetenschappelijke literatuur m.b.t. het gebruik en het niet-gebruik van het internet. Het derde deel belicht het standpunt van de terreinwerkers op het gebied van opvoeding, animatie of jeugdhulp en hun perceptie van het “offline” verschijnsel bij jongeren van 16 tot 25 jaar.

1. Een eerste verkenning op basis van statistieken

Om te begrijpen wie die offline jongeren nu precies zijn en waar we ze kunnen vinden, is het nuttig de voornaamste sociaaldemografische kenmerken van de groep van jongeren van 16 tot en met 24 jaar kort toe te lichten¹. Wat is de verhouding studenten, werkende jongeren, werkzoekenden, inactieven? Hoe ziet hun verdeling op basis van opleidingsniveau er uit? Zijn er verschillen tussen jongens en meisjes, of tussen Franstalige en Nederlandstalige jongeren? Deze verdere toelichting is nodig om de statistische gegevens m.b.t. het gebruik of het niet-gebruik van het internet door deze jongeren correct te interpreteren.

¹ De voornaamste gegevensbronnen waaruit werd geput, zijn de enquêtes naar de arbeidskrachten (Eurostat, Statbel) en de enquêtes m.b.t. de informatiemaatschappij (Eurostat), voor België steunend op het onderzoek van Statbel over het ICT-gebruik bij individuen. Toelichting bij de leeftijdsgroep: de onderzoeken m.b.t. het gebruik van ICT hebben betrekking op de leeftijdsgroep van 16 tot en met 24 jaar, terwijl de enquête naar de arbeidskrachten betrekking heeft op de leeftijdsgroep van 15 tot en met 24 jaar (volgens de definitie van de bevolking op arbeidsleeftijd: 15 tot 64 jaar). Dit onderscheid zal bij ieder gegevensoverzicht worden aangegeven.

1.1 Profielschets van jongeren tussen 16 en 25 jaar in België

Verkenning van opleidingsniveau en inschakeling in het arbeidscircuit
 In 2007 maakte de bevolkingsgroep van 15 tot 24 jaar zo'n 12% van de totale Belgische bevolking uit, een status-quo sinds 2002. Deze leeftijdsgroep bestaat voor 62.5% uit studenten, voor 27.5% uit beroepsactieve jongeren, voor 6.4% uit werklozen en voor 3.6% uit niet studerende inactieven (bron: Eurostat). Tabel 1 splitst deze vier statuten uit naar geslacht, hoogste diploma en Gewest.

Tabel 1
Indeling 2008 van de verschillende statuten van jongeren 15-24 jaar naar geslacht, hoogste diploma en Gewest
 (% van de bevolking 15-24 – percentages op één lijn)

	<i>Aan het werk</i>	<i>Werklozen</i>	<i>Studenten</i>	<i>Andere inactieven</i>
Alle	27.4	6.0	63.1	3.5
<i>Naar leeftijd</i>				
15-19 jaar	7.2	2.4	88.4	(2.0)
20-24 jaar	47.9	9.6	35.3	7.2
<i>Naar geslacht</i>				
Mannen	29.7	6.3	61.9	2.1
Vrouwen	25.0	5.8	64.4	4.8
<i>Naar hoogste diploma</i>				
Lager secundair onderwijs	12.1	4.7	78.6	4.5
Algemeen of beroepssecundair	35.9	6.9	54.2	3.1
Hoger onderwijs	61.3	7.8	29.6	1.3
<i>Naar Gewest (2006 in plaats van 2008)</i>				
Vlaanderen	32	5	60	3
Brussel	21	11	59	9
Wallonië	22	10	62	6

Bronnen: 2008 = Eurostat ; 2006 = IWEPS (Vanderstricht, 2008)

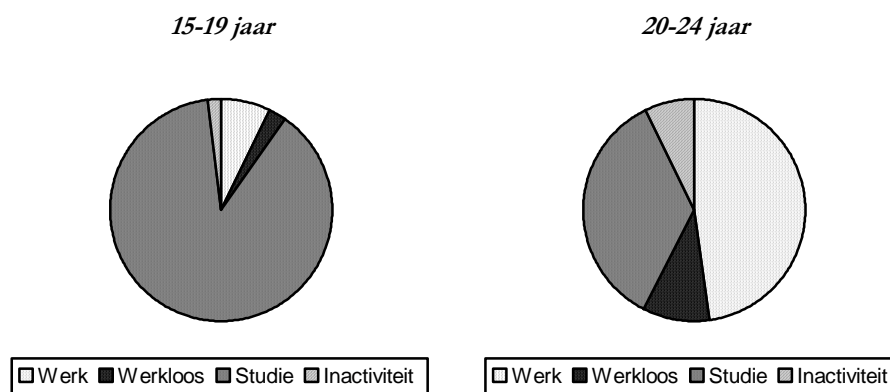
De gegevens m.b.t. het opleidingsniveau, zoals dat begrip in nationale en Europese statistieken wordt toegepast, moeten echter met het nodige voorbehoud worden aangewend²; in de leeftijdsgroep 16-24 jaar, met bijna twee derden studenten, geeft het hoogst behaalde diploma geen nauwkeurige indicatie van het opleidingsniveau. Een universiteitsstudent wordt immers ingedeeld bij de groep met een diploma hoger secundair onderwijs (gemiddeld opleidingsniveau), net als een arbeidsactieve of werkloze jongere die een diploma van het beroepssecundair onderwijs behaalde; een student die zijn laatste jaar secundair of een 7de beroepsjaar

² *Laag* opleidingsniveau: ten hoogste een diploma lager secundair onderwijs. *Gemiddeld* opleidingsniveau: ten hoogste een diploma algemeen, technisch of beroepssecundair onderwijs (met inbegrip van postsecundair onderwijs behalve hoger onderwijs). *Hoog* opleidingsniveau: diploma hoger onderwijs van het korte of het lange type.

volgt, wordt ingedeeld bij de groep met een diploma lager secundair onderwijs (laag opleidingsniveau) enzovoort. Voor deze leeftijdsgroep is de variabele “opleidingsniveau” duidelijk afhankelijk van de leeftijd.

De leeftijdsgroep 15-24 jaar kan worden ingedeeld in twee subgroepen: 15- tot 19-jarigen en 20- tot 24-jarigen, omdat de respectievelijke studien- en arbeidssituatie van beide subgroepen sterk verschilt (zie tabel A1 en tabel A2 van de statistiekenbijlage).

Grafiek 1
Indeling van de bevolking van 15-24 jaar jongeren naar hun statuut

Tussen 15 en 19 jaar lopen negen jongeren op tien nog school.

Tussen 20 en 24 jaar zijn er zes op tien op de arbeidsmarkt.

Tussen 15 en 19 jaar lopen negen jongeren op tien nog school en is één op tien al aan het werk of op zoek naar werk. Deze minderheidsgroep wordt gekenmerkt door een bijzonder hoog werkloosheidspercentage (30%)³. Verhoudingsgewijs zijn er iets meer mannen dan vrouwen die werken of werk zoeken, terwijl net iets meer vrouwen dan mannen nog studeren. Er is bovendien geen duidelijk verschil tussen de drie Gewesten. We wijzen erop dat in België een schoolplicht (met inbegrip van begeleid leren en alternierend leren) tot 18 jaar geldt.

Eén op drie jongeren van 20 tot en met 24 jaar loopt nog school (37% van de vrouwen en 31% van de mannen), zonder noemenswaardige verschillen tussen de Gewesten. Binnen deze leeftijdsgroep zijn de verschillen wel duidelijk aflijnbaar:

- *Op basis van het behaalde diploma.* Van de jongeren in de subgroep 20-24 jaar die geen diploma hoger secundair onderwijs behaalden, loopt

³ Ter herinnering, voor de meting van de *tewerkstellingsgraad* en de *werkloosheidsgraad* wordt niet uitgegaan van dezelfde referentiegroepen. De *tewerkstellingsgraad* wordt gemeten bij de bevolking op beroepsleeftijd (15 tot en met 64 jaar). De *tewerkstellingsgraad* bij jongeren van 15 tot en met 24 jaar is dus de verhouding van het aantal jongeren van 15 tot en met 24 jaar dat werkt (in loondienst of als zelfstandige) t.o.v. het totale aantal jongeren in die leeftijdsgroep. De *werkloosheidsgraad* wordt gemeten bij de actieve bevolking, m.a.w. jongeren die werken of werk zoeken, met uitsluiting van studenten en andere inactieven. De werkloosheidsgraad bij jongeren van 15 tot en met 24 jaar is dan de verhouding van het aantal werkzoekenden t.o.v. het aantal beroepsactieven in die leeftijdsgroep.

31% nog steeds school en is 62% beroepsactief of werkzoekend, met een werkloosheidsgraad van 29%. Van de jongeren in de subgroep 20-24 jaar die wel een diploma secundair onderwijs, maar (nog) geen hoger diploma behaalden, loopt 40% nog steeds school en is 52% arbeidsactief of werkzoekend, met een werkloosheidsgraad van 16%. Tot slot studeert één jongere op vijf met een diploma hoger onderwijs op zak nog voort en zijn twee jongeren op drie beroepsactief; de werkloosheidsgraad bij deze groep van hogergeschoolden is beduidend kleiner (11%).

- *Op basis van inactiviteit.* Het aandeel niet studerende inactieven is behoorlijk groot: 8% bij vrouwen, evenals bij houders van een diploma secundair onderwijs. In het Brusselse Gewest loopt dit cijfer op tot 13%: één jonge Brusselaar op acht van 20 tot 25 jaar studeert niet, werkt niet of is niet op zoek naar werk; twee derden van hen zijn vrouwen.
- *Op basis van geslacht.* De verhouding beroepsactieve mannen (53%) is groter dan de verhouding beroepsactieve vrouwen (45%), terwijl het percentage werkloze mannen gelijkloopt met het percentage werkloze vrouwen. Het verschil tussen beroepsactieve mannen en beroepsactieve vrouwen kan worden verklaard door het feit het aantal vrouwelijke studenten en andere inactieven groter is.
- *Op basis van het Gewest.* Wat meteen opvalt, zijn de grote verschillen op het vlak van tewerkstelling en werkloosheid tussen Vlaanderen enerzijds en Brussel en Wallonië anderzijds. Zo'n 57% van de Vlaamse jongeren van 20 tot en met 24 jaar werkt (en 11% is werkloos), tegenover 39% in Wallonië (31% is werkloos) en 34% in Brussel (33% is werkloos).

Kortom, op 100 jongeren van 15 tot en met 24 jaar zijn er 45 die studeren en jonger zijn dan 20, zijn er 17 die studeren en 20 jaar of ouder zijn, 3 die werken en jonger zijn dan 20, 25 die werken en 20 jaar of ouder zijn, 6 werklozen, van wie één jonger dan 20 jaar, en tot slot 4 niet studerende inactieven.

De maatschappelijke breuklijnen zijn vooral zichtbaar in de leeftijdsgroep 20-24 jaar. Deze breuklijnen ontstaan echter al vroeger, met als eerste oorzaak schoolmoeheid.

Wat tewerkstelling en opleiding betreft, zijn de maatschappelijke breuklijnen vooral zichtbaar in de leeftijdsgroep 20-24 jaar. Deze breuklijnen ontstaan evenwel al vroeger, met als eerste oorzaak schoolmoeheid. Het voortijdig afhaken van leerlingen en de gevolgen ervan eenduidig becijferen is geen sinecure, maar schoolmoeheid laat zich wel in een aantal indicatoren vatten. Een indicator die door bijvoorbeeld Eurostat wordt gebruikt, is de verhouding jongeren van 18 tot en met 24 jaar die uit het onderwijssysteem zijn gestapt en enkel een diploma basisonderwijs of lager secundair onderwijs op zak hebben en die dus m.a.w. hun secundair niet hebben afgemaakt. In België is deze verhouding 12,3% (13,9% bij de mannen, 10,7% bij de vrouwen) (Eurostat, 2007).

Uit een studie uitgevoerd in opdracht van de Sociale en Economische Raad van het Waals Gewest (Mainguet, 2008, pp. 15-16) blijkt dat de verschillen in tewerkstellingsgraad tussen Vlaanderen enerzijds en Brussels en Wallonië anderzijds onder meer kunnen worden verklaard door het grote aantal Waalse en Brusselse schoolverlaters dat geen diploma secundair behaalde. Van de voortijdige schoolverlaters tussen 15 en 19 jaar is 68% in Wallonië lagergeschoold (dus met ten hoogste een diploma lager secundair), tegenover 49% in Vlaanderen. Van de voortijdige schoolverlaters van 20 tot en met 24 jaar is in Brussel 40%, in Wallonië 26% en in Vlaanderen 18% lagergeschoold.

Het probleem van schoolmoeheid leidt tot een toenemende ongeletterdheid bij jongeren. Van de jongeren tussen 16 en 25 jaar kampt ongeveer 10% met lees- en schrijfproblemen, en twee groepen in het bijzonder: schoolverlaters zonder diploma en jonge nieuwkomers (asielzoekers of jongeren zonder papieren). In de Franse Gemeenschap is 14% van de studenten die een lees- en schrijfopleiding volgen bij Lire & Ecrire tussen 16 en 25 jaar.

Demografische kenmerken

De meeste jongeren van 16 tot 25 jaar zijn ongehuwd – zoals kan worden verwacht. In de subgroep 20-24 jaar was 7.8% in 2006 gehuwd (4% mannen en 11.7% vrouwen). In dezelfde subgroep 20-24 jaar wonen 2% van de mannen en 4% van de vrouwen samen met partner en kind(eren); 3% van de vrouwen zijn alleenstaande moeders (Statbel, 2009). In België trouwen vrouwen voor het eerst op de gemiddelde leeftijd van 27.3 jaar en mannen op 29.5 jaar. In 2000 (laatste jaar waarvoor gegevens beschikbaar zijn) kregen vrouwen hun eerste kind op de gemiddelde leeftijd van 28 jaar (Eurostat News, 2008).

Vooraf vanaf 20 jaar zetten jongeren beslissende stappen op weg naar hun autonomie.

Het aantal jongeren dat nog thuis woont of dat alleen woont, is moeilijk in cijfers te vatten, want tot welke categorie behoren dan studenten die op kot wonen? De beschikbare statistische indicatoren hebben betrekking op verschillende groepen:

- Uit de statistieken m.b.t. huishoudens (2006) blijkt dat in de subgroep 20-24 jaar ongeveer 12% van de mannen en 10% van de vrouwen een eenpersoonsgezin vormen. Dit percentage bleef tussen 2001 en 2006 redelijk stabiel, maar nam in de loop van de jaren 1990 fors toe (Statbel, 2009).
- Uit de statistieken over kinderbijslag blijkt dat ongeveer 30% van de jongeren van 18 tot 24 jaar nog kinderbijslag geniet en dat dit cijfer van 1996 tot 2006 nagenoeg ongewijzigd is gebleven (RKW 2007, p. 9; RKW 2006, p. 22). Het grotere aantal studenten, de langere studies en het stijgende aantal jonge werkzoekenden in wachttijd worden gecompenseerd door het toenemende aantal jongeren dat niet langer afhankelijk is van zijn ouders.

De Eurobarometer over de jeugd (2007, p. 72) geeft alvast enkele aanwijzingen omtrent de redenen waarom jongeren langer bij hun ouders

blijven wonen. De redenen die jonge Belgen van 18 tot 30 jaar het vaakst aanhalen, zijn dat ze van alle comfort kunnen genieten zonder de verantwoordelijkheid ervoor te dragen (30%), het gebrek aan betaalbare woningen (27%) en het gebrek aan middelen (26%).

Ook wordt onrechtstreeks gepeild naar de gedwongen of bewuste onafhankelijkheid van familie bij jongeren die recht hebben op maatschappelijke integratie (RMI), verzekerd door het OCMW. Een studie uitgevoerd door het Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (Defeyt en Hissette, 2009) toont aan dat 4,1% van de jongeren van 18 tot en met 24 jaar in het Waalse Gewest RMI-gerechtigd is; in sommige grote steden ligt dit percentage veel hoger (Luik 9,6%, Bergen 8,5%, Charleroi 6,3%). Tussen 2002-2003 en 2007-2008 nam het aantal RMI-gerechtigde jongeren in Wallonië van 18 tot en met 24 jaar toe met 26,2%, tegenover 5,5% voor 24- tot 64-jarigen. Deze toename is te wijten aan twee ontwikkelingen: enerzijds krijgen jongeren dankzij de wet van 2002 makkelijker toegang tot het RMI en anderzijds is er de toenemende onzekerheid bij jongeren omwille van de verarming van hun ouders, het wegvallen van gezinsstructuren en hun moeilijke inschakeling op de arbeidsmarkt. Van de jonge Walen die recht hebben op maatschappelijke integratie gaat 37,7% opnieuw studeren en wordt 6,1% met succes ingeschakeld op de arbeidsmarkt.

1.2 Het gebruik van het internet en de computer bij jongeren van 16 tot en met 24 jaar

Zijn sommige jongeren echt "volledig offline"?

Heel weinig jongeren van 16 tot 24 jaar zijn echt "volledig offline". "Volledig offline" jongeren vinden we enkel bij laag- of middelhoog geschoolden, die niet meer studeren.

Maar heel weinig jongeren van 16 tot 24 jaar zijn echt "volledig offline" en hebben m.a.w. dus nog nooit een computer gebruikt of op het internet gesurft. Volgens Statbel (2008) heeft slechts 4% van de 16- tot 24-jarigen nog nooit een computer gebruikt (2% in Vlaanderen, 7% in Wallonië, 9% in Brussel) en heeft 5% nog nooit op het internet gesurft (2% in Vlaanderen, 8% in Wallonië, 10% in Brussel). De verschillen tussen de Gewesten zijn volgens Statbel dus behoorlijk groot.

Wat leert het onderzoek van Statbel ons over het profiel van deze "volledig offline" jongeren? Ten eerste gaat het nooit, of toch bijna nooit, om studenten. En ten tweede zijn het net iets vaker mannen dan vrouwen. De belangrijkste discriminerende factor blijkt het scholingsniveau te zijn: "volledig offline" jongeren vinden we enkel bij laaggeschoolden of middelhoog geschoolden. Zo'n 8% van de jongeren in deze twee categorieën heeft nog nooit een computer of het internet gebruikt, of heeft beide gedurende meer dan een jaar niet gebruikt. Gezien het beperkte aantal "volledig offline" jongeren in de steekproef van het onderzoek is het niet mogelijk om ze aan een vergelijking met andere statistische gegevens te onderwerpen.

Wanneer we naar de buurlanden kijken (Eurostat, 2008), stellen we vast dat België ongeveer parallel loopt met Frankrijk en Groot-Brittannië,

maar het minder goed doet dan Nederland, Luxemburg en Duitsland, waar het percentage “volledig offline” jongeren verwaarloosbaar is.

Andere onderzoeken maken gewag van een nog kleiner aandeel offline jongeren. Volgens de jaarlijkse peiling van het Waalse Agentschap voor Telecommunicatie (AWT) over het gebruik van ICT bij de inwoners van Wallonië is minder dan 1% van de Waalse jongeren volledig offline (AWT, 2009). Marktonderzoeksbureau InSites komt tot een gelijkaardige vaststelling. Hoe kan dit verschil met de cijfers van Statbel worden verklaard? Enerzijds lijkt de methodologie die Statbel hanteert aanleiding te geven tot een overschatting van het aantal jongeren dat geen gebruik maakt van het internet. Het gaat hier immers om een face-to-face-enquête bij huishoudens, waarbij de kinderen evenwel niet rechtstreeks worden bevraagd⁴. Welnu, uit onze bevraging van praktijkwerkers blijkt dat heel wat ouders, die zelf offline zijn, niet weten of en hoe hun kinderen buitenshuis gebruik maken van het internet. Anderzijds is het niet geheel onmogelijk dat enquêtes zoals uitgevoerd door het AWT of marketingbureaus, die jongeren rechtstreeks bevragen, het aantal niet-gebruikers onderschatten, vermits offline jongeren dit niet altijd durven toegeven, zoals ook jongeren die niet kunnen lezen of schrijven hun ‘handicap’ proberen te verbergen. Het zijn de terreinwerkers zelf die ons op dit dubbele gevaar van overschatting of onderschatting bij het voeren van enquêtes hebben gewezen.

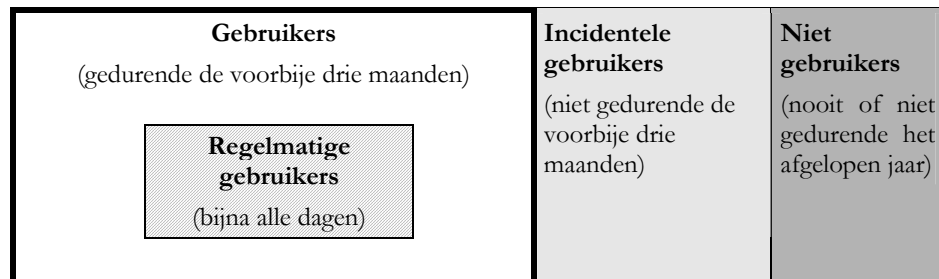
Het begrip “offline jongeren” moet worden verbreed naar die jongeren die zelden of slechts af en toe van het internet gebruikmaken.

Zoals we verder zullen zien, bevestigt onze bevraging van praktijkwerkers die met jongeren in moeilijkheden werken dat vrijwel geen of bijzonder weinig jongeren helemaal offline zijn. Het is dus aangewezen het begrip “offline jongeren” te verbreden naar die jongeren die zelden of slechts af en toe van het internet gebruik maken. Verschillende statistische bronnen maken het mogelijk om deze groep in kaart te brengen.

Jongeren die geen of weinig gebruik maken van computer of internet, wie zijn ze?

De enquêtes van Eurostat en Statbel spitsen zich specifiek toe op die personen die de voorbije drie maanden een computer gebruikten of op het internet surfden; zij worden als “gebruikers” beschouwd. Binnen deze groep onderscheiden we een subgroep van regelmatige gebruikers (dagelijks of bijna dagelijks in de loop van de afgelopen drie maanden). De anderen worden dan als incidentele gebruikers of niet-gebruikers beschouwd. Onderstaande grafiek geeft de verdeling tussen gebruikers en niet-gebruikers weer volgens de definities van Eurostat en Statbel.

⁴ De ICT-enquête van Statbel is een module van de arbeidskrachtenenquête (LFS). De enquête bevraagt jongeren niet rechtstreeks, maar legt de referentiepersoon binnen het gezin een aantal vragen voor m.b.t. het gebruik van ICT door alle gezinsleden. De enquête van het AWT bevraagt wel rechtstreeks een jongerensteekproef; het betreft echter een telefonische enquête (vast of mobiel toestel), waardoor dus de kleine groep van jongeren die niet over een vast of gsm-toestel beschikt niet wordt bereikt.

In België maakt 8% van de jongeren in de leeftijdscategorie 16-24 jaar geen of weinig gebruik van een computer (ze behoren met andere woorden niet tot de categorie van gebruikers, zoals hoger beschreven) en surft 9% nauwelijks of niet op het internet. Zo'n 22% maakt geen deel uit van de subgroep van regelmatige computergebruikers en 25% is geen regelmatige internetgebruiker. Dat is althans wat we uit de gegevens m.b.t. gebruikers kunnen afleiden (tabel 2).

Tabel 2
Verhouding van computer en internetgebruikers bij jongeren van 16-24 jaar in België
 (% bevolking 16-24 jaar, 2007 en 2008)

	Computer				Internet			
	Gebruikers		Regelmatische gebruikers		Gebruikers		Regelmatische gebruikers	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
16-24, alle	92	92	77	78	91	91	75	75
16-24, mannen	93	91	79	75	91	89	77	73
16-24, vrouwen	91	94	75	81	91	92	73	77
16-24, lager diplomaniveau	90	91	73	76	88	89	69	71
16-24, gemiddeld diplomaniveau	94	92	80	76	94	91	80	75
16-24, hoger diplomaniveau	92	97	83	94	91	97	79	91
16-24, studenten	96	97	84	86	95	96	80	82
16-24, Vlaanderen	95	–	79	–	95	–	78	–
16-24, Brussel	89	–	65	–	89	–	62	–
16-24, Wallonië	88	–	76	–	86	–	73	–

Bron: 2008, Eurostat ; 2007, Eurostat en Statbel

75% van de jongeren tussen 16-24 zijn regelmatige gebruikers. 16% zijn onregelmatige gebruikers. 9% zijn incidentele gebruikers of niet-gebruikers.

Volgens Eurostat/Statbel kan de groep van jongeren van 16 tot en met 24 jaar dus eigenlijk als volgt worden ingedeeld: 75% regelmatige gebruikers; 16% onregelmatige gebruikers; 9% incidentele gebruikers of niet-gebruikers.

Volgens deze gegevens zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen gering. Studenten scoren beter dan gemiddeld. De verschillen tussen Vlaanderen enerzijds en Wallonië en vooral Brussel anderzijds laten zich wel scherp voelen. Het behaalde diploma is een belangrijke variabele, die echter voor deze leeftijdsgroep met de nodige voorzichtigheid moet

worden geïnterpreteerd (ter herinnering, een student met niveau N wordt ingedeeld bij de houders van een diploma niveau N-1).

De enquête van Statbel (2007) peilde daarnaast ook naar de redenen waarom er geen gebruik wordt gemaakt van het internet. Jongeren in de leeftijdsgroep van 16 tot 24 jaar geven daarvoor vier redenen op: de uitrusting is te duur (reden aangehaald door 51% van de niet-gebruikers); ik heb geen internet nodig (31% van de niet-gebruikers); de verbindingskosten zijn te hoog (27% van de niet-gebruikers); 30% van de niet-gebruikers geven een gebrekkige informaticavaardigheid als reden op (24% in Vlaanderen, 20% in Wallonië en maar liefst 68% in Brussel).

Volgens andere bronnen is het percentage “zo goed als offline” jongeren kleiner dan bij Statbel. Volgens marktonderzoeksbureau InSites surft 5% van de jongeren van 16 tot en met 24 jaar minder dan één keer per maand op het internet. Uit de jaarlijkse enquête van het AWT voor 2008 blijkt dat slechts 13% van de jongeren van 15 tot en met 24 jaar geen regelmatig gebruiker is en dus m.a.w. minder dan één keer per week op het internet surft. Deze groep wordt door het AWT “occasionele gebruikers” genoemd en is niet te verwarren met de incidentele gebruikers bij Statbel/Eurostat. We vroegen het AWT om de kenmerken van deze groep nauwkeuriger te beschrijven. Het AWT lichtte deze groepskenmerken, rekening houdend met de beperkte omvang van deze subgroep en het nodige voorbehoud daarbij, als volgt toe ⁵:

Occasionele internetgebruikers zijn niet maatschappelijk achteruitgesteld. Ze hebben een gemiddeld opleidingsniveau. Ze zijn in het bezit van een geavanceerde gsm en een spelconsole.

- De subgroep van jonge occasionele gebruikers wordt a priori niet gekenmerkt door ongunstige maatschappelijke omstandigheden, noch op het vlak van levensstandaard noch op het vlak van socioprofessionele inschakeling of gezinstype. De groep telt evenveel mannen als vrouwen. De groep vertoont geen bijzondere geografische kenmerken.
- Jonge occasionele gebruikers zijn eerder middelhoog of laaggeschoold, maar de helft van hen studeert nog (geen universitaire studies). De anderen zijn arbeiders of bedienden en zijn maar zelden werklozen. Ze maken deel uit van gezinnen met een middelhoog of laaggeschoold gezinshoofd.
- Meer dan twee derden van hen beschikken niet over een computer thuis. Ze beschikken daarentegen wel allemaal over een recent gsm-toestel dat ze meer dan andere jongeren gebruiken om foto's te maken en muziek te downloaden. Wel hebben ze vaker dan gemiddeld een eigen spelconsole. Het is dus mogelijk dat hun spelconsole en multimedia gsm-toestel deels het internet vervangen om spelletjes te spelen, foto's te maken of muziek te beluisteren en te downloaden.

⁵ De FTU dankt in het bijzonder Nathalie Hardat, statistica bij het AWT, voor de secundaire verwerking van de gegevens die ze op ons verzoek uitvoerde en voor haar nauwgezette toelichting.

Uit deze bijkomende analyse van de enquêtegegevens van het AWT blijkt dat de digitale achterstand van jonge occasionele internetgebruikers niet meteen een eerstelijnsprobleem is, namelijk een probleem van internettoegang. Ze stellen blijkbaar andere prioriteiten dan hun leeftijdsgenoten en hebben het internet minder of minder vaak nodig voor hun studies of werk.

Waar surfen jongeren op het internet?

Deze vraag is zeker pertinent om de hypothese te toetsen die stelt dat jongeren die niet of weinig op het internet surfen minder toegang zouden hebben tot internetvoorzieningen. Tabel 3 biedt een overzicht van de internetvoorzieningen waar jongeren de afgelopen drie maanden op het internet surfden (Eurostat/Statbel, 2008). Ze surfen in de eerste plaats thuis (92%), op school (40%), bij iemand anders (18%) of op het werk (12%).

Tabel 3
Internetvoorzieningen gebruikt door jongeren tussen 16 en 24 jaar in België
(% van de 16-24 jaar die de voorbije drie maanden internet gebruikt hebben, 2008)

	Thuis	Vormings- plaats	Bij vrienden, buren, verwanten	Werk- plaats	Slechts thuis
16-24, alle	92	40	18	12	40
16-24, lager diplomaniveau	91	44	17	3	43
16-24, gemiddeld diplomaniveau	93	40	20	13	40
16-24, hoger diplomaniveau	96	26	10	46	29
16-24, studenten	94	58	19	4	34

Bron: Eurostat, 2008

Wanneer we de evolutie van de laatste vier jaar onder de loep nemen (2005-2008), stellen we bij jongeren van 16 tot en met 24 jaar een diversifiëring vast in het gebruik van internetvoorzieningen: het gebruik thuis klimt van 81 naar 92%, het gebruik op school van 26 naar 40%, het gebruik bij burens, familie of vrienden van 15 naar 18%, het gebruik op het werk van 9 naar 12%, terwijl de groep jongeren die het internet enkel thuis gebruiken, slinkt van 53% naar 40%.

Ook al werden de internetvoorzieningen de laatste sterk uitgebreid en gediversifieerd, het thuisgebruik blijft uiterst belangrijk.

Deze gegevens benadrukken het belang van het thuisgebruik van het internet bij jongeren. In 2008 (Statbel) surfte vrijwel geen enkele jongere van 16 tot en met 24 jaar wel op het internet op school maar niet thuis, of wel op het werk maar niet thuis (< 1% van de gebruikers). Het gebruik van openbare internetvoorzieningen (bibliotheken, verenigingen, openbare diensten) is goed voor amper 2%, behalve bij jongeren met een hoger diploma, waarvan 6% in openbare bibliotheken op het internet surft. De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn in alle terreinen onbeduidend. Ook de verschillen tussen de Gewesten zijn gering, behalve wat het gebruik op school betreft (42% in Vlaanderen, tegenover 28% in Wallonië en 20% in Brussel) en het surfen in cybercafés (10% in Brussel, <2% in Vlaanderen en in Wallonië).

Het internetgebruik op het werk moet worden gelinkt aan de tewerkstellingsgraad van jongeren volgens het niveau van het behaalde diploma (tabel 1). Zo'n vergelijking kan echter alleen wanneer de nodige voorzichtigheid aan de dag wordt gelegd, aangezien de steekproeven niet identiek zijn (15-24 jaar en 16-24 jaar). Een benaderende schatting is evenwel mogelijk. Twee werkende jongere op drie met een diploma hoger onderwijs op zak gebruiken het internet op hun werk; bij werkende jongeren met een diploma hoger secundair is dat één op drie en bij lagergeschoolde werkende jongeren is dat één op vier.

Tabel A4 van de statistische bijlage vergelijkt deze cijfers met andere landen en toont aan hoezeer het thuisgebruik bij jongeren van 16 tot en met 24 jaar in alle buurlanden de overhand heeft. Wat het internetgebruik op school betreft, lijken Belgische studenten minder bevoordeeld dan hun collega's in de buurlanden. Het internetgebruik op het werk ten slotte is gelinkt aan de tewerkstellingsgraad van jongeren, zoals vermeld in tabel A4.

Ook hier zijn de verschillen met andere statistische bronnen behoorlijk groot. Dit is bijvoorbeeld het geval voor een onderzoek dat werd uitgevoerd in het kader van het Vlaamse JeugdOnderzoeksPlatform (JOP) dat peilt naar de verscheidenheid van het ICT-gebruik bij Vlaamse jongeren van 14 tot 25 jaar (Boonaert & Vettenburg, 2009). In 2006 had volgens de door JOP gehanteerde bronnen ⁶ ongeveer 90% van de Vlaamse jongeren van 14 tot 25 jaar thuis toegang tot het internet. Doorslaggevende verklarende variabelen zijn het opleidingsniveau (bijgesteld in JOP waar studenten in aanmerking worden genomen op basis van het niveau van hun huidige studies, eerder dan het niveau van het eerder behaalde diploma zoals bij Eurostat) en de sociaaleconomische situatie van de ouders. Geslacht speelt meestal ook een beduidende rol, waarbij de weegschaal overhelst in het voordeel van mannen. Deze laatste vaststelling druist in tegen de resultaten van enquêtes die Eurostat onlangs voerde, maar deze kentering is volgens Eurostat pas sinds 2007 merkbaar.

Het internetgebruik hoort thuis in de « bedroom » cultuur van jongeren.

Van de jongeren die thuis toegang hebben tot het internet heeft 61% van de 18- tot 21-jarigen en 68% van de 22- tot 25-jarigen toegang op zijn of haar kamer; de anderen kunnen elders in huis op het net surfen. De auteurs linken dit fenomeen aan de “bedroom culture”: jongeren brengen heel wat tijd door op hun kamer, die vaak is ingericht als multimedia studio. Deze “slaapkamercultuur” houdt verband met de grootte van de woning en met de controle die de ouders al dan niet willen uitoefenen.

Volgens de resultaten van de enquête over de Sociaalculturele Verschuivingen in Vlaanderen, die JOP als uitgangspunt neemt, surfen ook heel wat jongeren buitenshuis op het internet: 58% surft op het net

⁶ Deze studie toetste de resultaten van de enquête JOP-1 (2005-2006) aan de resultaten van de enquête over de Sociaalculturele Verschuivingen in Vlaanderen (SCV, 2003-2005-2006) en over Cultuurparticipatie in Vlaanderen (CiV, 2003-2004).

bij iemand anders thuis, 44% op school, 20% op het werk, 18% in bibliotheken en 5% in cybercafés. Dit internetgebruik buitenshuis kan erop wijzen dat de jongere thuis geen toegang heeft tot het internet, maar de enquête over de Sociaalculturele Verschuivingen in Vlaanderen laat niet toe te evalueren in hoeverre dit effectief het geval is.

De studie van het JOP wijst duidelijk op een diversifiëring van de internetvoorzieningen waarvan jongeren gebruik maken, iets wat door Statbel wordt bevestigd, maar deze trend is niet zo nieuw en is veel ruimer dan bij Statbel, met dien verstande dat de leeftijdsgroepen niet helemaal parallel lopen (14-25 jaar tegenover 16-24 jaar).

Offline jongeren, offline gezinnen?

Volgens schattingen is 14 tot 22% van de gezinnen met kinderen offline.

Het feit dat jongeren van 16 tot en met 24 jaar voornamelijk thuis op het internet surfen, laat logischerwijs veronderstellen dat bijna offline jongeren gewoon kinderen zijn van offline gezinnen. Hoewel deze veronderstelling aannemelijk lijkt, kan ze moeilijk statistisch worden bevestigd. Gegevens over het aantal gezinnen met of zonder internetverbinding geven aan dat de aanwezigheid van kinderen in het gezin bepalend is voor het al dan niet hebben van een internettoegang thuis. Zo'n 78% van de gezinnen met thuiswonende kinderen heeft thuis een internetverbinding, tegenover 54% van de gezinnen zonder thuiswonende kinderen. Uit die cijfers kunnen we afleiden dat 22% van de gezinnen met thuiswonende kinderen thuis geen internetverbinding heeft. Het aandeel gezinnen zonder internetverbinding is groter bij eenoudergezinnen (41%), met grote verschillen tussen de Gewesten onderling: 28% van de eenoudergezinnen in Vlaanderen hebben geen verbinding, tegenover 49% in Brussel en 51% in Wallonië (Statbel, 2007). De enquête van Statbel laat echter geen uitsplitsing van de offline gezinnen toe volgens de leeftijd van de kinderen en kan dus niet bevestigen in welke mate gezinnen met kinderen ouder dan 16 jaar offline zijn.

Het ontbreken van een thuisverbinding betekent niet noodzakelijk dat de kinderen in deze gezinnen volledig offline zijn.

Volgens de bijkomende statistische bewerkingen uitgevoerd door het AWT (enquête AWT 2008) heeft 14% van de Waalse gezinnen met thuiswonende kinderen van 11 jaar en ouder thuis geen internetverbinding. Van alle Waalse gezinnen die thuis geen internetverbinding hebben, heeft slechts 10% kinderen van 11 jaar en ouder.

Het ontbreken van een thuisverbinding betekent niet noodzakelijk dat de kinderen van 16 tot en met 24 jaar in deze gezinnen bijna offline zouden zijn, maar kan wel hun eerder occasionele gebruik van het internet verklaren.

2. “Digital natives” en digitale uitgesloten: bevindingen van bestaand onderzoek

Het onderwerp “jongeren en het internet” en ruimer het thema “jongeren en informatie- en communicatietechnologieën (ICT)” was het voorbije decennium een gegeerd onderwerp voor wetenschappelijk onderzoek. Over dit onderwerp verschenen de afgelopen jaren ontelbare studies en enquêtes, in alle vormen en maten. Nu de digitale media helemaal verweven zijn met het dagelijkse leven van de huidige generatie, wint het onderzoek naar de relaties van onze jeugd met deze nieuwe technologieën (computer, internet, online spelletjes, mobiele telefonie, MP3-speler enz.) steeds meer aan relevantie.

Van grootschalige internationale enquêtes tot marktonderzoeken over onderzoek in het domein van de informatiewetenschappen en sociologie van het ICT-gebruik, veel onderzoeken peilen naar de plaats van beeldschermen in het dagelijkse leven van de huidige generatie, die met ICT is opgegroeid, om een beter inzicht te verwerven in hun praktische toepassing ervan.

2.1 De generatie van de “digital natives”

Jongvolwassenen van 16 tot 25 jaar maakten zich al snel de digitale technologieën eigen en passen ze gretig toe in alle domeinen van het dagelijkse leven.

Bij alle onderzoeken over jongeren en ICT komt steeds eenzelfde transversale conclusie bovendien: de jeugd staat midden in de digitale revolutie. Tieners en jongvolwassenen van 16 tot 25 jaar, de eerste generatie die van kleins af aan als het ware werd ondergedompeld in een regelrechte “beeldschermcultuur”, maakten zich al snel de digitale technologieën eigen en passen ze gretig toe in alle domeinen van het dagelijkse leven. Mediaconsumptie is dan ook iets waar heel veel jongeren van die leeftijd veel tijd aan besteden. De vele cijferenquêtes tonen aan dat ze intensieve gebruikers van de nieuwe technologieën zijn en dat digitale media bij jongeren steeds meer terrein winnen ten koste van de traditionele media, zoals televisie en radio. Zo stelt *Mediapro*, een internationale enquête die onlangs peilde naar het gebruik van het internet bij jongeren van 12 tot 18 jaar in Europa en Quebec, dat dit gebruik, hoewel goed ingeburgerd, bijzonder verscheiden is (*Mediapro*, 2007). Een Amerikaanse studie die ieder jaar peilt naar de evolutie van het digitale gedrag van jongeren besloot in 2007 dat de impact van de digitale revolutie – diepgeworteld bij de jeugd – duurzaam is (*Lenhart & al.*, 2008). De auteurs wijzen er bovendien op dat ongeveer een derde van hen zelfs “super communicators” zijn geworden die massaal gebruik maken van het volledige arsenaal aan digitale tools en diensten: GSM, SMS, MMS, sociale netwerksites, instant messaging, blogs, e-mail enz.

Het verschijnsel dat jongeren zich gretig digitale technologieën eigenmaken, is evenwel geen nieuwe trend. Deze trend zet zich al een vijftiental jaren door en gaat gelijk op met de toenemende diversifiëring van de media- en technologieomgeving. Daarom dat sommige waarnemers deze generatie van “digital natives” (*Prensky*, 2001) al snel de

“internetgeneratie” noemden (Tapscott, 1998). Een andere populaire benaming is de “Googlegeneratie”.

Digital natives,
internetgeneratie,
multimédia-
generatie,
screenagers : er
zijn talrijke
benamingen voor
deze generatie.

Allemaal namen die verwijzen naar de huidige generatie jongeren – geboren eind jaren 1980, begin jaren 1990 – die bijna intuïtief leerde surfen op de oceaan van beelden en informatie die dagelijks op hen afkomt. Deze supergebruikers, die met het grootste gemak doorheen dit digitale universum navigeren en worden overspoeld met informatie, zouden een bijna aangeboren talent hebben om snel en zelfstandig met alle mogelijke digitale tools te leren omgaan. Hun bijzondere ICT-vaardigheid gaat zelfs zo ver dat ze over de behendigheid beschikken om tegelijkertijd met verschillende digitale tools te goochelen. Multitasking met behulp van een beeldscherm zou een van hun favoriete tijdverdrijven zijn, zelfs in die mate dat ze ook wel “multimediageneratie” wordt genoemd, moeiteloos jonglerend met verschillende vensters en toepassingen tegelijkertijd (Wallis, 2006; Messin, 2005). Deze multitasking sluit perfect aan bij hun soepele, flexibele levensstijl: deze “*screenagers*” (Cathelat, 2000) ervaren het leven immers als een continu aanpassingsproces aan de eisen en prioriteiten van het moment.

Precies omdat ze zo goed passen bij hun levensstijl lijken de digitale media geknipt voor deze “zapping” jongeren: ze zijn mobiel, autonoom en voldoen snel aan iedere informatiebehoefte en culturele noden in om het even welk communicatieformaat. Bovendien komt de recente evolutie van het web, de zogenaamde Web 2.0-toepassing, tegemoet aan de voortdurende behoefte aan uitwisseling en interactiviteit tussen leeftijdsgenoten. Daarnaast wordt ICT meestal als een middel gezien voor om jongeren te integreren in de informatiemaatschappij.

Veel onderzoek
gaat over de
gevaren en het
overmatig ICT-
gebruik bij
jongeren.

Deze veelbelovende bespiegelingen over jongeren, die massaal en 24u/24 met elkaar in verbinding staan via draagbare telefoon of computer, vond al snel ingang en werd een alles overheersend discours. Met als gevolg dat onderzoeken over jongeren en ICT zich steeds meer gaan toespitsen op de specifieke problemen verbonden aan het intensief gebruik bij jongeren en de gevolgen daarvan op maatschappelijk, opvoedkundig en cultureel vlak. De onderzoeken die de kansen en mogelijkheden, maar ook en vooral de gevaren en risico's van deze technologische overconsumptie bij jongeren belichten, zijn niet meer te tellen. We vermelden voor België het recente TIRO-project dat door het Federale Wetenschapsbeleid wordt gefinancierd. Dit project beoogt voornamelijk de juridische en beleidsmatige bescherming van de jeugd. Het heeft aandacht voor hun privacy en voor de mediaconsumptie en mediaopvoeding van jongeren. Een studie van het instituut voor *technology assessment* van het Vlaamse parlement (IST) spitst zich toe op *gaming* (online spelletjes) bij jongeren en onderzocht met name de opvoedkundige en culturele gevolgen daarvan, terwijl een ander onderzoek van hetzelfde instituut zich toeleegde op het probleem van online pesten (*cyberpesten*) bij jongeren.

Deze trend om stil te staan bij de risico's en gevaren van het Net voor jongeren vloeit deels voort uit een zeker onbegrip bij volwassenen

omtrent het digitale gedrag van hun kinderen. Dit onbegrip gaf aanleiding tot een soort van “morele paniek” bij het grote publiek (Bennet, Maton & Kervin, 2008; Selwyn, 2009), waardoor het beleidsondersteunende wetenschappelijke onderzoek al gauw werd bijgestuurd om een beter inzicht te verwerven in het “onoorbaar” gebruik van het internet door jongeren en om een doeltreffende controle op poten te zetten.

Weinig studies bestuderen het “digitale gedrag” van jongvolwassenen, die de school verlaten, de arbeidsmarkt verkennen en zelfstandig gaan wonen.

Algemeen belichtte het onderzoek over jongeren en ICT tot nu toe dus voornamelijk de problemen verbonden aan het gebruik van ICT en zelfs de overconsumptie ervan bij jongeren, met alle vragen van dien m.b.t. veiligheid en bescherming.

Bij het onderwerp van ons onderzoek, dat betrekking heeft op jongeren tussen 16 en 25 jaar, moeten twee bijkomende kanttekeningen worden gemaakt:

- In de verschillende hoger beschreven studies wordt de betrokken leeftijdsgroep telkens verschillend en hier en daar zelfs vaag afgebakend. Tieners, van 11 tot 16 of 18 jaar, staan daarbij steeds centraal. Maar weinig studies bestuderen het “digitale gedrag” van jongvolwassenen, die de school verlaten, de arbeidsmarkt verkennen en zelfstandig gaan wonen.
- Het debat over de digitale generatie beschouwt jongeren vooral vanuit hun vrijetijdsbesteding en netwerking, alsof ze allemaal nog in een soort van verlengde pubertijd zitten. Welnu, jongeren van 16 tot 25 jaar studeren nog, zijn aan het werk of zijn op zoek naar werk. Hun internetgebruik in het kader van hun studies of werk komt nauwelijks aan bod.

Het wetenschappelijk debat heeft totnogtoe te weinig aandacht voor de uitsluiting van jongeren uit de informatie-maatschappij.

De richting die het debat over jongeren en het internet heeft aangenomen leidde deels de aandacht af van het onderzoek naar een ander, nochtans even relevant en tastbaar probleem, namelijk de uitsluiting van bepaalde groepen van jongeren uit de wereld van de ICT en ruimer uit de informatiemaatschappij (Facer & Furlong, 2001; Livingstone & *al.*, 2005). De inzet van digitale uitsluiting bij jongeren is – zowel maatschappelijk als op beleidsvlak – nochtans bijzonder groot, omdat onderwijs- en beroepsopleidingsinstellingen, arbeidsbemiddelingsagentschappen, besturen en werkgevers impliciet verwachten dat alle jongeren zich gedragen conform het stereotype van de generatie van “digitale natives”. Of zoals Neil Selwyn in een verslag voor de Raad van Europa in 2007 opmerkt: “Hoewel steeds vaker wordt aangenomen dat jongeren digitale technologieën en tools zelfstandig gebruiken, ja zelfs online deskundigen zijn, is er geen reden om aan te nemen dat dit fenomeen zonder gevaar is. (...) We kunnen immers niet meteen stellen dat het gebruik van ICT dezelfde voordelen biedt aan alle groepen van jongeren in onze maatschappij. Hoewel digitale technologieën sommige jongeren toelaten om zelfstandiger te worden, kunnen ze ook bepaalde groepen van jongeren gaan marginaliseren, vooral dan jongeren die worden geconfronteerd met digitale ongelijkheden” (Selwyn, 2007, pp. 2 en 10).

Het lijkt derhalve fundamenteel om het probleem van de digitale uitsluiting in kaart te brengen bij zowel jongeren als volwassenen (Livingstone, 2007).

2.2 De digitale uitsluiting van jongeren

Zoals in datzelfde verslag voor de Raad van Europa in 2007 al werd aangehaald, stellen de ICT en nieuwe digitale media een aantal uitdagingen voor de verantwoordelijken van het jeugdbeleid, die er in het bijzonder op moeten toezien dat de bestaande ongelijkheden zich niet scherper gaan aftekenen. Bovendien blijkt er nauwelijks onderzoek te worden gevoerd naar de maatschappelijke factoren die bepalend zijn voor de kwetsbaarheid van jongeren t.a.v. de verspreiding van ICT en de ontwikkeling van de informatiemaatschappij (Selwyn, 2007). Verscheidene recente en voornamelijk Angelsaksische sociologische onderzoeken gingen inmiddels de uitdaging aan en trachtten een genuanceerder en waarheidsgetrouw beeld te schetsen van het digitale gedrag van deze zogezegde “internetgeneratie”, met bijzondere aandacht voor de digitale ongelijkheid bij jongeren (Selwyn, 2007; Selwyn & Facer, 2009; Livingstone, 2007; Hargittai & Hinnant, 2008).

Verschillende breuklijnen

De digitale kloof is bij jongeren ongetwijfeld subtieler en minder zichtbaar dan bij volwassenen.

De voornaamste verdienste van dit empirisch onderzoek, dat een kritische beschouwing van het debat over de “generatie van digitale natives” beoogt, is dat het dit probleem van de digitale uitsluiting bij jongeren onderzoekt vanuit de invalshoek van de *ongelijkheden* in termen van toegang en toepassingen eerder dan vanuit het enge standpunt van het *niet-gebruik* van ICT bij sommige groepen van jongeren in het bijzonder (zie meer bepaald Broos & Roe, 2003; Clarck, 2003; Holloway & Green, 2003, Hargittai & Hinnant, 2008). Deze onderzoeksoriëntering heeft grotendeels te maken met het feit dat er zich binnen deze generatie geen duidelijke breuklijn aftekent tussen, aan de ene kant, de jongeren die volop gebruik maken van hun toegang tot ICT en, aan de andere kant, zij die onvoldoende of geen gebruik maken van de mogelijkheden die deze technologieën bieden. Of zoals Selwyn & Facer (2009) aangeven: “De digitale kloof is bij jongeren ongetwijfeld subtieler en minder zichtbaar dan bij volwassenen, voornamelijk omdat maar heel weinig jongeren vandaag volledig en op duurzame wijze offline zijn”. Deze breuklijnen zijn bovendien vager en grilliger omdat jongeren voortdurend in beweging zijn en hun levensomstandigheden tijdens deze overgangperiode in sneltempo veranderen (ze gaan alleen wonen, gaan op zoek naar werk enz.). Voor zover we weten, werd er tot nu toe maar weinig onderzoek gevoerd naar het specifieke domein van offline jongeren. Sommige recente empirische onderzoeken belichten wel het niet-gebruik van informatica en van het internet, maar dan alleen bij volwassenen en niet specifiek bij jongeren (Selwyn, 2006; Boutet & Trémembert, 2009).

De vraag die we ons bijgevolg moeten stellen is: hoe kunnen we het probleem van digitale uitsluiting bij jongeren onderzoeken, rekening houdend met het feit dat slechts een zeer kleine minderheid van hen vandaag geen toegang heeft en geen gebruik kan maken van digitale technologieën, waaronder het internet? Moeten we daaruit besluiten, zoals Sonia Livingstone (2007, p. 672) ietwat provocerend naar voren schuift in een recent artikel over de digitale kloof bij kinderen en jongeren, dat er bij de jongere generaties geen sprake is van digitale ongelijkheden en uitsluiting? Het antwoord van de auteur op die vraag is uiteraard een volmondig ‘nee’. Samen met andere onderzoeken van dezelfde strekking toont ze integendeel aan dat de dichotomie tussen toegang en niet-toegang of tussen gebruik en niet-gebruik te zeer vereenvoudigend is om de vele componenten van de e-inclusie van individuen, met name jongeren te beschrijven.

Om de ongelijkheden in termen van toegang tot en het gebruik van ICT te kunnen analyseren, is het aangewezen de digitale kloof genuanceerder te gaan beschouwen dan enkel en alleen in termen van een tweedeling, namelijk toegang of niet-toegang, gebruik of niet-gebruik. In een eerdere studie uitgevoerd in opdracht van de POD Maatschappelijke Integratie (Brotcorne & Valenduc, 2008, pp. 15-18) lichtten we toe hoe, eens de toegangsbarrière werd overwonnen, er andere verschillen zichtbaar worden m.b.t. het *eigenlijke gebruik* van ICT bij gebruikers. De nodige uitrusting en aansluiting voorzien is een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde om de maatschappelijke ongelijkheden m.b.t. de verspreiding van ICT in onze maatschappij weg te werken. De formele toegang tot ICT garandeert immers niet automatisch het zelfstandige en doeltreffende gebruik van deze technologieën en van hun inhoud.

Het is van belang om te kijken naar de verschillen inzake kwaliteit van de toegang en inzake inpassing en aard van het gebruik.

Om de digitale ongelijkheden zo tastbaar en diepgaand mogelijk te begrijpen, hameren de aanhangers van het meerdimensionale model van de digitale kloof op het belang van verder onderzoek naar, enerzijds, de verschillen in termen van toegangstype en -kwaliteit (meer bepaald de plaats en voorwaarden voor toegang) en, anderzijds, de verschillen inzake inpassing en gebruik van deze technologieën eens toegang werd verkregen.

Verschillen inzake kwaliteit van de toegang

De inbedding van de internetvoorziening heeft een grote invloed op de kwaliteit van de toegang. Qua toegang is de verscheidenheid dan ook zeer groot. Het gaat van de jongere die in zijn kamer beschikt over een computer met breedband tot de jongere die thuis geen computer heeft en aangewezen is op het internetcafé of op de goodwill van vrienden. Jongeren die in de situatie van bijna-uitsluiting verkeren, ondervinden vaak moeilijkheden om toegang te hebben tot het internet. Ze moeten de computer en de internetaansluiting delen met andere gezinsleden. De computer staat centraal opgesteld - iedereen kijkt mee. De computer is verouderd en voldoet niet aan de hedendaagse multimedievereisten.

Verschillen inzake betrokkenheid en gebruik van ICT

Het is voor jongeren niet vanzelfsprekend om digitale inhoud op autonome en adequate wijze aan te wenden. Zoals uit tal van studies is gebleken, houdt het gebruik van ICT, evenals de adequate toepassing van hun inhoud, in dat de gebruiker over de nodige kennis en cognitieve vaardigheden beschikt (De Haan, 2004) en bovendien kan rekenen op een sociaal vangnet om problemen op te vangen en toepassingen aan te leren die toelaten een volwaardige rol in de maatschappij op te nemen (Van Dijk, 2005). Bovendien moet de gebruiker ook duidelijk het belang of het nut van ICT-gebruik inzien om er profijt te kunnen uithalen (Selwyn, 2006). In die context benadrukken sommige studies dat de belangstelling van jongeren voor de online inhoud in belangrijke mate de doeltreffendheid van de praktische toepassing ervan beïnvloedt; het profijt dat de jonge gebruiker uit de online inhoud kan halen, is groter wanneer deze inhaakt op de eigen behoeften en interesses van de jongere dan bij een externe motivatie (Gross, 2004).

Ongelijkheden m.b.t. de eigenlijke aanwending van de digitale inhoud geven aanleiding tot een gesegmenteerd gebruik binnen de generatie van jongeren.

Deze ongelijkheden m.b.t. de eigenlijke aanwending van de digitale inhoud, die op het eerste gezicht minder zichtbaar zijn dan ongelijkheden in termen van toegang, geven aanleiding tot een gesegmenteerd gebruik binnen de generatie van jongeren dat evenzeer discriminerend is op maatschappelijk en cultureel vlak. Al deze elementen wijzen op het belang van de cognitieve, maatschappelijke en culturele context waarbinnen de digitale praktijken van jongeren worden gekaderd. De toegang tot en het zich helemaal eigen maken van ICT en hun inhoud – meer bepaald met het oog op een *gemotiveerd* en *pertinent* gebruik – veronderstellen een complexe dynamiek die de inzet van heel wat middelen vergt, niet alleen materiële, maar ook psychologische, maatschappelijke, culturele middelen en tijd.

Digitale ongelijkheden in termen van toegang en gebruik van ICT bij jongeren, zoals hoger uiteengezet, zijn dus afhankelijk van een hele resem variabelen, nauw verbonden met bepaalde demografische (geslacht, leeftijd, etnische afkomst, geografische plaats, handicap) en specifiek sociaaleconomische kenmerken (inkomen, opleidingsniveau, schoolmoeheid). Komt daarbij nog dat digitale ongelijkheden andere, bestaande maatschappelijke ongelijkheden gaan overlappen en versterken. Uit tal van onderzoeken blijkt namelijk dat sommige maatschappelijke jongerengroepen veel minder dan andere in staat zijn om volop voordeel te halen uit de toegang tot en het gebruik van deze digitale technologieën (Dutton et al., 2005, Kaiser Family Foundation, 2005; Chinn & Fairlie, 2004; Holloway, 2005; Demoussis & Giannakopoulos, 2006; Roe & Broos, 2005; Peter & Valkenburga, 2006; Cotten & Jelenewicz, 2006). Zo toonden sommige studies bijvoorbeeld aan dat de jongeren met het laagste ICT-gebruik buiten de stad wonen, vrouwen zijn en laaggeschoolde ouders hebben (Vandewater et al., 2007; Looker & Thiessen, 2003), maar deze hypothese wordt niet bevestigd door de gegevens voor België.

Digitale ongelijkheden kunnen ook wijzen op andere specifieke vormen van achterstelling, namelijk op de arbeidsmarkt.

Hoewel digitale ongelijkheden dus bepaalde andere breuklijnen overlappen, lopen ze er toch niet altijd helemaal mee gelijk.. Dit is met name vandaag het geval voor heel wat jongeren die, hoewel goed ingeschakeld in het sociale weefsel, maar moeilijk werk vinden omdat ze door hun beperkte ICT-gebruik niet kunnen voldoen aan de specifieke vereisten van de arbeidsmarkt.

We besluiten bijgevolg dat het zinvoller is om het probleem van digitale uitsluiting binnen de generatie van digitale natives in zijn geheel te beschouwen en bijgevolg rekening te houden met de verschillende ongelijkheden of discrepanties op velerlei niveaus. Precies daarom is het beter om te spreken van *breuklijnen*, eerder dan van *een* digitale kloof in het enkelvoud. Sonia Livingstone (2007) stelt derhalve voor om de digitale kloof te zien als een continuüm, een ononderbroken lijn die gaat van digitale uitsluiting tot de volledige insluiting van jongeren en jongvolwassenen.

3. De perceptie van de terreinwerkers

Dit deel is het resultaat van de twee workshops – één in het Nederlands, één in het Frans – waaraan terreinwerkers deelnamen die werken met jongeren in moeilijkheden in de drie Gewesten van het land, aangevuld met individuele gesprekken met collega's die de workshops niet konden bijwonen. Tijdens deze individuele en groeps gesprekken kwamen twee kernvragen aan bod: offline jongeren, wie zijn ze? In hoeverre zijn ze echt volledig offline? Bedoeling van het eerste rondetafelgesprek was om de sociaaldemografische kenmerken van deze als offline beschouwde jongeren nauwkeuriger te beschrijven en na te gaan in hoeverre ze al dan niet tot een specifieke doelgroep behoren.

Tijdens individuele en groeps-gesprekken kwamen twee kernvragen aan bod: offline jongeren, wie zijn ze? In hoeverre zijn ze echt helemaal offline?

Om dit eerste rondetafelgesprek in goede banen te leiden, werden de volgende vragen aan de deelnemers voorgelegd:

- De gangbare opvatting is dat offline jongeren uit achtergestelde gezinnen komen of lagergeschoold zijn. Is dat beeld correct?
- Zijn meisjes even offline als jongens?
- Zijn er meer allochtone dan autochtone offline jongeren?
- Zijn jongeren meer offline nadat ze de schoolbanken hebben verlaten en zelfstandiger worden?

Voor we de antwoorden op deze vragen onder de loep nemen, is een verduidelijking van de gehanteerde werkwijze aangewezen. De eerste contacten van het onderzoeksteam met de praktijkwerkers die werken met gemarginaliseerde jongeren, evenals de moeilijkheden bij het mobiliseren van de jeugdwerkers rond de problematiek van digitale uitsluiting bij jongeren wijzen op de complexiteit van het probleem van offline jongeren.

3.1 Praktisch: waar en hoe vinden we offline jongeren?

Voor het empirisch gedeelte van het onderzoek wilde het onderzoeksteam op de eerste plaats beroep te doen op de terreinwerkers die zich bezighouden met digitale insluiting en die ICT-projecten op touw zetten voor jongeren uit kansarme milieus of die kampen met persoonlijke problemen. Na de positieve ervaring met terreinwerkers betrokken bij digitale insluiting in het kader van een studie over de opbouw van digitale vaardigheden die vorig jaar in opdracht van de POD Maatschappelijke Integratie werd uitgevoerd, leek het voor de hand te liggen dat deze werkwijze weer zou worden gevolgd. Het onderzoeksteam richtte zich bijgevolg in eerste instantie tot verenigingen, openbare computerruimten en andere opleidingscentra die digitale uitsluiting op het terrein bestrijden.

E-inclusie projecten voor jongeren uit kansarme gezinnen bleken zogoed als onbestaande.

Bij de eerste contacten stotten de onderzoekers echter meteen op een probleem: de voorzieningen voor ICT-begeleiding en ICT-opleiding bleken bijzonder weinig of helemaal geen projecten op te zetten voor de digitale inclusie van jongeren of in het bijzonder jongeren uit achtergestelde milieus. Bovendien bleek dat maar heel weinig jongeren van 16 tot 25 jaar gebruik maken van de diensten die deze verenigingen aanbieden en de jongeren die dat toch doen, zijn verre van offline en komen niet uit kansarme of gemarginaliseerde gezinnen. Gemarginaliseerde jongeren zetten zich immers vaak af tegen iedere formele onderwijsvorm. Deze “straatjongeren” worden dus niet opgepikt door de formele structuren voor ICT-begeleiding.

Het onderzoeksteam klopte overduidelijk bij de verkeerde organisaties aan. Er moest dus via een andere weg contact met offline jongeren worden gezocht. Deze valse start leverde evenwel meteen een eerste bevinding op, namelijk dat het beleid ter bestrijding van de digitale kloof en de vele praktische initiatieven op dat terrein niet in de eerste plaats jongeren beogen. Projecten die een betere digitale inclusie beogen, laten deze doelgroep eigenlijk links liggen. Het probleem van offline jongeren wordt nauwelijks onderkend, alsof de woorden “jong” en “offline” volgens sommige actoren inzake digitale inclusie niet met elkaar te verzoenen zijn.

Toch is niet iedereen op het terrein die mening toegedaan. Sommigen gaven te kennen dat ze enkele digitale projecten met jongeren uit achtergestelde milieus hadden opgestart, maar dan altijd in nauwe samenwerking met verenigingen uit de jeugdsector. Vermits deze verenigingen vaak een eerste hulplijn zijn voor jongeren in moeilijkheden werd het onderzoeksteam warm aanbevolen om in het kader van hun onderzoek rechtstreeks met hen contact op te nemen. Vandaar dat het onderzoekskader in een tweede fase werd verruimd naar de actoren van de jeugdsector in het algemeen: maatschappelijk werkers van jeugdhulpdiensten (zoals open instellingen), centra voor deeltijds onderwijs, straatopvoeders, trainers, animatoren bij verenigingen, jeugthuizen of buurthuizen. In die structuren voor de begeleiding van

kansarme jongeren zou de kans om in contact te komen met offline jongeren immers veel groter zijn.

Organisaties die aan het onderzoek deelgenomen hebben

- Action Ciné-Média Jeunes (Namen) – Jeugdorganisatie voor mediaopvoeding
- Akira (Turnhout) – Ontmoetingscentrum voor jongeren (Arktos / Didigak)
- Arktos (Leuven) – Kansarme jongeren, 12-25 jaar
- Belgisch netwerk waar armen de woord nemen.
- Bestrijding van sociale uitsluiting in Molenbeek vzw (Brussel)
- Brandsite (Turnhout) – Digidak initiatief voor jongeren in de wijk De Brand
- CEDAS ASBL (Brussel) – Schaarbeekse ontwikkeling en animatie centrum
- CEFA Sint-Gillis (Brussel) – idem
- CEFA Waals Brabant (Court-St-Etienne) – Centrum voor alternerend leren
- Centre Indigo (La Louvière) – Open jeugdcentrum met cyber-ruimte
- Chanteclair – Jeugdhuis van Jemappes
- Coördinatie van de straathoekwerkers van Schaarbeek (Brussel)
- Coördinatie van de straathoekwerkers van Sint-Gillis (Brussel)
- Dienst voor school ondersteuning in Waals Brabant
- Digibrug – OCMW Antwerpen
- e-Espace van CAIJ-Ener’J (Charleroi) – Jeugdhuis met OCR
- e-Espace van de Jeugdhuis in Couillet (Charleroi)
- Iftah (Turnhout) – Feitelijke vereniging van jongeren van Marokkaanse afkomst
- JAC (Jongeren Advies Centrum, Gent) – Weblog “Vraag het aan Peggy”
- Jeugdhuis Rouge Brique (Lodelinsart)
- Jeugdwerknet (Gent) – Kruispunt tussen jeugdwerk, informatie, internet en multimedia
- KH Kempen (Geel) – INCLUSO project – gebruik van sociale software voor kansarme jongeren
- La goutte d’huile ASBL (Brussel) – School ondersteuning en sociale dienstverlening voor jongeren van 12-20 jaar
- Link in de kabel (Leuven) – Coördinatie van 10 jeugdorganisaties in Leuven.
- LIS (Genk) – Limburgse afdeling van Vlastrov
- Raad voor media-educatie (Franstalige Gemeenschap)
- Radio Quartier libre vzw (Brussel) – webradio omroep voor en door jongeren in Evere
- SAMV – Steuntunt allochtone meisjes en vrouwen (Brussel)
- Tonuso (Anderlecht) – Preventie en begeleiding voor kansarme jongeren en hun familie
- Uit de marge (Antwerpen, Gent) – Partnerships voor ondersteuning van kansarme kinderen en jongeren, in alle Vlaamse provincies
- Vitamine Z – Jeugdhuis van Waver
- Vlaamse Jeugdraad
- Vlastrov (Berchem Antwerpen) – Steunpunt voor straathoekwerkers in de Vlaamse Gemeenschap
- VZW Jong (Gent) Jeugd welzijnswerking met bijzondere aandacht voor kwetsbare kinderen en jongeren; Meisjeshuis (Gent)

Bij de eerste ontmoeting met jeugdwerkers werd onmiddellijk vastgesteld dat zij zich nauwelijks bewust waren van het probleem van digitale ongelijkheden bij jongeren.

Bij de eerste ontmoeting met deze jeugdwerkers stelde het onderzoeksteam onmiddellijk vast dat zij zich nauwelijks bewust waren van het probleem van digitale ongelijkheden bij jongeren. Dit probleem bleek dan ook voor heel wat jeugdverenigingen allesbehalve een prioriteit te zijn. Een handvol organisaties lanceerde wel al aarzelend enkele ICT-initiatieven, maar grotendeels geïsoleerd, plaatselijk en weinig zichtbaar. De onderzoekers moesten – zowel Franstalige als Nederlandstalige – jeugdwerkers dan ook vaak overtuigen van het belang van hun deelname aan de workshops. Uiteindelijk slaagde het onderzoeksteam erin een dertigtal organisaties op de been te brengen en actief bij het onderzoek te betrekken.

3.2 Volledig offline jongeren: een verdoken verschijnsel?

Op de vraag of de meeste offline jongeren uit economisch, sociaal en cultureel achtergestelde milieus komen, antwoordden de terreinwerkers over het algemeen negatief. Alle deelnemers bevestigden dat offline jongeren in de strenge betekenis van het woord – m.a.w. jongeren die op geen enkele manier in verbinding staan met de digitale wereld – vandaag in België een randverschijnsel zijn in de leeftijdsgroep van 16-25 jaar, en dat geldt ook voor jongeren uit sociaaleconomisch achtergestelde milieus. De meeste jongeren van die leeftijd raken ofwel dankzij de tussenkomst van een vriend, een jeugdhuis, een buurtvereniging of een of ander openbare internetvoorziening ten minste af en toe op het internet. Volgens straathoekwerkers zijn er quasi geen of zeer weinig jongeren die in een moeilijke situatie verkeren die nog nooit op het internet hebben gesurft.

De offline gevallen zijn erg individueel. Offline jongeren met gemeenschappelijke sociaaldemografische kenmerken bestaan niet.

Uit die eerste contacten bleek dus dat de doelgroep van ons onderzoek nagenoeg onzichtbaar was. Na deze eerste, ietwat onthutsende vaststelling sterkten de vele ontmoetingen en gesprekken met actoren uit verschillende sectoren ons echter geleidelijk in de overtuiging dat er geen netjes afgebakende groep van offline jongeren is, maar wel een waaier van situaties waarin jongeren bijna offline zijn, maar die stuk voor stuk een zeer beperkte groep betreffen. Gezien het grote aantal contacten en gesprekken met zoveel verschillende actoren lijkt het weinig waarschijnlijk dat, als er al een specifieke doelgroep was geweest, het onderzoeksteam er niet in zou geslaagd zijn die concreet te identificeren. Dat op het terrein het statistisch kleine percentage offline jongeren zo goed als onzichtbaar is gebleken, kan dus worden verklaard door het feit dat deze offline gevallen erg individueel zijn en er hier dus niet echt sprake is van een groep van jongeren met specifieke sociaaldemografische kenmerken.

Deze vaststelling, die unaniem door alle terreinwerkers wordt beaamd, geeft aanleiding tot het opnieuw in vraag stellen van het begrip “volledig offline jongeren”, zoals reeds aangehaald bij de analyse van de statistische gegevens en van eerdere onderzoeken. De jeugdwerkers bevestigden dus dat het wel degelijk zin heeft om het begrip “offline” te verbreden naar situaties waarbij jongeren gedeeltelijk of bijna offline zijn, zoals dat het

geval is voor jongeren die weinig, slechts af en toe of onregelmatig van ICT gebruik maken.

3.3 Offline jongeren: een mix van factoren

Uit de gesprekken met de verschillende praktijkwerkers kwam alvast één aspect duidelijk uit de verf: geen enkele materiële, maatschappelijke of culturele factor is alleen verantwoordelijk voor de verschillende situaties waarin jongeren zo goed als offline zijn. Dergelijke situaties zijn altijd het resultaat van een complexe en variabele mix van verschillende factoren. Iedere situatie is uniek. Voor een grondiger begrip is het dus noodzakelijk iedere situatie in de specifieke context van de betrokkene te situeren. En hoewel, zoals een opvoeder in een jeugdhuis aanvoert, “offline jongeren allereerst offline jongeren zijn”, kunnen we na deze praktische verkenning niet beweren dat de digitale breuklijnen automatisch samenvallen met breuklijnen op andere terreinen. Wel onderscheiden we een aantal duidelijke trends.

Offline ouders, offline jongeren?

De houding van ouders t.a.v. e-cultuur bepaalt in belangrijke mate het bijna offline zijn van jongeren.

De gesprekken met jeugdwerkers geven aan dat in heel wat situaties waarin jongeren bijna offline zijn, de vertrouwde van de ouders met de hedendaagse digitale cultuur een belangrijke rol speelt. De sociaaleconomische omstandigheden van de ouders alleen kunnen het offline zijn van hun zoon of dochter niet op afdoende wijze verklaren, maar hun opleidingsniveau en digitale geletterdheidsgraad in het bijzonder lijken daarentegen wel een doorslaggevende rol te spelen.

Algemeen stellen jeugdwerkers immers dat hoewel volledig offline jongeren eigenlijk een randverschijnsel zijn, het fenomeen van offline ouders in achtergestelde milieus een veel tastbaarder probleem is. Ze bevestigen dat het gros van de jongeren over de nodige basisvaardigheden beschikt en dus een computer kan gebruiken en op het internet kan surfen, maar dat heel wat ouders geen idee hebben hoe en waarvoor ze een computer en een internetverbinding kunnen gebruiken. Ze hebben totaal geen voeling met de digitale cultuur en dat verklaart meteen waarom ze vaak geen computer in huis hebben. De ouders staan vaak wantrouwig tegenover het internet en leggen een overdreven bezorgdheid aan de dag omtrent de gevaren voor hun kinderen. Het resultaat is dat hun kinderen vaak geen eigen computer of internetverbinding op hun kamer mogen hebben, waar ouders het internetgebruik niet in de gaten kunnen houden. De meeste jongeren in deze situatie vangen dit gebrek op door bij vrienden, in een cybercafé of elders op het internet te surfen. Feit is dat het gebrek aan begeleiding vanwege de ouders omtrent het kritische gebruik van ICT er vaak toe leidt dat deze jongeren ICT niet doelmatig leren gebruiken en dus niet op adequate wijze kunnen voldoen aan de huidige eisen van de informatiemaatschappij.

De gezinsstructuur en -relaties verklaren in belangrijke mate het bijna offline zijn van meisjes.

Het belang van gezinsstructuur

Praktijkwerkers wezen nadrukkelijk ook op de niet te verwaarlozen impact van de gezinsstructuur en gezinsorganisatie op situaties waarbij jongeren zo goed als offline zijn, in het bijzonder bij jonge allochtone meisjes van niet-Europese origine. In die gezinnen waar meisjes, meer dan jongens, thuis worden gehouden en minder activiteiten buitenshuis ondernemen, tekent zich een genderbreuklijn af, niet zozeer m.b.t. de beschikbaarheid van hardware, maar wel op het niveau van de vertrouwdheid met informatica en het internet. In die culturen waar ouders het gebruik van het internet vaak als verderfelijk afschilderen of als een gevaarlijk middel voor emancipatie zien, kan de gezinsdynamiek een verklarende factor zijn in situaties waar vrouwen zo goed als offline zijn. Algemeen stellen we vast dat het ouderlijke toezicht meer bij meisjes dan bij jongens speelt. Terwijl jongens regelmatig activiteiten buitenshuis ondernemen en dus een cybercafé kunnen bezoeken waar ze met dit “verboden” internetgebruik experimenteren, hebben meisjes minder vaak de gelegenheid daartoe. Het feit dat de computer zich thuis in de woonkamer of in een andere gemeenschappelijke ruimte bevindt, zet jongeren er uiteraard niet meteen toe aan om zelf, in alle vrijheid, creatief, persoonlijk en zelfstandig met ICT te leren omgaan.

4. Besluit: een waaier van “offline” situaties

Na analyse van de beschikbare statistieken en na een beschouwing van de literatuur over uitsluiting bij de generatie van de “digital natives”, bleek een bijstelling van het begrip “offline” jongeren nodig. Recente wetenschappelijke onderzoeken voeren aan dat we moeten afstappen van de opdeling in toegang versus niet-toegang, of gebruik versus niet-gebruik om de digitale ongelijkheden binnen deze generatie nauwkeuriger in kaart te kunnen brengen. De contacten met de actoren op het terrein bevestigen het belang van deze bijsturing.

4.1 Verruiming van het begrip “offline jongeren”

Het begrip offline jongere moet verbreed worden naar bijna offline jongeren.

Naar het voorbeeld van enkele onderzoeken die peilen naar het niet-gebruik bij volwassenen werd het plan opgevat om het begrip ‘offline jongeren’ uit te breiden, niet alleen naar niet-gebruikers in de strikte zin, maar ook naar onregelmatige gebruikers, evenals naar die gebruikers die over de minste vaardigheden en kennis beschikken. De voornaamste verdienste van onderzoeken naar het niet-gebruik van ICT is inderdaad dat ze de verscheidenheid van deze situaties aantonen evenals hun evolutie in de tijd. Dit stuurde onze reflectie en beschouwing m.b.t. de manier waarop vormen van niet-gebruik en hun afperking worden gedefinieerd t.a.v. gebruikssituaties. In ons onderzoek blijkt het verbreden of verruimen van de definitie van offline jongeren naar situaties waarbij jongeren bijna offline zijn des te relevanter gezien de betrokken doelgroep slechts in zeer uitzonderlijke omstandigheden geen toegang heeft tot digitale media, ook al is het voor sommigen onder hen

slechts mogelijk dankzij de goodwill van leeftijdsgenoten of in openbare internetvoorzieningen.

Om die reden zullen we hierna het begrip offline gebruiken om de gevallen van bijna offline te beschrijven.

4.2 Een hele resem individuele situaties

Het onderzoeksteam stelde vast dat er in de praktijk een hele resem situaties zijn waarbij jongeren zo goed als offline zijn, maar dat deze situaties stuk voor stuk slechts een klein groepje jongeren betreffen:

- Offline gezinnen, waar jongeren over weinig mogelijkheden beschikken om de afwezigheid van een internetverbinding thuis te compenseren buitenshuis (op school, bij vrienden, cybercafés, verenigingen enz.).
- Situaties die ontstaan naar aanleiding van problemen binnen het gezin: gezinsconflicten, psychologische problemen, verblijf in open instelling.
- Situaties die ontstaan naar aanleiding van de marginalisering van sommige jongeren: jongeren die vooral op straat leven en voor wie het internet niet meteen een relevant middel is om aansluiting te vinden bij de rest van de maatschappij.
- Situaties die te maken hebben met de kwaliteit of de organisatie van de woning: computer in een gemeenschappelijke ruimte, zonder mogelijkheid tot een persoonlijk en afgeschermd gebruik; computer wordt ingepalmd door andere gezinsleden (in de eerste plaats mannelijke gebruikers); hardware of verbinding wordt gedeeld met medehuurders enz.
- Situaties die te maken hebben met culturele barrières: beperking of verbod door familie (in de ruimste zin), vooral opgelegd aan jonge meisjes; specifieke situaties bij sommige etnische minderheden, in het bijzonder zigeuners.
- Situaties waarbij er sprake is van een lichamelijke of geestelijke handicap en die niet worden opgevolgd door instellingen die het gebruik van ICT bij personen met een handicap stimuleren.
- Individuele situaties van jongeren die van de maatschappij zijn afgesloten (gesloten centra, gevangenis enz.).

Er bestaat een veelvoud aan bijna offline omstandigheden. Ze hebben telkens betrekking op een klein aantal jongeren.

Bovendien is gebleken dat zowel online als offline jongeren met dergelijke situaties te maken krijgen.

Algemeen kunnen we stellen dat de sociaaleconomische situatie (inkomen, beroepsniveau van jongere of ouders) geen beslissende verklarende factor is. In sommige armoedesituaties blijft de kost uiteraard wel een hinderpaal, maar ook hier moeten we nuanceren: sommige jongeren (of sommige gezinnen) geven andere zaken op om zich toch

een computer of internetverbinding te kunnen veroorloven. Gezinsstructuur, opleidingsniveau en cultureel milieu spelen een grotere rol dan de economische situatie.

Jongeren beleven ICT ongeacht hun opleidingsniveau en de frequentie van hun internetgebruik op eenzelfde manier.

Een andere belangrijke vaststelling is dat jongeren, ongeacht hun sociaaleconomische achtergrond, hun opleidingsniveau en de frequentie van hun internetgebruik ICT op eenzelfde manier beleven. Het probleem dat zich hier stelt, is dat hun e-cultuur en e-beleving hen onvoldoende voorbereidt op wat de informatiemaatschappij redelijkerwijs van hen mag verwachten. Deze breuklijn tussen de digitale cultuur van jongeren en de ICT-vaardigheden die nodig zijn opdat ze volwaardige deelnemers aan onze maatschappij zouden worden, werd meermaals aangehaald door onze gesprekspartners. Voor hen is dit ook een reden om “offline jongeren” opnieuw te definiëren. Hun overwegingen en aandachtspunten dienaangaande worden in het volgende hoofdstuk verder uitgediept.

Gebruik en niet-gebruik bij de jongeren : van uitsluiting naar breuklijn

Hoe kunnen we, aangezien het ‘offline’ verschijnsel bij jongeren van 16 tot 25 jaar complexer is en meer vormen aanneemt dan louter niet-gebruik, bepalen in welk opzicht sommige jongeren, vergeleken bij hun generatiegenoten, achterop hinken in het gebruik van de nieuwe communicatie- en informatiemiddelen? En wat zijn de redenen daarvoor? Het eerste deel van dit hoofdstuk licht de bevindingen toe van eerdere onderzoeken die de verscheidenheid van het gebruik en het niet-gebruik van het internet bij jongeren aantonen, alsook de troeven en tekortkomingen van jongeren inzake ICT-vaardigheden. Het tweede deel toetst vervolgens een aantal hypothesen die in de wetenschappelijke literatuur naar voren worden geschoven en die de verschillende vormen van gebruik en niet-gebruik bij jongeren kunnen verklaren. In het derde deel wordt tot slot de bij terreinwerkers verzamelde informatie geanalyseerd en wordt aangetoond hoe, in situaties waarbij jongeren zo goed als offline zijn, de kloof tussen de beperkte e-cultuur van jongeren en het ICT-gebruik dat hun sociaaleconomische omgeving van hen verwacht, groter wordt.

1. De digitale wereld van jongeren: een beschrijvende verkenning

1.1 Hoe maken jongeren gebruik van online diensten?

Hoe surfen jongeren van 16 tot 25 jaar op het internet?

Tabel 4 bundelt een hele resem indicatoren die Eurostat en Statbel gebruiken om de activiteit van ‘internetgebruikers’ (zoals bedoeld in het schema op pagina 13) te beschrijven. De percentages in de tabel hebben betrekking op de volledige leeftijdsgroep 16-24 jaar. Uit deze tabel kunnen we dus ook afleiden hoeveel jongeren (in procenten) in de loop van de voorbije drie maanden geen gebruik van deze online diensten hebben gemaakt. Het betreft een benaderende schatting, aangezien we niet voor ieder item afzonderlijk weten welk percentage jongeren niet op de vraag heeft geantwoord.

Tabel 4
Verhouding jongeren van 16-24 jaar die online diensten gebruikt hebben gedurende de voorbije drie maanden (% van de bevolking van 16-24jaar, 2008)

	Alle	Mannen	Vrouwen	Studenten
Communicatie via internet (allerlei)	86	83	90	93
Verzenden en ontvangen van e-mails	84	80	89	91
Telefoneren of videoconferentie via internet	29	30	27	33
Instant messaging	42	42	42	48
Andere vormen van online dialoog, nieuwsgroepen, fora's, etc	35	37	34	41
Spelletjes spelen, downloaden muziek of video	63	63	63	71
Software downloaden	33	36	31	39
Luisteren naar webradio of kijken naar webtelevisie	32	36	28	34
Informatie zoeken in verband met gezondheid of voeding	28	20	36	31
Vinden van informatie over diensten en goederen	71	68	75	75
Lezen of downloaden van online kranten of tijdschriften	27	28	25	30
Interactie met overheidsdiensten(e-gov)	13	12	13	12
Werk zoeken of solliciteren	14	13	15	10
Gebruik van diensten in verband met reizen	37	33	42	38
Internet bankieren	31	31	30	25
Online aankoop van goederen of diensten	13	14	12	14
Online verkoop van goederen of diensten	11	12	9	10
<i>Ter herinnering : verhouding van internetgebruikers gedurende de voorbije drie maanden</i>	<i>91</i>	<i>89</i>	<i>92</i>	<i>96</i>

Bron: Eurostat, 2008

We moeten hierbij echter voorafgaand enig voorbehoud maken: deze gegevens zeggen niets over de gebruiksfrequentie. Bovendien omvat de lijst zowel het – voor regelmatige gebruikers – zo goed als dagelijks gebruik (meer bepaald voor communicatie, spelletjes, muziek, het opzoeken van informatie in het algemeen) als het – zelfs voor regelmatige gebruikers – incidentele gebruik (e-gov, online aankopen, boeken van reizen enz.).

Het basisinternetgebruik is vooral populair. Commerciële en administratieve toepassingen worden minder gebruikt.

Wanneer dit voorbehoud in acht wordt genomen, kunnen we uit tabel 4 afleiden dat, hoewel het 'basisinternetgebruik' (e-mail, online chatten, opzoeken van informatie, spelletjes en muziek) bij jongeren goed ingeburgerd is, het internet heel wat minder vaak wordt gebruikt voor andere toepassingen, meer bepaald commerciële en administratieve toepassingen. Er is nauwelijks sprake van een specifiek 'gendergebonden' gebruik: mannen maken vaker gebruik van online radio of televisie, terwijl vrouwen vaker online informatie opzoeken over bijvoorbeeld gezondheid, of online reizen boeken. Op de meeste items scoren studenten iets beter dan gemiddeld, behalve voor online banking.

De verschillen tussen de Gewesten m.b.t. het gebruik van online diensten bij jongeren van 16 tot en met 24 jaar vertonen een paradoxaal profiel

(Moreas, 2009). Voor de minst vaak gebruikte diensten (administratieve en commerciële diensten), evenals voor online chatten zijn de verschillen bijzonder gering of zelfs nihil. Voor de vaakst gebruikte communicatie- en informatiediensten zijn de verschillen daarentegen wel beduidend, waarbij Vlaanderen steeds als beste uit de bus komt (gegevens Statbel 2007):

- Communicatie via internet (alle diensten): 93% in Vlaanderen, 86% in Brussel en 82% in Wallonië.
- Verzenden en ontvangen van e-mails: 91% in Vlaanderen, 82% in Brussel en 76% in Wallonië.
- Opzoeken van informatie over producten en diensten: 76% in Vlaanderen, 57% in Brussel en 58% in Wallonië.
- Lezen van online kranten en tijdschriften: 24% in Vlaanderen, 21% in Brussel en 14% in Wallonië.

Uit een internationale vergelijking met de buurlanden (tabel A5 van de statistische bijlage) blijkt dat jonge Belgen minder dan hun buuren van het internet gebruik maken voor administratieve en commerciële toepassingen en voor het opzoeken van informatie. Wat communicatiediensten betreft, scoren ze wel beter dan hun Franse en Britse leeftijdsgenoten, maar hinken ze ver achter op hun Nederlandse collega's.

e-Commerce, een bijzonder geval

Om evidente economische redenen besteden de enquêtes van Eurostat en Statbel eveneens aandacht aan het gebruik van het internet voor e-commerce, in het bijzonder aan personen die geen gebruik maken van online aankoopdiensten en de redenen daarvan.

Belgische jongeren zijn niet happig op e-commerce. Ze maken minder gebruik van administratieve, commerciële diensten en zoeken minder vaak informatie op dan jongeren uit onze buurlanden.

In België heeft 67% van de jongeren van 16 tot en met 24 jaar nog nooit een product of dienst via het internet besteld voor privégebruik (64% van de mannen en 70% van de vrouwen). In de buurlanden bedraagt dit percentage 25% in Duitsland, 44% in Frankrijk, 41% in Luxemburg, 27% in Nederland en 28% in Groot-Brittannië. De percentages bij studenten wijken niet af van het gemiddelde voor de volledige leeftijdsgroep 16-24 jaar, niet in België noch in de omliggende landen. Het gaat duidelijk niet om een verschil dat is gelinkt aan het statuut van de jongeren.

Jonge Belgen lijken dus uitgesproken terughoudend ten aanzien van e-commerce. De enquête Eurostat/Statbel laat toe de voornaamste redenen daarvoor te identificeren. Van de jongeren van 16 tot en met 24 jaar die het afgelopen jaar geen enkele online aankoop verrichtten, is 32% van mening dat hij of zij dat niet nodig heeft; 25% doet zijn of haar aankopen liever in een 'echte' winkel; 15% wil zijn of haar kredietkaartnummer of persoonsgegevens liever niet via het internet meedelen; 11% heeft geen betaalkaart en 11% heeft geen vertrouwen in het systeem.

Internetafhankelijkheid

Volgens de enquête van Statbel in 2007 wil slechts 26% van de jongeren van 16 tot en met 24 jaar die al van het internet gebruik maken zijn of haar internetgebruik nog opdrijven (21% in Vlaanderen, 36% in Brussel, 32% in Wallonië). Amper 5% wil zijn of haar internetgebruik terugschroeven; dit blijkt vaker het geval te zijn in Brussel (12%), in het bijzonder bij jonge vrouwen (14%).

De enquête van 2007 trachtte tevens voor het eerst aanwijzingen voor een echte internetverslaving te verzamelen:

- 62% van de jongeren van 16 tot en met 24 jaar die al van het internet gebruik maken, geeft te kennen dat hij of zij soms langer dan voorzien op het internet surft; er is geen opmerkelijk verschil tussen mannen en vrouwen, of tussen Vlamingen, Brusselaars en Walen;
- 29% geeft te kennen dat hij of zij zich verveelt of onrustig voelt als hij of zij enkele dagen op rij niet op het internet kan surfen;
- 10% van de jongeren (15% in Brussel) oordeelt dat zijn of haar prestaties soms lijden onder zijn of haar internetgebruik; in Vlaanderen en Wallonië zijn dat vooral mannen (14% mannen tegenover 6% vrouwen in Vlaanderen, 12% mannen tegenover 9% vrouwen in Wallonië), terwijl dat voor Brussel net omgekeerd is (12% mannen tegenover 17% vrouwen).

1.2 Is er sprake van een specifiek "jong" gebruiksprofiel?

Het gebruik van online diensten door de jongeren van vandaag en de vorige generatie

Verschilt het gebruik van online diensten door jongeren van dat van de oudere generatie? Tabel 5 vergelijkt drie leeftijdsgroepen met elkaar: 16-24 jaar, 25-34 jaar en 35-44 jaar. Aangezien het aantal internetgebruikers afneemt met de leeftijd worden twee soorten percentages opgegeven: ten aanzien van iedere volledige leeftijdsgroep en vervolgens ten aanzien van de groep die de afgelopen drie maanden op het internet surfte ('gebruikers') voor iedere leeftijdsgroep afzonderlijk. De meest recente vergelijkende gegevens dateren van 2007.

Jongeren tussen 16 en 24 jaar hebben duidelijk een ander gebruiksprofiel dan de leeftijdsgroepen van 25 tot 34 en van 35 tot 44 jaar.

Bij de "gebruikers" van het internet vertonen jongeren van 16 tot en met 24 jaar een profiel dat sterk verschilt van dat van de leeftijdsgroepen 25-34 jaar en 35-44 jaar. Enerzijds zijn bepaalde communicatietoepassingen merkbaar beter ingeburgerd bij de groep 16-24 jaar: chatten, gamen en muziek, software downloaden, webradio of webtelevisie. Anderzijds worden alle andere toepassingen (informatie opzoeken, administratieve toepassingen, commerciële activiteiten) vaker gebruikt door de leeftijdsgroepen 25-34 jaar en 35-44 jaar dan door jongeren van 16 tot en met 24 jaar. Deze verschillen schetsen eigenlijk de contouren van een 'jongerenprofiel' en een 'volwassenenprofiel' m.b.t. het internetgebruik. Niets laat echter vermoeden dat dit 'jongerenprofiel' homogeen is.

Tabel 5
Verhouding individuen die diverse online diensten gebruikt hebben gedurende de voorbije drie maanden (2007)

(% van de bevolking van iedere leeftijd en % van de bevolking van internetgebruikers in de leeftijd)

	Onder de bevolking			Onder de "gebruikers"		
	16-24	25-34	35-44	16-24	25-34	35-44
Communicatie via internet (allerlei)	88	76	71	97	93	90
Verzenden en ontvangen van e-mails	85	74	70	93	91	88
Telefoneren of videoconferentie via internet	14	16	11	16	19	14
Andere vormen van online dialoog, nieuwsgroepen, fora's, etc.	62	29	19	67	36	23
Spelletjes spelen, downloaden muziek of video	53	28	23	58	34	29
Software downloaden	29	18	15	32	22	18
Luisteren naar webradio of kijken naar webtelevisie	30	19	13	33	23	16
Informatie zoeken in verband met gezondheid of voeding	26	31	32	28	38	40
Vinden van informatie over diensten en goederen	68	70	68	75	85	85
Lezen of downloaden van online kranten of tijdschriften	21	23	19	22	28	24
Interactie met overheidsdiensten(e-gov)	19	32	28	21	40	35
Werk zoeken of solliciteren	13	16	9	14	20	11
Gebruik van diensten in verband met reizen	39	43	42	42	52	52
Internet bankieren	31	48	45	34	59	57
Online aankoop van goederen of diensten						
Online verkoop van goederen of diensten	9	13	11	10	15	14

Bron: Eurostat, 2007

Een ruime waaier van gebruiksprofielen bij jongeren

Een eerder aangehaald onderzoek van het Vlaamse JeugdOnderzoeksPlatform (JOP) peilde specifiek naar de verscheidenheid van het ICT-gebruik bij jongeren van 14 tot 25 jaar (Boonaert & Vettenburg, 2009) en toetste de resultaten van enquête JOP-1 (2005-2006) aan die van de enquête over de Sociaalculturele Verschuivingen in Vlaanderen (SCV, 2003-2005-2006) en over Cultuurparticipatie in Vlaanderen (CiV, 2003-2004).

In 2005-2006 waren de meest verspreide toepassingen onder meer het gebruik van zoekmachines, e-mail, chatten en audiovisuele toepassingen (muziek en video). De minst vaak gebruikte toepassingen waren online aankopen, online banking, virtuele culturele rondleidingen; 80% van de jongeren heeft geen eigen website of blog. De voornaamste variabelen die het algemene gebruik van het internet en online diensten verklaren, eens de toegangsbarrière is overwonnen, zijn het opleidingsniveau (niveau van diploma of lopende studies) en het geslacht. De sociaaleconomische situatie van de ouders is geen belangrijke verklarende variabele. De auteurs wijzen op een omgekeerde correlatie met het scholingsniveau van de ouders: wanneer het scholingsniveau van de ouders lager is dan dat van hun kinderen, neemt de verspreiding van het internetgebruik bij hun kinderen toe.

Een factoranalyse uitgevoerd op de gegevens van JOP-1 (2006) onderscheidt vier gedifferentieerde profielen van internetfuncties: ontspanning, informatie, communicatie, commerciële activiteiten. Een wegingsfactor wordt berekend voor 23 verschillende toepassingen, in ieder profiel. De ‘functieprofielen’ die bij deze analyse worden uitgetekend, worden samengevat in onderstaande tabel.

Tabel 6 : gedifferentieerde functieprofielen van internetgebruik volgens de JOP-monitor

	Ontspanning	Informatie	Communicatie	Commercieel
Sites of programma's om muziek, spelletjes, software, ringtones of films te downloaden.	+	-	+	-
Een webpagina of profielpagina aanmaken en bijhouden	+	=	-	-
Een weblog of videolog bijhouden	+	=	-	-
Het beluisteren van muziek, bekijken van DVD, etc.	+	-	+	-
Websites of online spelletjes te spelen	+	-	=	-
Aan een webforum of nieuwsgroep deelnemen	+	=	=	=
MSN messenger, chatsites, IP telefoon (Skype), webcam gesprek	+	-	+	-
E-mail of webmail	=	+	+	=
Zoekmachines	=	+	+	+
Gespecialiseerde technische websites (auto, moto, paarden, computers, etc.)	+	-	-	+
Websites van bibliotheek, museum, theater, concertplaats, festivals	-	+	-	=
Nieuwssites, sites van kranten, online tijdschriften	-	+	=	+
Websites van verenigingen	-	+	=	-
Website van de gemeente of stad	-	+		=
Websites van school, hogeschool, universiteit	-	+	=	-
Websites met reisinformatie, informatie over andere landen en cultuur	-	+	-	+
Websites van politieke partijen en politici	-	+	-	=
Websites met informatie over en voor jongeren	+	+	-	=
Informatie websites over films, muziek, mode, sport, show business, hobby's, koken, etc.	+	+	=	=
Sites waar mensen producten aanbieden (eBay)	=	-	-	+
Aankopen van producten (boeken, CD, concerttickets, vliegtuigtickets, etc.)	=	=	-	+
Webbankieren	-	=	-	+
Websites met vacatures	-	=	-	+
+ : hoge wegingsfactor in het profiel = : niet discriminerende wegingsfactor in het profiel - : lage wegingsfactor in het profiel				

Bron: synthese FTU vanaf Boonaert & Vettenburg, 2009, pp. 165-166

De wegingsfactoren nemen een weging volgens gebruiksfrequentie op ⁷. De auteurs geven mee dat het functieprofiel ‘communicatie’ wordt gekenmerkt door een beperktere waaier van toepassingen, maar met een zeer hoge gebruiksfrequentie. Bij het commerciële functieprofiel ligt de gebruiksfrequentie dan weer het laagst.

Een belangrijke terminologische toelichting: bij JOP wordt de term ‘profiel’ niet gebruikt om profielen van individuen te beschrijven, maar wel om ‘samengevoegde toepassingen’ (of gebruikscusters) te definiëren die op niet-exclusieve wijze de verschillende gebruiksdomeinen bestrijken, waarbij ‘niet-exclusief’ verwijst naar eenzelfde gebruik dat minder of meer uitgesproken tot verschillende clusters kan behoren.

JOP onderscheidt 4 gebruikscusters bij jongeren: ontspanning, informatie, communicatie en commercie.

De resultaten van die analyse kunnen als volgt worden samengevat:

- *Ontspanningsfunctie*. De vaakst gebruikte toepassingen zijn het downloaden van muziek en video’s, het bijhouden van een profiel of blog, online games, forums, het bezoeken van technische websites of sport- en recreatiesites enz., het bezoeken van jongerenwebsites, instant messaging. De minst vaak gebruikte toepassingen zijn online banking, jobsites, toeristische of reiswebsites, culturele websites, websites van onderwijsinstellingen of verenigingen. Zoekmotoren en klassieke e-mail scoren slechts middelmatig, net als online veilingen en aankopen.
- *Informatiefunctie*. Voornaamste toepassingen zijn culturele websites, online kranten en tijdschriften, jongerenwebsites, sport- en recreatiesites enz., toeristische websites, websites van verenigingen, politieke of institutionele websites, zoekmotoren. Hier wordt de voorkeur gegeven aan klassieke e-mail eerder dan instant messaging. De minst vaak gebruikte toepassingen zijn het downloaden van muziek en video’s, online games, technische websites en online veilingen. Het bijhouden van een profiel of blog, forums, online aankopen, online banking en jobsites scoren gemiddeld.
- *Communicatiefunctie*. De vaakst gebruikte toepassingen zijn (klassieke en instant) messaging, zoekmachines, het downloaden van muziek en video’s. De minst vaak gebruikte toepassingen zijn politieke of institutionele websites, online veilingen, online aankopen, het bijhouden van een profiel of blog, technische websites, culturele websites, jobsites. Sport- en recreatiesites enz., websites van onderwijsinstellingen, verenigingen, games en forums scoren niet meer dan gemiddeld.
- *Commerciële functie*. De vaakst gebruikte toepassingen zijn online aankopen en veilingen, online banking, jobsites, toeristische websites, zoekmotoren, technische websites, online kranten en tijdschriften. De minst vaak gebruikte toepassingen zijn muziek en video, websites van

⁷ De vragenlijst van de enquête geeft voor iedere toepassing een schaal van één tot zes, van ‘nooit’ tot ‘dagelijks’.

onderwijsinstellingen, instant messaging, jongerenwebsites, het bijhouden van een profiel of blog. Politieke en institutionele websites, klassieke e-mail, forums en culturele websites scoren gemiddeld.

De auteurs gaan vervolgens na welke factoren de voorkeur van jongeren voor de ene of de andere internetfunctie verklaren. De ontspanningsfunctie is favoriet bij de jongste gebruikers, bij jongens, evenals bij gebruikers met een lager opleidingsniveau. De sociaaleconomische situatie van de ouders heeft weinig belang. De informatiefunctie is favoriet bij iets oudere jongeren, die beter opgeleid zijn en van wie de ouders werken. De communicatiefunctie geniet de voorkeur bij de jongste gebruikers met een laag of gemiddeld opleidingsniveau van wie de ouders werken. De voorkeur voor de commerciële functie wordt tot slot beïnvloed door de leeftijd en het opleidingsniveau van de jongeren en van hun ouders.

1.3 De ICT-vaardigheid van jongeren

Eén van de stereotype kenmerken die vaak met de ‘internetgeneratie’ worden geassocieerd, is dat alle jongeren, in tegenstelling tot de oudere generatie, bijzonder bedreven zouden zijn in informatica en het internet. Dit stereotype beeld strookt echter niet met de werkelijkheid: de groep van 16- tot en met 24-jarigen is allesbehalve homogeen. De enquêtes van Eurostat en Statbel evalueren de digitale vaardigheden (*e-skills*) door te peilen naar de behendigheid waarmee computer en internet worden gehanteerd. Internetvaardigheid omvat echter veel meer dan enkel en alleen een meting van de praktische toepassing van het internet. De volgende gegevens moeten dus worden genomen voor wat ze waard zijn: een meting die enkel peilt naar het vermogen om bepaalde handelingen uit te voeren.

Operationele vaardigheden in computergebruik

De graad van
vertrouwdheid met
ICT is hoog, maar
is niet homogeen.

Tabel 7 geeft het aandeel jongeren van 16 tot en met 24 jaar weer dat te kennen geeft dat ze een aantal handelingen op de computer kan uitvoeren, uitgesplitst naar geslacht en het niveau van het laatst behaalde diploma. We houden daarbij evenwel in het achterhoofd dat ieder diplomaniveau zowel verwijst naar jonge beroepsactieven of werklozen die met dat diploma het onderwijssysteem hebben verlaten, als naar studenten die nog studies van net één trapje hoger volgen.

Uit deze tabel blijkt dat 8% van de jongeren van 16 tot en met 24 jaar te kennen geeft dat hij of zij geen enkele van de voorgelegde taken kan uitvoeren en dat 17% enkel de basishandelingen kan uitvoeren (slechts één of twee taken, waarschijnlijk de twee eerste). Studenten scoren systematisch net iets beter dan gemiddeld, waardoor de percentages bij ieder diplomaniveau worden opgetrokken. De verschillen op basis van het eigenlijke opleidingsniveau zijn dus groter dan de cijfers in de tabel aangeven.

Tabel 7
Verhouding jongeren van 16-24 jaar die in staat zijn om diverse computertaken uit te voeren
 (% van de bevolking van 16-24 jaar, 2007)

	Alle	Stu- dent	Diplomaniveau			Geslacht	
			Laag	M.	Hoog	M	V
Een bestand of map verplaatsen	85	91	82	87	89	86	84
Copy en paste gereedschap gebruiken	78	84	75	80	86	77	79
Eenvoudige rekenformules in een spreadsheet	59	64	50	64	72	61	56
Bestanden comprimeren	50	54	40	55	68	56	43
Programma schrijven in een programmeertaal	14	15	9	17	28	21	7
Aansluiten en installeren van nieuwe toestellen	59	63	55	61	68	66	51
Computer aansluiten op een netwerk	27	29	20	33	32	36	18
Opsporen en oplossen van computer problemen	32	34	26	37	35	40	24
Niet in staat om een enkele taak uit te voeren	8	5	9	8	5	8	8
In staat om max. 1 of 2 taken uit te voeren	17	17	20	16	8	15	18
In staat om max. 3 of 4 taken uit te voeren	34	36	38	31	32	30	39
In staat om max. 5 of 6 taken uit te voeren	36	40	27	42	52	43	29
In staat om problemen op te lossen + 5 of 6 taken	22	24	16	26	30	29	14

Bron: Eurostat / Statbel, 2007

De enquête van Statbel legt geen opmerkelijke verschillen tussen Vlaamse, Brusselse en Waalse jongeren bloot. Tabel 7 wijst daarentegen wel op beduidende verschillen tussen mannen en vrouwen. Bij alle taken die als eerder technisch worden beschouwd (comprimeren, programmeren, verbinden, problemen oplossen) is het percentage vrouwen dat verklaart dat ze deze taken kan uitvoeren veel kleiner dan het percentage mannen. Dit verschil tussen mannen en vrouwen wordt echter systematisch beïnvloed door de aard van de vraagstelling: de enquête vraagt of de respondent een programma kan schrijven, maar vraagt niet of hij of zij een document kan opmaken of een foto bewerken; de vraagstelling waardeert dus vooral vaardigheden op die vaak als typisch ‘mannelijk’ worden beschouwd.

Wanneer we dit gaan vergelijken met de buurlanden, blijkt uit tabel A6 van de statistiekenbijlage al gauw dat België in de leeftijdsgroep 16-24 jaar minder goed scoort dan de buurlanden op alle vragen die betrekking hebben op computervaardigheid.

Operationele vaardigheden in internetgebruik

36% van de jongeren is slechts in staat om basisopdrachten uit te voeren op het internet.

Tabel 8 is geënt op hetzelfde model als tabel 7, maar dan voor wat het uitvoeren van internettaken aangaat. Hoewel zo goed als geen enkele jongere aangeeft dat hij of zij niet in staat is om het internet te gebruiken, blijkt uit de tabel dat 36% van de jongeren slechts basishandelingen kan uitvoeren. Voor al die taken scoren studenten iets beter dan gemiddeld. De verschillen op basis van het behaalde diploma zijn algemeen minder groot dan die m.b.t. computervaardigheid, behalve voor internettelefonie, het aanmaken van webpagina's en informaticabeveiliging. Dit verklaart

waarom de verschillen bij de globale prestatiebeoordeling gehandhaafd blijven. Verschillen tussen mannen en vrouwen laten zich vooral voelen bij de uitvoering van eerder technische taken, net als voor computervaardigheid.

Tabel 8
Verhouding jongeren van 16-24 jaar die in staat zijn om diverse internettaken uit te voeren
 (% van de bevolking van 16-24 jaar, 2007)

	Alle	Stu- dent	Diplomaniveau			Geslacht	
			Laag	M.	Hoog	M	V
Zoekmachine gebruiken	91	94	89	93	90	90	92
E-mail met bijlage zenden	84	89	80	87	89	82	86
Berichten naar chatrooms verzenden	50	54	49	51	48	50	50
Telefoneren via internet	18	19	13	18	35	19	16
P2P muziek of video uitwisselen	27	30	26	28	25	31	22
Webpagina of weblog ontwerpen	17	18	14	19	20	21	13
Programma van het internet halen en installeren	33	37	29	38	31	41	25
Virus en andere besmetting van computer houden	38	40	32	42	48	45	31
Niet in staat om een enkele taak uit te voeren	2	1	2	1	2	1	2
In staat om max. 1 of 2 taken uit te voeren	36	33	36	36	37	35	37
In staat om max. 3 of 4 taken uit te voeren	45	50	46	46	33	42	47
In staat om max. 5 of 6 taken uit te voeren	13	13	9	14	22	15	10
In staat om besmetting te vermijden + 5 of 6 taken	10	10	7	11	17	13	7

Bron: Eurostat / Statbel, 2007

In tegenstelling tot de resultaten m.b.t. computervaardigheid wijst de enquête van Statbel hier wel op belangrijke verschillen tussen de Gewesten. In tegenstelling tot de andere eerder aangehaalde verschillen tussen de Gewesten helt de weegschaal hier door in het voordeel van Waalse jongeren en in mindere mate ook Brusselse jongeren. Zo geeft 35% van de Waalse jongeren aan dat hij of zij een eigen blog kan aanmaken en beheren, tegenover 19% van de Brusselse jongeren en 11% van de Vlaamse jongeren; 46% van de Waalse jongeren en 45% van de Brusselse jongeren kan zijn of haar computer beschermen tegen virussen en andere infecties, tegenover 36% van de Vlaamse jongeren; 65% van de Waalse jongeren kan berichten posten op forums of chatrooms, tegenover 56% van de Brusselse jongeren en 45% van de Vlaamse jongeren; 37% van de Waalse jongeren kan gebruik maken van P2P, tegenover 30% van de Brusselse jongeren en 22% van de Vlaamse jongeren.

Wanneer we naar de buurlanden kijken (tabel A7 van de statistische bijlage), zien we dat ook hier een kloof gaapt tussen de vaardigheden van Belgische jongeren en die van hun collega's uit de buurlanden en dat voor alle taken, behalve het gebruik van een zoekmachine en het aanhechten van bestanden aan e-mails.

Vaardigheden van de jonge generatie versus oudere generaties

Zijn jongeren van 16 tot en met 24 jaar meer bedreven in het gebruik van een computer en het internet dan de oudere generatie? Tabel 9 herneemt de takenlijst van tabel 7 en van tabel 8, maar geeft de resultaten weer per leeftijdssprong van tien jaar. Om de verschillen uit te vlakken die te wijten zijn aan het feit dat de verhouding gebruikers afneemt met de leeftijd, worden de percentages berekend in verhouding tot de groep van gebruikers voor iedere leeftijdscategorie.

Tabel 9
Verhouding van individuen in staat om diverse computer / internettaken uit te voeren,
naar leeftijdscategorie

(% van de bevolking van computer / internetgebruikers in iedere leeftijd, 2007)

	16-24	25-34	35-44	45-54	55-64
Computertaken					
Een bestand of map verplaatsen	89	83	78	76	67
Copy en paste gereedschap gebruiken	82	76	69	67	58
Eenvoudige rekenformules in een spreadsheet	61	58	53	51	42
Bestanden comprimeren	52	48	39	36	30
Programma schrijven in een programmeertaal	15	11	11	8	6
Aansluiten en installeren van nieuwe toestellen	62	56	48	45	37
Computer aansluiten op een netwerk	28	25	20	19	14
Opsporen en oplossen van computer problemen	33	28	25	22	18
Niet in staat om een enkele taak uit te voeren	8	14	16	20	26
In staat om max. 1 of 2 taken uit te voeren	18	18	24	22	26
In staat om max. 3 of 4 taken uit te voeren	36	32	29	33	26
In staat om max. 5 of 6 taken uit te voeren	38	36	30	25	20
In staat om problemen op te lossen + 5 of 6 taken	23	21	18	15	12
Internettaken					
Zoekmachine gebruiken	96	93	93	92	89
E-mail met bijlage zenden	88	85	82	81	74
Berichten naar chatrooms verzenden	53	32	24	21	15
Telefoneren via internet	19	21	15	12	15
P2P muziek of video uitwisselen	28	16	10	9	7
Webpagina of weblog ontwerpen	18	12	10	10	7
Programma van het internet halen en installeren	35	31	25	23	23
Virus en andere besmetting van computer houden	40	38	35	33	33
Niet in staat om een enkele taak uit te voeren	2	5	4	5	7
In staat om max. 1 of 2 taken uit te voeren	38	50	61	63	67
In staat om max. 3 of 4 taken uit te voeren	47	37	29	28	22
In staat om max. 5 of 6 taken uit te voeren	13	8	6	4	4
In staat om besmetting te vermijden + 5 of 6 taken	10	7	5	4	3

Source : Eurostat / Statbel, 2007

De tabel bevestigt dat jongeren van 16 tot en met 24 jaar duidelijk beter scoren. Voor heel wat taken is het verschil met de volgende leeftijdscategorie (25-34 jaar) evenwel niet zo groot. Wat informaticavaardigheden betreft, is de verhouding personen met een gemiddelde (3-4 taken) of goede vaardigheid (5-6 taken of meer) vergelijkbaar met die bij 16- tot en met 24-jarigen en 25- tot en met 34-jarigen. Ook voor internetvaardigheden gaan de scores vrijwel gelijk op, behalve dan voor bepaalde taken die typisch met jongeren worden geassocieerd (chatten, P2P, blogs). Jongeren van 16 tot en met 24 jaar beschikken wel over een ruimere waaier van internetvaardigheden.

Informaticavaardigheden en de arbeidsmarkt

Ondanks hun vertrouwdheid met ICT vinden veel jongeren dat hun vaardigheden niet volstaan om deel te nemen aan de arbeidsmarkt.

De enquête van Eurostat/Statbel vraagt respondenten of ze over voldoende computervaardigheden denken te beschikken in het geval ze binnen het jaar zouden beginnen werken of van werk zouden veranderen. Zo'n 33% van de jongeren van 16 tot en met 24 jaar vindt dat hij of zij over onvoldoende computervaardigheden beschikt (32% van de mannen en 35% van de vrouwen; 34% van de studenten). Dit percentage klimt tot 43% bij jongeren met een lager opleidingsniveau en zakt naar 26% bij jongeren met een diploma secundair en 22% bij jongeren met een diploma hoger onderwijs. Ongeacht hun vertrouwdheid met ICT vinden toch heel wat jongeren dat ze niet over voldoende vaardigheden beschikken om te voldoen aan de verwachtingen van de arbeidsmarkt – tenminste wat zij denken dat van hen wordt verwacht.

Op deze vraag geeft Statbel beduidende verschillen aan tussen de Gewesten op: 50% van de Waalse jongeren en 47% van de Brusselse jongeren, maar slechts 25% van de Vlaamse jongeren vindt dat hij of zij over onvoldoende vaardigheden beschikt, terwijl zich bij de meting van de vaardigheden geen opmerkelijke verschillen tussen de Gewesten laten optekenen. We moeten deze gegevens dan ook kaderen binnen de verschillen tussen de Gewesten op het vlak van werkgelegenheid en werkloosheid bij jongeren (tabel 1).

Hoe en waar leren jongeren deze vaardigheden?

De volgende tabel beschrijft hoe en waar jongeren van 16 tot en met 24 jaar deze computer- en internetvaardigheden aanleren. De jongeren konden meerdere antwoorden aankruisen.

Tabel 10
Verhouding jongeren van 16 tot 24 jaar volgens aard van verwerving van ICT-vaardigheden
(%van de bevolking 16-24 jaar, 2007)

	Alle	Mannen	Vrouwen	Studenten
Onderwijs (school, hogeschool, universiteit)	59	55	64	65
Via zelfstudie, met boeken of cd's	23	23	23	24
Via zelfstudie, door de praktijk (<i>learning by doing</i>)	62	62	61	65
Met behulp van collega's, vrienden, familie, etc.	48	44	52	51
Via permanente educatie	7	7	7	2

Bron: Eurostat, 2007

Naast de formele leerkanalen bekwamen jongeren zich op het vlak van ICT vooral al doende met hulp van familie en vrienden.

Vaak leren jongen deze vaardigheden, naast de formele leerkanalen, al doende en met de hulp van familie en vrienden. Meer dan mannen leren vrouwen deze vaardigheden op school (er zijn bovendien meer vrouwen dan mannen die voortstuderen) en met de hulp van familie en vrienden. Het enige noemenswaardige verschil tussen Vlaanderen, Brussel en Wallonië is de rol van de onderwijsinstellingen: 70% van de Vlaamse jongeren geeft aan daar zijn of haar ICT-vaardigheden te hebben aangeleerd, tegenover 54% van de Waalse jongeren en 41% van de Brusselse jongeren. Dit kan worden gelinkt aan het feit dat informaticalessen in de Vlaamse Gemeenschap meer systematisch in het secundair onderwijs worden ingepast dan in de Franse Gemeenschap, of nog aan het grotere percentage leerlingen dat in Wallonië en in Brussel voortijdig afhaakt.

2. Bevindingen van bestaand onderzoek

Hoewel jongeren op velerlei manieren en voor allerlei doeleinden van ICT gebruikmaken, zijn er duidelijk twee functionele polen, namelijk communicatie en ontspanning, die de contouren van een 'jongerenprofiel' m.b.t. het internetgebruik markeren. Uit sociologisch onderzoek naar het gebruik en het niet-gebruik van ICT blijkt dat dit specifieke profiel het gevolg is van de bijzondere relatie van jongeren met ICT.

2.1 Relatie van jongeren met ICT en gebruiksmodel bij jongeren

Het internet heeft voor jongeren een sterke sociale en identiteitsfunctie.

De functie van informatie- en communicatietechnologieën in het dagelijkse leven van jongeren in het algemeen (van 11 tot 25 jaar) en de manier waarop zij zich ICT en dan vooral het internet eigen maken, gaven aanleiding tot heel wat onderzoek. Naast zorgvuldige analyses van het soort gebruik dat jongeren van ICT maken, komt bij eerder onderzoek steeds één transversale conclusie bovendien: het internet vervult bij jongeren een belangrijke sociale en identiteitsfunctie. Het is immers tijdens hun jeugd dat jongeren een sociale en culturele eigenheid gaan ontwikkelen en dat zijn precies de terreinen waarop de digitale media en het internet een belangrijke rol spelen.

Onderzoek toonde eveneens aan dat het internet en ook gsm een belangrijke rol spelen bij de uitbouw van gemeenschappelijke referenties bij jongeren en grotendeels bijdragen aan het samenhangsgevoel. Dankzij het internet is het bijvoorbeeld veel gemakkelijker geworden om culturele inhoud, aangebracht door leeftijdsgenoten, te vinden en uit te wisselen en om vrij met hen te communiceren via instant messaging. Dit gedrag draagt bij tot een verschuiving in de manier waarop een sociaal netwerk wordt uitgebouwd en aan de ontwikkeling van nieuwe culturele communicatieformaten typisch voor jongeren. Zo kunnen ze aan een eigen 'jongerenidentiteit' bouwen die duidelijk verschilt van die van

volwassenen (Fluckiger). Dit is ook het geval voor blogs, die een voortdurende communicatie in de hand werken rond het collectieve leven van jongeren (Delaunay-Téterel, 2009). Het delen van eigen ervaringen en verlangens is daarbij heel belangrijk. Vandaar het belang van blogs bij het ontwikkelen van een jongerenidentiteit en in het verzelfstandigingsproces van jongeren. Deze sociale en identiteitsfunctie van het Web voor jongeren is meteen het voornaamste kenmerk dat het ICT-gedrag van jongeren onderscheidt van dat van volwassenen. Deze ‘persoonlijke’ relatie van jongeren met ICT neemt immers niet dezelfde proporties aan bij de oudere generaties, voor wie het internet eerder een nutsfunctie vervult.

Het internetgebruik van jongeren onderscheidt zich van dat van volwassenen omwille van zijn sociale en identiteitsfunctie.

De rol van het internet als bevoorrecht medium voor de uitbouw van een eigen identiteit en verzelfstandiging bij jongeren verklaart meer bepaald waarom de generatie van “digital natives” op een zeer individuele en geïndividualiseerde manier van het Web gebruik maakt, gevangen als ze zijn in hun eigen, persoonlijke wereld. Uit sommige studies blijkt dat jongeren voornamelijk thuis en dan vooral op hun eigen kamer op het internet surfen (Mediappro, 2007). Ze geven daarenboven aan dat ze het internet op openbare plaatsen, zoals op school en in bibliotheken, niet op dezelfde manier gebruiken als thuis (Lohnes & Kinzer, 2007). Deze vaststelling geeft aanleiding tot het nuanceren van de gangbare opvatting dat jongeren het internet, zonder voorbehoud en zonder beperkingen, per se in alle aspecten van hun dagelijkse leven willen gebruiken. Een internationale studie (Médiappro, 2007) zwakt ook enigszins het idee van de ‘internetvraatzucht’ van jongeren af. Uit de resultaten van deze studie blijkt immers dat jongeren het internet “zonder geestdrift of fascinatie” gebruiken en dus, althans tijdelijk, ook zonder zouden kunnen. De auteurs wijzen er bovendien op dat jongeren hun eigen ICT-gedrag veel beter in de hand hebben dan algemeen wordt aangenomen, waarbij wordt aangetoond dat het niet gebruiken van het internet voor heel wat jongeren een bewuste keuze is. Hoewel deze studies en onderzoeken uitnodigen tot een nuancering van de mythe rond de generatie van de “digital natives”, erkennen ze stuk voor stuk het bestaan van een specifiek gebruiksmodel bij jongeren, waarin communicatie en ontspanning centraal staan.

Jongeren hebben hun internetgebruik veel beter in de hand dan meestal wordt aangenomen. En internet niet gebruiken is voor heel wat jongeren een bewuste keuze.

We wijzen er evenwel op dat de meeste van de hoger aangehaalde studies en onderzoeken hun aandacht toespitsten op het digitale gedrag van jongeren tussen 11 en 19 jaar. Jongvolwassenen van 16 tot 25 jaar komen in deze studies nauwelijks aan bod, voornamelijk omdat de doelgroep in deze overgangsfase, die wordt gekenmerkt door een diversifiëring van de levensstijl, moeilijk als een homogene groep kan worden bestudeerd. De zeldzame studies die wel peilen naar het digitale gedrag van jongvolwassenen wijzen allemaal op de toenemende diversifiëring van het internetgebruik, waarbij de ontspanningsfunctie van het internet minder centraal staat dan bij adolescenten (Messin & Jouet, 2005). De resultaten van een recent onderzoek van Sonia Livingstone en Ellen Helsper (2007) wijzen in dezelfde richting. Wanneer we de steekproef van jongeren van 9 tot 19 jaar opsplitsen in verschillende leeftijdscategorieën, blijkt na

analyse dat er opmerkelijke verschillen bestaan tussen tieners en jongvolwassenen: zo zouden 16- tot 19-jarigen meer voordeel halen uit het internet dan 9- tot 15-jarigen. De verdienste van deze zeldzame studies is dat ze het internetgebruik kaderen binnen deze scharnierperiode waarin het leven van jongeren een grondige reorganisatie doormaakt. Zo oordelen sommige studies dat de groep van jongvolwassenen als een meervoudige categorie moet worden gezien, eerder dan als een homogene groep met een eenvormig internetgedrag (Messin, 2005).

Jongvolwassenen behoren tot een divers samengestelde categorie met een zeer divers ICT-gebruik.

Globaal gezien beschouwen de onderzoeken naar het digitale gedrag van jongeren, met inbegrip van jongvolwassenen, het internetgebruik vanuit de invalshoek van recreatieve en relationele toepassingen. Het internetgebruik voor sociaaleconomische doeleinden komt nauwelijks aan bod. Mogelijk verhult deze systematische vergetelheid een evolutie aangaande de bijzondere aard van het internetgebruik door jongvolwassenen, die geleidelijk zelfstandiger en onafhankelijker worden van hun familie en meer oog gaan hebben voor wat de arbeidsmarkt precies van hen verwacht.

2.2 In welk opzicht zijn sommige jongeren "bijna offline"?

Het onderzoek van Livingstone en Helsper (2007) over digitale inclusie bij jongeren van 9 tot 19 jaar is een van de zeldzame onderzoeken die niet alleen aandacht besteden aan internetgebruikers, maar ook aan niet-gebruikers en 'beperkte' gebruikers (*low users*), waarvan de definitie gelijkloopt met de definitie van occasionele gebruikers bij de enquête van het AWT (minder dan één keer per week). Na een analyse van de verschillen in de aard en de frequentie van het gebruik werken de auteurs een typologie uit van occasionele gebruikers en niet-gebruikers.

In de categorie 'niet-gebruikers', goed voor 3% van de jongeren van 9 tot 19 jaar, onderscheiden de auteurs:

- vrijwillige afhakers, dit zijn jongeren die het internet vrijwillig niet langer gebruiken, hoewel ze thuis toegang hebben tot het internet;
- onvrijwillige afhakers, dit zijn jongeren die het internet onvrijwillig niet langer gebruiken omdat ze geen toegang meer hebben tot het internet;
- potentiële gebruikers, dit zijn jongeren die toegang hebben tot het internet, maar er nog nooit gebruik van maakten;
- internet "outcasts", jongeren die nooit toegang hadden tot het internet en die nog nooit van het internet gebruik hebben gemaakt. Deze jongeren verkeren in een situatie van digitale uitsluiting.

In de categorie 'occasionele gebruikers', goed voor 13% van de jongeren van 9 tot 19 jaar, onderscheiden de auteurs:

- vrijwillige afhakers, dit zijn jongeren die het internet vrijwillig minder vaak gebruiken dan vroeger, hoewel ze thuis nog steeds toegang hebben tot het internet;
- onvrijwillige afhakers, dit zijn jongeren die het internet onvrijwillig minder vaak gebruiken omdat ze geen toegang meer hebben tot het internet;
- onthouders, die het internet vrijwillig weinig gebruiken, hoewel ze thuis toegang hebben tot het internet;
- randgebruikers, die thuis geen toegang hebben tot het internet en die het internet nooit regelmatig hebben gebruikt.

Tabel 11
Types van jonge niet-gebruikers en occasionele gebruikers in Groot-Brittannië
 % van de bevolking van de leeftijdscategorie, 2004

	9-15 jaar	16-19 jaar
<i>Niet-gebruikers</i>		
Vrijwillige afhakers	22%	52%
Onvrijwillige afhakers	4%	8%
Potentiële gebruikers	26%	12%
Internet uitgesloten	48%	28%
<i>Occasionele gebruikers</i>		
Vrijwillige afhakers	21%	29%
Onvrijwillige afhakers	14%	38%
Onthouders	36%	19%
Randgebruikers	29%	14%

Bron: Livingstone & Helsper, 2007, p.679, FTU berekeningen
Voor niet-gebruikers is de steekproef zeer klein en de cijfers zijn slechts aantoonend
Voor occasionele gebruikers zijn de cijfers statistisch betekenisvoller

De resultaten van dit onderzoek bevestigen dat de meeste niet-gebruikers bij jonge adolescenten (9-15 jaar) geen toegang hebben tot het internet; bij de occasionele gebruikers hebben twee groepen de overhand: de onthouders, die hun gebruik vrijwillig terugschroeven, en de randgebruikers, die thuis geen toegang hebben tot het internet. Bij jongeren van 16 tot 19 jaar maken vrijwillige afhakers het gros van de niet-gebruikers uit, vóór de groep van jongeren die geen toegang hebben tot het internet; van de occasionele gebruikers heeft 38% zijn gebruik moeten verminderen omdat ze geen toegang meer hebben tot het internet, maar 48% heeft er bewust voor gekozen om het internet minder te gebruiken, waarbij ze ofwel hun gebruik verminderden maar hun toegang behielden, ofwel altijd al bewust kozen voor een occasioneel gebruik.

Met andere woorden, volgens deze resultaten zouden veel meer jonge adolescente niet-gebruikers dan oudere adolescenten effectief te maken krijgen met digitale uitsluiting.

Bij jongeren tussen de 16 en 19 jaar zijn het vooral de occasionele gebruikers die bewust kiezen om minder online te zijn of zich geheel te onthouden.

Een interessante algemene vaststelling is dat de verhouding afhakers toeneemt met de leeftijd. Bij 16- tot en met 19-jarigen die bijna-offline zijn en die de doelgroep van voorliggend onderzoek uitmaken, is ongeveer de helft een vrijwillige afhaker of onthouder. Een andere grote groep bestaat uit occasionele gebruikers die hun gebruik hebben moeten terugschroeven omdat ze niet langer thuis wonen. Dit bevestigt dat het toegangsprobleem een belangrijke hinderpaal is voor jongeren in de overgangsfase naar volwassenheid.

De opzet van dit onderzoek is meer bepaald om te bevestigen dat deze ‘offline’ situaties verre van homogeen zijn, maar integendeel zeer verscheiden zijn. De auteurs zijn evenwel voorzichtig genoeg om erop te wijzen dat het moeilijk is de precieze redenen te achterhalen voor het bijna-offline zijn bij de jonge generatie. Aan de basis van deze ‘offline’ situaties ligt immers een mix van redenen: geen toegang, geen interesse, geen vaardigheden, verbod door ouders, etc.

2.3 Van digitale geletterdheid naar een kritische omgang met ICT

Een ander onderzoek van Livingstone et al. (2004) verkent de link tussen digitale geletterdheid bij jongeren van 9 tot 19 jaar en de kansen en voordelen die ze uit online inhoud halen. Net als andere onderzoeken over dit onderwerp bevestigen de resultaten dat het profijt dat jongeren uit online inhoud halen lineair toeneemt met hun internetkundigheid. Hoe meer jongeren hun digitale vaardigheden ontwikkelen, hoe meer ze hun gebruik gaan diversifiëren en volop voordeel halen uit de overvloed aan online informatie.

In het verlengde daarvan peilen andere onderzoeken ook naar het vermogen van jongeren om de informatie die ze op het Web vinden correct te gebruiken, en dit afgezien van hun vermogen om toegang te krijgen tot de nodige hardware, software en verbinding. De meerwaarde die door een kritisch gebruik van het internet wordt bewerkstelligd, is volgens dit onderzoek even belangrijk als de louter instrumentele vaardigheden nodig om ICT op doeltreffende en autonome wijze te kunnen gebruiken.

Hoewel “digital natives” sneller online informatie kunnen opzoeken, besteden ze minder aandacht aan de kwaliteit en de relevantie van de informatie.

Hoewel de meeste jongeren te kennen geven dat ze vlot informatie op het Web kunnen opzoeken, stellen we vast dat velen nochtans moeilijkheden ondervinden bij het opzoeken van informatie. Zo toonde één studie alvast aan dat jongeren zoekmachines en navigatietoepassingen relatief inefficiënt gebruiken (Buckingham, 2005). Andere onderzoeken over het zoekgedrag van internetgebruikers gaven aan dat jongeren het opzoeken van informatie vaak als frustrerend en niet geslaagd ervaren (Large, 2004). Daarom besluit Bilal (2004, p.274) dat “ondanks de overvloed aan informatie beschikbaar via ICT, de kwaliteit en het begrip van de informatie door jongeren voor heel wat problemen blijven zorgen omdat ze vaak zeer gerichte antwoorden zoeken (...) i.p.v. eerst de gevonden informatie correct te interpreteren”.

Dit wordt ook bevestigd door een Britse studie uitgevoerd door de nationale bibliotheek van het Verenigd Koninkrijk (British Library) en het gezamenlijke comité van informatiesystemen (JISC). Volgens deze studie kunnen jongeren van de ‘Googlegeneratie’ (in dit geval geboren in de jaren 1990) snel, maar niet noodzakelijk doelmatig informatie op het internet opzoeken. Hoewel deze “digital natives” sneller online informatie kunnen opzoeken dan de oudere garde, besteden ze weinig tijd aan het evalueren van de kwaliteit, de relevantie en de nauwkeurigheid van die informatie. Uit de resultaten kunnen we tevens afleiden dat ze hun eigen informatiebehoefte niet goed vatten, vandaar ook dat ze problemen ondervinden bij het ontwikkelen van doeltreffende zoekstrategieën. Deze jongeren kunnen zich bovendien moeilijk voorstellen wat het internet nu precies is en hoe het eigenlijk werkt, waarbij ze vergeten dat het internet een verzameling van genetwerkte informatie is afkomstig van verschillende inhoudleveranciers. Zij herleiden het internet vaak tot enkel en alleen een verzameling van zoekmachines, zoals Yahoo en Google. De auteurs wijzen erop dat “de informaticultuur van jongeren er ondanks een ruimere toegang tot internettechnologie niet op vooruit is gegaan” (JISC, 2008).

Sinds de introductie van ICT zijn de informatievaardigheden van jongeren er niet op vooruitgegaan.

Een Belgische studie die in 2008 werd uitgevoerd door de vzw Edudoc en de Franstalige Interuniversitaire Raad (CIUF) evalueerde meer algemeen de informaticultuur van studenten die starten in het hoger onderwijs. Uit de resultaten blijkt duidelijk dat zelfs de jongeren uit sociaal en cultureel bevoorrechte milieus, die nochtans goed vertrouwd zijn met Google, ernstige hiaten vertonen in de manier waarop ze informatie opzoeken, zowel in de bibliotheek als op het internet. Als een van de voornaamste tekortkomingen bij jongeren halen de onderzoekers allereerst het haast systematische voorkeurgebruik van het internet aan, dat ten koste gaat van de traditionele informatiebronnen in bibliotheken. Studenten zouden te weinig kritisch zijn ten aanzien van het internet en zouden weinig bedreven zijn in het correcte gebruik van zoekmachines.

Tot slot, er zijn tal van onderzoeken, zowel in het buitenland als in België, die dezelfde lacunes en tekortkomingen in het digitale gedrag van jongeren met de vinger wijzen. Want hoewel de meeste jongeren een bedreven deskundigheid aan de dag leggen – m.a.w. over de knowhow beschikken om met de beschikbare tools online inhoud te zoeken en te vinden – missen ze vaak de kritische bagage om deze informatie correct te interpreteren, te begrijpen, te evalueren en te beheren. Dergelijke bevindingen druisen grotendeels in tegen het beeld dat van deze generatie wordt opgehangen, als zouden ze allemaal online deskundigen zijn.

3. De standpunten van de terreinwerkers

Ons onderzoek naar offline jongeren is gestart vanuit de hypothese dat vooral jongeren uit kansarme gezinnen geen toegang hebben tot het internet. Uit de contacten die we hebben gehad met terreinwerkers (cf. blz. 27) is het echter snel gebleken dat deze hypothese moest worden bijgesteld.

3.1 Bijstelling van onze hypothese

Offline jongeren zijn niet enkel terug te vinden in kansarme milieus, ook jongeren uit meer gegoede gezinnen kunnen als offline worden getypeerd. De redenen hiervoor kunnen zeer divers zijn, en hebben o.a. te maken met de problematische gezinssituatie of de overdreven angst van ouders voor het internet. Een tweede reden om onze werkhypothese bij te stellen, was dat volgens de terreinwerkers het aantal jongeren dat echt offline is zeer beperkt is, en dat het een maatschappelijk zeer heterogene groep betreft. Het is volgens hen vaak een optelsom van geïsoleerde gevallen die moeilijk onder een gemeenschappelijke sociologische noemer geplaatst kunnen worden.

Het probleem ligt in het breukvlak tussen de e-beleving van jongeren en de ICT vaardigheden die de samenleving van hen verwacht.

Met andere woorden: volgens de deelnemers aan ons onderzoek zijn de jongeren in de leeftijdsgroep van 16 tot 25 zo goed als allemaal enigszins vertrouwd met de computer en het internet. Ze hebben dan ook enige moeite met het begrip offline jongeren om de problemen aan te geven die jongeren uit die leeftijdsgroep hebben in hun omgang met de computer en het internet. Die problemen liggen volgens hen elders. Ze hebben niet zozeer te maken met de materiële toegang tot het medium of met hun gebrek aan basisvaardigheden, maar met het breukvlak dat er bestaat tussen de e-cultuur en de e-beleving van jongeren en de kennis- en ICT-vaardigheden die de school, de beroepswereld en de overheid redelijkerwijs van hen verwachten. En volgens hen is het dan ook beter om in die termen van offline jongeren te spreken.

Tenslotte bij wijze van intro nog dit: los van het gegeven dat zo goed als alle jongeren over enige ICT-vaardigheden beschikken en dat hun e-beleving, ongeacht hun sociale of culturele achtergrond vrij gelijklopend is, moet er worden vastgesteld dat er op het vlak van de materiële toegang wel duidelijk verschillen bestaan. Wat dit laatste betreft, spelen economische, culturele en gender-afhankelijke factoren volop.

We zullen hierna:

- eerst de kanttekeningen belichten die de deelnemers aan dit onderzoek hebben gemaakt bij het begrip offline en de e-beleving van jongeren;
- vervolgens samen met hen ingaan op de vraag: waar en hoe jongeren toegang hebben tot het internet;

- nagaan waarom er geen goede aansluiting is tussen hun e-beleving en de verwachtingen van de school, de beroepswereld en de overheid;
- tenslotte zullen we stilstaan bij de maatschappelijke consequenties van hun eenzijdige ICT-kennis en -vaardigheden.

3.2 Het begrip offline en de e-beleving van jongeren: enkele kanttekeningen

Volgens de deelnemers aan het onderzoek zijn er, met uitzondering van enkele zeer gemarginaliseerde jongeren zoals de Roma-kinderen bijvoorbeeld, geen jongeren die echt offline zijn. Zo goed als alle jongeren zijn enigszins vertrouwd met het medium. De computer en het internet maken deel uit van hun cultuur. Verder wordt duidelijk dat de e-beleving van jongeren, ongeacht hun verschillende sociale, economische en culturele achtergrond, vrij gelijklopend is. Wel wordt er gewezen op een verschillend gebruik bij jongens en meisjes. Meisjes gebruiken het internet meer voor de sociale contacten. Voor jongens fungeert het internetcafé of gewoonweg de straat vaak als ontmoetingsplek.

Geen aansluiting op internet betekent zeker voor deze leeftijdsgroep niet per definitie dat ze offline zijn.

De “vertrouwdheid” van jongeren met ICT is niet direct afhankelijk van het bezit van een computer en van een aansluiting op het internet. Jongeren hebben op andere locaties: op school, bij vrienden, in het jeugdcentrum, de bibliotheek, het internetcafé, etc., de gelegenheid gehad om kennis te raken met het medium. Met andere woorden: nog meer uitgesproken dan voor andere leeftijdsgroepen moet het bezit van een computer en de aansluiting op het internet worden losgekoppeld van het gegeven of ze wel of niet vertrouwd zijn met het medium. Geen aansluiting op internet betekent zeker voor deze leeftijdsgroep niet per definitie dat ze offline zijn. Maar voor zo goed als voor alle jongeren uit deze leeftijdsgroep geldt dat hun ICT-kennis en vaardigheden eenzijdig en beperkt zijn. Sociale, economische factoren, het opleidingsniveau of een culturele achteruitstelling hebben weinig of geen impact op de aard en het niveau van hun kennis en gebruik. Zo blijkt uit tests die werden afgenomen bij jongeren die een hogere opleiding aanvatten, dat hun technische kennis beperkt is, dat ze niet weten hoe ze met virussen moeten omgaan. Ook de basisvaardigheden noodzakelijk voor het gebruik van het office-pakket laten te wensen over. Maar ze zijn wel onklopbaar op het gebied van *online gaming*.

Als voor alle jongeren uit deze leeftijdsgroep zijn hun ICT-kennis en -vaardigheden eenzijdig en beperkt.

De deelnemers aan ons onderzoek wijzen er eveneens op dat er bij soortgelijk onderzoek veelal niet echt gepeild wordt naar de waaier aan ICT-vaardigheden waarover jongeren wel beschikken. Vaardigheidstests bij jongeren leveren dan vaak ook een onvolledig en vertekend beeld van hun reële ICT-kennis. Wat als gebrekkige kennis wordt aangeduid, heeft bijgevolg dan ook vooral te maken het feit dat de kennis die jongeren wel hebben niet aansluit op wat de school, het beroepsleven en de overheid van hen op dit terrein verwachten. Of anders gezegd: dat jongeren met hun ICT-kennis betrekkelijk laag scoren, is een gevolg veeleer van de standaard waarmee totnogtoe ICT-kennis en vaardigheden worden

gemeten. En misschien is er een andere en nieuwe, meer objectieve, standaard nodig om te registreren hoe jongeren anders en/of sneller de boodschap van het medium oppikken. Of zoals door een deelnemer wordt aangegeven: jongeren slaan in hun omgang met de computer en het internet stappen over. Ze zijn in hun omgang met ICT minder schatplichtig aan het referentiekader van de meer traditionele kennisdragers en communicatiemediën dat door ouderen en misschien ook door onderzoekers wordt gehanteerd. Zij lezen en verwerken informatie anders.

Een verkeerde inschatting omtrent de aard van de interactie die door ICT tussen mens en machine wordt bewerkstelligd, speelt de opvoeders en jeugdwerkers ook parten. Zo stellen onze gesprekspartners vast dat een collectieve aanpak om jongeren bij te scholen niet goed aanslaat. Jongeren moeten zo goed als individueel bij de hand worden genomen omdat ze met name het internet beschouwen als een individuele bezigheid. Dat jongeren zich in hun omgang met het internet anders gedragen dan andere leeftijdsgroepen, verklaart mede de breuklijn tussen hun omgang met het medium en wat er van hen op dit terrein verwacht wordt.

Voor de jongeren is het internet vooral een individuele bezigheid.

Door te wijzen op het feit dat voor jongeren het internet vooral een individuele bezigheid is, is ook, meer algemeen gesproken, de vinger gelegd op het feit dat de interactie met de computer in wezen een solitaire cultuurpraktijk is. Het is bij wijze van spreken, een face to face gebeuren tussen de mens en de machine. Een cultuurpraktijk, die verassend genoeg soms weer doet denken aan lezen en schrijven. De computer en het internet onderscheiden zich in dit opzicht dan ook duidelijk van de meer klassieke beeld- en geluidsdragers. Het is een eigenschap waarvan men vaststelt dat ze beter en sneller aanslaat bij jongeren dan bij andere gebruikers om de eenvoudige reden dat voor veel jongeren het internet een instrument is voor zelfexpressie en zelfrepresentatie. Het is voor hen ook een manier om aan hun autonomie gestalte te geven. Op het internet verkennen veel jongeren zichzelf en de anderen. Ze willen er elektronisch bijhoren en populair zijn. Toch wordt door onze gesprekspartners ook vastgesteld dat in dit opzicht hun gebruik vrij passief is. Jongeren nemen weinig initiatief tot eigen productie, alhoewel op het internet de mogelijkheden daartoe legio zijn.

3.3 Hoe en waar hebben jongeren toegang tot het internet?

De toegang thuis

Volgens onze gesprekspartners zijn er in kansarme buurten en bij allochtonen nog steeds veel gezinnen zonder internet. Maar de afwezigheid van het internet in gezinnen is zeker niet uitsluitend te wijten aan economische factoren. Vaak zien ouders het nut er niet van in. Sommige ouders willen hun kinderen ook beschermen voor het internet. En ze zijn bang om het gezag te verliezen over hun kinderen. Campagnes die eenzijdig de nadruk op de gevaren van het internet hebben vaak als

effect dat er thuis geen aansluiting komt op het internet, of dat de jongeren de toegang wordt geweigerd. Volgens onze gesprekspartners zijn het vooral de ouders die offline zijn, niet de kinderen.

De afwezigheid van het internet in gezinnen is zeker niet uitsluitend te wijten aan economische factoren. Vaak zien ouders het nut er niet van in. Het zijn vooral de ouders die offline zijn, niet de kinderen.

Wie er thuis op het internet mag, is sterk afhankelijk van culturele factoren, en is vaak ook een genderkwestie. In allochtone gezinnen is de computer meestal centraal opgesteld, en speelt de familiale controle. Sommige autochtone ouders kiezen om die reden ook voor zo'n opstelling. Autochtone jongeren hebben meestal zelf een internet-aansluiting op hun kamer. Als het internet door meerdere gezinsleden gedeeld moet worden, dan komen jongens veelal eerst aan bod. Meisjes moeten vaak een goede reden hebben – een schooltaak bijvoorbeeld - om toegang te krijgen.

Om aan de familiale controle te ontsnappen zoeken zowel jongens als meisjes vaak een uitweg en gaan stiekem aan de slag: bij vrienden, op school, etc. Meisjes maken zo goed als geen gebruik van het internetcafé om bijvoorbeeld aan de familiale controle te ontsnappen, maar bezoeken bijvoorbeeld wel vaker dan jongens de openbare computerruimte in de bibliotheek.

Openbare computerruimtes en internetcafés

Alhoewel er wordt aangedrongen om meer openbare computerruimtes in te richten en de bestaande beter uit te rusten, is het anderzijds opvallend dat het bestaan van easy-e-spaces en van openbare computerruimten onvoldoende bekend is bij een aantal van onze gesprekspartners, en bijgevolg, naar alle waarschijnlijkheid ook bij de jongeren zelf.

De deelnemers vinden het belangrijk dat jeugdhuizen worden uitgerust met openbare computerruimten, en dat er een gepaste begeleiding voorzien wordt. Totnogtoe is dat binnen de jeugdsector niet of maar zeer onvoldoende het geval.

Om aan de familiale controle te ontsnappen zoeken zowel jongens als meisjes vaak een uitweg en gaan stiekem aan de slag.

Jeugdorganisaties die openbare computerruimten beheren, bereiken meer jongens dan meisjes. De reden hiervoor is dat allochtone meisjes vaak niet onbegeleid het huis uit mogen, en dat meisjes meer algemeen, en zeker in kansarme gezinnen, worden ingeschakeld bij het verrichten van huishoudelijke taken.

In de grote steden zijn internetcafés een pleisterplaats zo goed als exclusief voor jongens. Vergeleken bij de openbare computerruimten hebben ze meer gebruiksvriendelijke openingsuren en ze hebben ze een lagere drempel. De kosten zijn laag. Betalen volstaat om hen het gevoel te geven dat ze erbij horen.

De gesprekspartners wijzen erop dat in het buitenland het internetcafé, zoals het in onze grote steden nog bestaat, zo goed als verdwenen is of een andere invulling heeft gekregen. Onder andere in de VS, de Scandinavische landen voorzien ontmoetingsplaatsen uit de publieke

zowel als commerciële sector hun bezoekers van een aansluiting op het internet. Zo'n ontwikkeling zouden ze hier ook toejuichen.

3.4 Waarom sluit de ICT-kennis van jongeren niet aan op wat de school, de beroepswereld en de overheid van hen verwacht en vice versa?

De deelnemers aan ons onderzoek beweren unaniem dat de ICT-kennis van jongeren vanuit het oogpunt van het onderwijs, de beroepswereld en het beleid zeer ondermaats is. De omvang van dit probleem, de maatschappelijke consequenties hiervan worden totnogtoe onvoldoende erkend door de instanties die verantwoordelijkheid dragen voor het welzijn en de opvoeding van jongeren.

De school en de overheid hebben veelal geen besef van de reële ICT-kennis en vaardigheden van jongeren.

De school en de overheid hebben veelal geen besef van de reële ICT-kennis en vaardigheden van jongeren. Ze vertrekken van het idee dat jongeren per definitie een voorsprong hebben op andere leeftijdsgroepen, en dat ze bij wijze van spreken als "digital natives" over aangeboren ICT-vaardigheden beschikken. Daarnaast vertrekken ze vaak ook ten onrechte van het idee dat jongeren een makkelijke toegang hebben. Ze houden geen rekening met de moeilijke omstandigheden waarin jongeren vaak moeten opereren om bijvoorbeeld hun schoolopdrachten tot een goed einde te brengen. Kortom, de technologie heeft in hoofdte van het onderwijs, de beroepswereld en de overheid verwachtingen geschapen die jongeren zowel intellectueel als vaak ook materieel niet kunnen inlossen.

Er worden weinig kansen benut om bruggen te bouwen tussen de e-wereld van jongeren en de verwachtingen van de samenleving.

Door het onderwijs, jeugdorganisaties en het beleid worden er totnogtoe te weinig pogingen ondernomen om aansluiting te vinden bij de e-wereld van jongeren. Jongeren worden door de school ook niet op hun vaardigheden aangesproken evenmin worden ze daarvoor gevaloriseerd. Wanneer dit toch gebeurt, is dat vaak op persoonlijk initiatief van leraren en jeugdwerkers. Maar zo'n aanpak wordt vooralsnog niet breed gedragen door de sectoren die instaan voor de opvoeding en het welzijn van jongeren. Algemeen gesproken, ontbreekt binnen de jeugdsector vooralsnog het besef dat er in deze ook voor hen een taak is weggelegd. Onze gesprekspartners melden ons ook dat de jeugdwerkers zelf vooralsnog vaak over onvoldoende ICT-kennis en -vaardigheden beschikken. Hun werkgevers spreken hen daar ook niet op aan. Het behoort niet tot de beroepsvereisten. Ook hun opleiding voorziet daar niet in. Als gevolg hiervan gebruiken nog te weinig jeugdwerkers het internet of sms om met hun jongeren te communiceren. En het inzetten van ICT en het internet als educatief of pedagogisch instrumenten is totnogtoe ook een uitzondering.

Kortom, er worden totnogtoe in het onderwijs en binnen de jeugdsector weinig kansen benut om bruggen te bouwen tussen de e-wereld van jongeren en de verwachtingen op dit terrein van het onderwijs, de werkgevers en de overheid.

Tenslotte, in weerwil van wat soms gedacht wordt, zijn ICT en het internet geen instrumenten die automatisch tot emancipatie leiden, en een

grotere mondigheid van jongeren bewerkstelligen. Zoals dat ook voor de meer traditionele media het geval is, moet een kritisch en maatschappelijk nuttig gebruik van deze nieuwe kennis- en informatiedragers worden aangeleerd. Jammer genoeg is dat vooralsnog eerder de uitzondering dan de regel.

3.5 De gebrekkige ICT-kennis en problematische toegang van jongeren tot het internet en zijn consequenties

Door alle deelnemers aan ons onderzoek worden de ICT-kennis en vaardigheden van jongeren wat betreft hun doorstroming naar de arbeidsmarkt en hun deelname als kritische burgers aan onze samenleving als problematisch en zorgwekkend beschouwd.

De doorstroming naar de arbeidsmarkt en de deelname als kritische burgers aan onze samenleving wordt als problematisch en zorgwekkend beschouwd.

Voor jongeren die een goed deel van hun tijd op het internet doorbrengen en onklopbaar zijn wat gaming betreft, is iets opzoeken op Google vaak al te moeilijk. Ze lopen verloren op de website van de VDAB, de NMBS en De Lijn. Ze maken rechtsomkeer als hen in de werkwinkel of in het interimkantoor gevraagd wordt om een elektronisch formulier in te vullen. Dit zijn slechts een paar van de voorbeelden die ons werden gerapporteerd om aan te geven hoe weinig wegwijs jongeren zijn in het elektronische informatie aanbod waarmee het www de burger vandaag de dag voorziet.

De reden waarom jongeren veel elektronische informatie jongeren niet bereikt wegens te moeilijk of onbekend, is zeker ook deels te wijten aan de makers van die sites. Ons gesprekspartners geven toe dat ze zelf vaak veel moeite hebben om op publieke en commerciële sites hun weg te vinden. En het verwondert hen dat de overheid en de bedrijfswereld niet meer moeite doen om jongeren te bereiken. Of zoals een gesprekspartner opmerkte: waarom kunnen de NMBS, De Lijn, etc. en netlog niet samenwerken? Waarom kun je in één en dezelfde beweging geen account hebben bij VDAB en netlog?

Jong zijn biedt op zich geen voordelen voor wat betreft een meer strategische en kritische omgang met internet.

Los van hun gebrekkige ICT-vaardigheden, wordt er door de onderwijswereld en werkgevers nogal makkelijk vanuit gegaan dat jongeren via het internet vlot bereikbaar zijn. Ze hebben vaak geen besef van de hindernissen die sommige jongeren moeten nemen om hun mail te kunnen raadplegen of om hun schoolopdracht te maken. Jongeren missen dan ook geregeld kansen omdat ze niet dagelijks online kunnen zijn.

Tenslotte wordt er ook gewezen op het feit dat jongeren die geen toegang hebben tot het internet of teveel worden afgeschermd, dubbel gestraft worden. Hun ICT-vaardigheden zijn niet op niveau, en ze lopen bovendien het risico door hun leeftijdsgenoten te worden uitgesloten.

Samen met onze gesprekspartners kunnen we besluiten, dat jong zijn op zich geen voordelen biedt voor wat betreft een meer strategische en kritische omgang met internet. En dat in weerwil van wat vaak gedacht

wordt, jongeren tussen 16 en 25 op dit vlak evenveel aandacht en zorg verdienen als andere leeftijdscategorieën.

4. Besluit: uitsluiting of breuklijn?

Het woord ‘kloof’ heeft hier dus een zeer specifieke betekenis en verwijst naar een voelbare divergentie en verschuiving in het ICT-gebruik.

De statistische analyse, het literatuuronderzoek en de ervaringen van terreinwerkers wijzen allemaal in dezelfde richting: de e-beleving van jongeren stemt niet overeen met wat de maatschappij vanuit sociaaleconomisch standpunt van hen verwacht. Voor bijna-offline jongeren is deze discrepantie nog veel groter. De uitsluiting waarmee bijna-offline jongeren te maken krijgen, is echter niet het gevolg van het feit dat ze door de nieuwe media aan de kant worden geschoven, maar is het resultaat van een diepe kloof tussen enerzijds hun beperkte ICT-ervaring en anderzijds het ICT-gebruik dat van hen wordt verwacht ten behoeve van hun inschakeling op de arbeidsmarkt, en voor hun deelname aan het onderwijs en de samenleving. Het woord “kloof” heeft hier dus een zeer specifieke betekenis en verwijst naar een voelbare divergentie en verschuiving in het ICT-gebruik.

4.1 “Jonge” gebruiksprofielen versus “oudere” gebruiksprofielen

Jongvolwassenen maken intensief gebruik van online communicatiediensten – en dan vooral van instant messaging en sociale netwerken – en multimediatool: foto, video, muziek. Hun computer is voor hen een echte multimediatool. Uit de literatuur blijkt dat jongeren zeer gretig aan multitasking doen, en dat zelfs vóór de leeftijd van 16 tot 25 jaar. Hun gebruik van het elektronische communicatief en recreatief gereedschap draagt bij aan de constructie van hun zelfbeeld. Jongeren van 16 tot 25 jaar maken daarentegen minder gebruik van online informatiebronnen, commerciële en financiële toepassingen, online openbare diensten en online boekingsdiensten dan 25- tot 34-jarigen. Met andere woorden, precies die diensten waarop de informatiemaatschappij rekt voor haar verdere ontwikkeling.

Zo goed als offline jongeren maken een zeer beperkt gebruik van het internet en van online diensten.

Bijna-offline jongeren maken een zeer beperkt gebruik van het internet en van online diensten. Dit beperkte gebruik is het resultaat van het samenspel tussen, enerzijds, de materiële of cognitieve obstakels die de ontwikkeling van hun ICT-gebruik belemmeren, en, anderzijds, hun behoefte en hun wil om mee te zijn, om erbij te horen, hun identiteit te bevestigen en om hun zelfstandigheid t.a.v. van het ouderlijk milieu te bevestigen. Bijna-offline jongeren die met een computer en het internet kunnen omgaan en vlot aansluiting vinden bij hun leeftijdsgenoten, komen echter in de problemen wanneer ze taken moeten uitvoeren die door de sociaaleconomische of institutionele omgeving worden opgelegd: een document opstellen, een online formulier invullen, solliciteren voor een job, een activiteit organiseren enz. Deze problemen hebben voornamelijk te maken met de digitale vaardigheden van jongeren.

4.2 Heterogene digitale vaardigheden

Statistieken en een veelvoud aan empirische onderzoeken bevestigen dat de overgrote meerderheid van de jongeren tussen 16 en 25 jaar over instrumentele basisvaardigheden beschikt en dus vlot met een computer en het internet overweg kan. Ook de terreinwerkers beamen dat jongeren in moeilijkheden, net als bijna-offline jongeren, meestal over de nodige instrumentele basisvaardigheden beschikken. De meesten van hen leerden deze vaardigheden al doende of met de hulp van familie of vrienden. Omdat het aanleren van ICT-vaardigheden voornamelijk een kwestie is van oefenen, zijn jongeren die maar weinig de kans of de gelegenheid hebben om regelmatig op het internet te surfen ipso facto benadeeld tegenover leeftijdsgenoten die daar wel de kans toe krijgen.

Voor een effectieve digitale inclusie van jongeren moeten bruggen tussen deze twee e-werelden worden gebouwd. Jongeren moeten leren hoe ze tussen twee e-werelden kunnen bewegen.

De vaardigheden nodig voor een efficiënt gebruik van ICT voor communicatie, multimedia en spelletjes verschillen sterk van de ICT-vaardigheden nodig voor het uitoefenen van online activiteiten binnen de sociaaleconomische omgeving. Volgens de bevroegde terreinwerkers beschouwen jongeren deze twee gebruiksfuncties als twee totaal verschillende werelden. Sommige jongeren zijn in staat om zelf een brug tussen beide werelden te slaan en voelen zich in beide werelden thuis, maar dat is niet voor alle jongeren zo. Voor een effectieve digitale insluiting van jongeren moeten dus bruggen tussen deze twee werelden worden geslagen. Jongeren moeten leren hoe ze deze bruggen zelf kunnen gebruiken, met aan de ene kant de “e-wereld” die aansluit op hun cultureel en maatschappelijk kapitaal, en aan de andere kant de “informatiemaatschappij” die het resultaat is van een economische dynamiek en beleidskeuzes.

Bijna-offline jongeren moeten deze bruggen in alle vrijheid kunnen verkennen en ze efficiënt leren gebruiken. Ze hebben daarbij nood aan een gerichte begeleiding die hen stap voor stap op weg helpt, een weg die voor de meest achtergestelde jongeren, zonder enige begeleiding, een heus hindernissenparcours kan zijn.

Te overwegen maatregelen

Hoe kan het gevaar van uitsluiting of marginalisering bij jongeren van 16 tot 25 jaar die het internet weinig of niet gebruiken worden voorkomen? In de vorige hoofdstukken kwam duidelijk naar voren dat de term “offline jongeren” een waaier van situaties en problemen dekt die betrekking hebben op het werkveld van diegenen die zorg moet dragen voor de opvoeding en het welzijn van jongeren. Het eerste deel van dit hoofdstuk belicht diverse actieprogramma’s voor digitale insluiting, in België en in Europa, en toont aan dat in deze programma’s offline jongeren zelden een prioriteit zijn. Het tweede deel ten slotte stelt aanbevelingen voor aan die tegemoetkomen aan de vragen en noden die door de terreinwerkers werden geïdentificeerd. De plaats van ICT in de maatschappelijke programma’s ten behoeve van kansarme jongeren komt aan bod, evenals specifieke vormen van integratie van jongeren in de informatiemaatschappij.

1. De plaats van jongeren in e-inclusie programma’s

Alle landen en tal van internationale instellingen lanceren maatregelen en programma’s die in het algemeen het gebruik van ICT in het onderwijs bevorderen. Dit terrein is echter zo uitgebreid dat het kader van dit onderzoek ruim overstijgt. Het overzicht dat hier wordt gegeven, beperkt zich dan ook tot maatregelen of programma’s die betrekking hebben op jongeren van 16 tot 25 jaar. Typisch schoolgebonden aspecten alsook maatregelen die specifiek bestemd zijn voor kinderen of jonge adolescenten worden hier niet in aanmerking genomen.

1.1 Nationale actieplannen onder de loep

Na een korte voorstelling van het Belgische actieplan en de plaats van jongeren daarin, wordt met name het Britse actieplan onder de loep genomen, vermits dit, van alle bronnen die werden geraadpleegd, het enige plan is dat expliciet het fenomeen van offline jongeren belicht.

België: het nationaal actieplan ter bestrijding van de digitale kloof

Het nationaal actieplan ter bestrijding van de digitale kloof 2005-2010, gecoördineerd door de POD Maatschappelijke Integratie, werd in juli 2007 tussentijds geëvalueerd (Lobet-Maris & Cammaerts, 2007). Het plan omvat 28 acties die een betere sensibilisatie, opleiding en toegang beogen. Bij de doelstellingen en acties betreffende vorming beoogt het plan om “aan alle jongeren een opleiding in de informatietechnologieën aan te bieden”, waarbij drie acties worden voorgesteld, waarvan enkel de eerste het schoolkader overstijgt:

Leerkrachten beschikken vaak niet over de pedagogische middelen om jongeren het juiste gebruik van deze technologieën aan te leren.

- “Nultolerantie digitale kloof” in de scholen, met bijzondere aandacht voor jongeren in het beroepsonderwijs, deeltijds onderwijs, leercontracten en zij die de school verlaten zonder dat ze een diploma behaalden (actie 6).
- Eén computer voor 15 leerlingen op elk onderwijsniveau. Het betreft een maatregel die werd overgenomen uit het Europese actieprogramma i2010 en die België moet toelaten zijn positie i.v.m. de indicatoren van de informatiemaatschappij te verstevigen. Deze actie moet door de gefedereerde entiteiten worden geïmplementeerd (actie 7).
- Versterkte ICT-opleidingsnetwerken voor leerkrachten. Deze actie moet ook door de Gemeenschappen worden uitgevoerd (actie 8).

Het tussentijdse evaluatieverslag prijst de prioriteit die aan de meest achtergestelde scholen wordt verleend en stelt voor om de inspanningen m.b.t. de opleiding van leerkrachten toe te spitsen op die leerkrachten die met dit doelpubliek werken, vermits zij vaak niet over de pedagogische middelen beschikken om jongeren het juiste gebruik van deze technologieën aan te leren. De auteurs wijzen bovendien op de vaak vastgestelde diepe structurele tekortkomingen inzake de opname van deze opleiding in het leerprogramma voor scholieren en leerlingen (Lobet & Cammaerts, 2007, p. 18).

Naast deze maatregelen ten behoeve van jongeren op schoolleeftijd bevat het nationale actieplan geen enkele andere actie die zich specifiek op achtergestelde jongeren richt. En dat is precies het doel van ons onderzoek: aanbevelingen formuleren die een welkome aanvulling op het plan kunnen zijn.

Groot-Brittannië: actieplan “*Delivering digital inclusion*”

De Britse regering legde in 2008 de laatste hand aan een nationaal actieplan voor digitale insluiting⁸. De aandacht die aan offline jongeren wordt besteed, is gebaseerd op twee vaststellingen: hoewel nauwelijks 1%

⁸ Minister for Digital Inclusion, *Delivering digital inclusion: an action plan for consultation*, HM Government, 2008, pp. 15-16 en 38-39. Het betreft de versie gepubliceerd met het oog op een raadpleging van het publiek tijdens het eerste semester van 2009. De definitieve versie, met de resultaten van deze raadpleging, is nog niet online beschikbaar op 9/09/2009.

van de jongeren met een diploma secundair of hoger onderwijs geen gebruik maakt van het internet, heeft 28% van de niet-gebruikers van 15 tot en met 24 jaar daarentegen een laag opleidingsniveau (Eurostat, 2008); sommige extrapolaties waarvan in het verslag gewag wordt gemaakt, geven bovendien aan dat zonder bijsturing van het huidige beleid nog 10% van de 15- tot 24-jarigen in 2025 weinig of niet van het internet gebruik zullen maken. Daarbij worden twee risicogroepen geïdentificeerd: de “NEETs” (*not in employment, education or training*) en de “SENs” (*special education needs*), m.a.w. jongeren die bijzonder onderwijs genieten.

Tot de risicogroepen behoren de jongeren die niet tewerkgesteld, noch werkzoekend, noch in opleiding zijn, en degene die bijzonder onderwijs genieten.

In zijn argumentering legt het verslag de vinger op de gevaren waaraan offline jongeren zijn blootgesteld: ze hebben het moeilijker dan hun leeftijdsgenoten bij hun studies; ze hebben minder gelegenheid om met leeftijdsgenoten te communiceren en zich in te schakelen in jongerengemeenschappen; ze ondervinden problemen op de arbeidsmarkt, die steeds technologieafhankelijker wordt. Het verslag hamert op de voordelen die ICT kunnen bieden aan achtergestelde jongeren die momenteel weinig op het internet surfen en dan vooral met het oog op hun (her)inschakeling in een of ander opleidingstraject en hun persoonlijke ontwikkeling.

Het verslag beveelt meer bepaald de volgende acties aan:

- Maatschappelijke werkers, opvoeders en leerkrachten die werken met jongeren moeten ICT beter benutten om de dienstverlening aan individueel achtergestelde jongeren of jongeren die tot een achtergestelde groep behoren (voornamelijk NEETs en SENs) te verbeteren.
- Het Home Access-programma versterken, waarbij gezinnen met een laag inkomen kunnen profiteren van een voordelige prijs voor de aanschaf van hardware en een internetverbinding thuis, en waarbij voorrang wordt verleend aan gezinnen met thuiswonende kinderen jonger dan 18 jaar. En dit programma aanvullen met ouderbegeleiding.
- Ondernemingen aanmoedigen om meer stageplaatsen te voorzien zodat jongeren de gelegenheid krijgen om zich met het professionele gebruik van ICT vertrouwd te maken; de ontwikkeling van creatieve sectoren bevorderen, die inspelen op het creatieve potentieel van jongeren.
- ICT gebruiken om jongeren die moeilijkheden ondervinden in hun opleidingstraject toe te laten op hun eigen manier en tempo vooruitgang te boeken, en dit met een meer persoonlijke omkadering.

Andere nationale programma's in vogelvlucht

Bijzonder aan het verslag “France numérique 2012” is dat het jongeren enkel beschouwt vanuit de invalshoek van de gevaren verbonden aan het surfen op het internet en de bescherming van de privacy. Het beveelt aan om actie te ondernemen en jongeren bewust te maken van de gevaren

verbonden aan het verspreiden van persoonlijke gegevens op sociale netwerken, om hen te sensibiliseren voor cybercriminaliteit en illegale praktijken op het internet. De aanbevolen acties op het terrein van opleiding en vorming hebben alleen betrekking op het onderwijs, waarbij de aandacht allereerst uitgaat naar adolescenten (informatie- en internet-bekwaamheidsattest). Het probleem van offline jongeren komt in dit verslag niet aan bod. Ook het rapport : “La société et l’économie à l’aune de la révolution numérique – enjeux des prochaines décennies (2015-2025)” dat nochtans een toekomstvisie wil neerzetten, zwijgt in alle talen over dit probleem.

In het nationale actieplan voor e-inclusie in Zwitserland worden jongeren slechts in de kantlijn vermeld. In dit plan worden gemarginaliseerde jongeren vernoemd, die omwille van de ontwikkeling van de informatiemaatschappij kwetsbaarder worden, maar het formuleert geen aanbeveling voor een specifiek op hen gericht beleid.

De meest relevante onderzoeks vragen betrekking hebben op de verschillen in het internetgebruik van jongeren eerder dan de toegang.

In Nederland spitsten de inspanningen van het *Sociaal en Cultureel Planbureau* (SCP)⁹ zich toe op de nieuwe toepassingen van het internet door jongeren en op de sociaal-culturele factoren van differentiëring tussen jongeren. Uit de verslagen van het SCP blijkt dat de meest relevante onderzoeks vragen betrekking hebben op de verschillen in het internetgebruik van jongeren eerder dan de toegang tot het internet. Het verslag voor 2007 geeft evenwel aan dat jongeren van Marokkaanse en Turkse afkomst het internet minder vaak gebruiken dan andere jongeren, maar linkt deze vaststelling aan de ongelijkheden op het vlak van opleiding en levensstandaard eerder dan aan etnische factoren. Het beveelt echter geen specifiek op deze doelgroep gericht beleid aan (Steyaert & de Haan, 2007).

Aanbevelingen van onderzoekers

Enkele verslagen van in België gevoerde onderzoeken, waarvan sprake in de vorige hoofdstukken, besluiten met een pakket van aanbevelingen voor de overheden. Naast de aanbevelingen die onvermijdelijk betrekking hebben op het onderwijs kunnen enkele nuttige denksporen worden aangehaald die zich specifiek richten op jongeren van 16 tot 25 jaar.

Het verslag van het TIRO-onderzoek (Bauwens et al., 2009), hoewel toegespitst op adolescenten, formuleert enkele aanbevelingen die ook relevant zijn voor jongeren die de schoolleeftijd al voorbij zijn. Zo raadt het jongerenorganisaties aan om ICT beter te gebruiken bij hun jeugdwerk, om het goede voorbeeld te geven, om op te treden als bemiddelaar bij conflicten i.v.m. internetgebruik en om andere jongeren tot bemiddelaar op te leiden. Het bevat tevens een aantal aanbevelingen

⁹ SCP is een overheidsinstelling die ieder jaar, tot in 2007, een verslag publiceerde met als titel *Jaarboek ICT & Samenleving*, waarin de bijdragen van verschillende auteurs uit de academische en institutionele wereld werden gebundeld. Deze verslagen bevatten bovendien beleidsaanbevelingen.

voor internetproviders en leveranciers van online diensten: jongerenabonnementen voorzien; tools ter bescherming tegen misbruik ter beschikking stellen van jonge gebruikers; gedragscodes bevorderen voor blog hosts; een kwaliteitslabel promoten voor jongerenwebsites.

Een studie die peilt naar het gebruik van de nieuwe media bij allochtone en autochtone jongeren in Vlaanderen (Devroe & Driessen, 2005) geeft aan dat er bijzonder weinig verschillen zijn die niet te maken hebben met opleidingsniveau (dat van de jongeren zelf en van hun ouders) of sociaaleconomisch statuut. Wel wijst de studie op de scherpere genderverschillen bij allochtonen. In haar conclusies toont deze studie zich niet echt voorstander van een specifiek op allochtonen gericht beleid, maar eerder een beleid dat de maatschappelijke ongelijkheden moet afvlakken.

De studie van het instituut voor technology assessment van het Vlaamse parlement (IST, vroeger VIWTA) over gaming bij jongeren formuleert een aanbeveling die gelijkloopt met onze bevindingen: er moeten meer bruggen worden gebouwd tussen de digitale cultuur van jongeren en het ICT-gebruik op school en op het werk (Wydoooghe, 2007).

1.2 Aanbevelingen van internationale organisaties

De respectievelijke rol van de staat en van de informatieleveranciers beter definiëren. De toegang tot inhoud en diensten op maat van jongeren vergemakkelijken. Jongeren op gepaste wijze ondersteunen bij het gebruik van online informatie.

Een verslag voor de Raad van Europa (Selwyn, 2007b) met als titel “Young people and their information needs in the context of the information society” (Jongeren en hun informatiebehoefte in de context van de informatiemaatschappij) stelt vast dat de toegang van jongeren tot informatie en hun gebruik daarvan vandaag worden bepaald (en vaak beknot) door een opeenstapeling van problemen die te maken hebben met de ongelijke toegang tot hardware en software, technische vaardigheden en het vermogen om de media te ontcijferen (p. 18). Op het niveau van de leden van de Raad van Europa stelt het probleem van een ongelijke toegang zich scherper dan in België. Er worden dienaangaande dan ook verscheidene aanbevelingen gedaan. Naast dit aspect bevat het verslag een reeks voorstellen:

- De respectievelijke rol van de staat en van de informatieleveranciers beter definiëren. Het verslag wijst op het belang voor de overheden van het verkennen van het potentieel van informele leeromgevingen, zowel voor wat betreft de maatschappelijke actie ten gunste van jongeren als in de gemeenschapsmedia. Het benadrukt de stuwende rol die de overheden kunnen spelen, met inbegrip van de plaatselijke overheden, bij het leren decoderen van de media in gezins- en schoolverband.
- De toegang tot inhoud en diensten op maat van jongeren vergemakkelijken. Het verslag raadt aan om de beginselen van sociale rechtvaardigheid te respecteren die de vrije toegang tot informatie en kennis voor jongeren verzekeren ongeacht hun middelen. Het stelt voor om de “downstream” voorziening van informatie en diensten

aan te vullen met een “upstream” inbreng van inhoud door de jongeren zelf. Het beveelt aan om jongeren actief te betrekken bij het herformatteren op hun maat van sommige inhoud.

- Jongeren op gepaste wijze ondersteunen bij het gebruik van online informatie. Deze begeleiding moet de kloof tussen de behoeften van jongeren en de complexiteit van de informatiebronnen enigszins dichten, waarbij meer bepaald het ontcijfervermogen wordt aangescherpt. Ook de kloof tussen ICT zoals aangereikt op school en het ICT-gebruik van jongeren in hun dagelijkse leven moet worden verkleind.

Een recente aanbeveling van de Europese Commissie over de “digitale omgeving voor een meer concurrerende audiovisuele en inhoudindustrie en een inclusieve kennismaatschappij” (C2009 6464 final) gaat minder ver dan de Raad van Europa en beperkt zich tot het bevestigen van het toenemende belang van *media literacy* (mediageletterdheid).

De Europese Commissie verdiepte het begrip *media literacy* evenwel in een verslag dat werd opgesteld in het kader van de campagne “*e-inclusion: be part of it!*” (Europese Commissie, 2008), waarin een reeks aanbevelingen worden geformuleerd, meer bepaald m.b.t. de samenvloeiing van ICT-opleiding en mediaopleiding. Dit verslag bevat geen aanbeveling die specifiek jongeren beoogt, behalve dan een algemene koersbepaling voor achtergestelde groepen in onze maatschappij (waaronder gemarginaliseerde jongeren). De aanbeveling luidt als volgt: de initiatieven omtrent digitale geletterdheid verankeren in de plaatselijke sociaaleconomische context, deze afstemmen op de specifieke noden van risicogroepen en inbedden in bestaande structuren en organisaties om op duurzame wijze actie te ondernemen.

2. De noden en behoeften zoals aangevoeld door de terreinwerkers

Uit de inbreng van de deelnemers aan dit onderzoek is duidelijk gebleken, dat de opmars van ICT in alle geledingen van onze samenleving met name in hoofde van het onderwijs, de bedrijfswereld en het beleid verwachtingen in het leven heeft geroepen waaraan jongeren zowel intellectueel als materieel niet of slechts moeizaam kunnen beantwoorden.

Ook jongeren hebben een aangepaste begeleiding en ondersteuning nodig

De hoofdreden hiervan is dat de e-cultuur en e-beleving van jongeren niet aansluiten op wat de samenleving van hen op dit terrein verwacht. En daarnaast geldt voor hen ook dat sociale en culturele factoren hun volwaardige deelname aan de informatiesamenleving bemoeilijken. Kortom, in weerwil van wat nog vaak wordt aangenomen: ook jongeren hebben, net als andere leeftijdsgroepen, een aangepaste begeleiding en ondersteuning nodig om aan deze nieuwe maatschappelijke uitdagingen te kunnen voldoen.

2.1 De jeugdsector en de jeugdwerkers bewust maken

Naar aanleiding van onze veelvuldige contacten met jeugdorganisaties hebben we echter moeten vaststellen, dat deze probleemstelling vooral binnen de jeugdsector vooralsnog geen thema is. Het kostte dan ook vaak enige moeite om de directies van jeugdorganisaties te overtuigen om deel te nemen aan onze workshops. De deelnemers aan dit onderzoek dringen er dan ook op aan dat de instanties die verantwoordelijk zijn voor de opvoeding en het welzijn van jongeren aan de hand van een brede sensibilisatiecampagne geattendeerd worden:

- op de gebrekkige ICT-kennis en vaardigheden van jongeren;
- op de gevolgen hiervan voor hun persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling;
- en volgens hen is het daarnaast ook noodzakelijk dat de bijscholing en begeleiding van jongeren op het vlak van ICT wordt opgenomen in het takenpakket van alle instanties die zorg dragen voor de opvoeding en het welzijn van jongeren.

Jeugdwerkers aanleren hoe ze ICT strategisch kunnen inzetten als communicatief en educatief instrument

De deelnemers aan dit onderzoek wijzen er ons op dat ook de ICT-kennis en vaardigheden van jeugdwerkers, opvoeders en leraren totnogtoe vaak te wensen over laat. En dat wanneer hun kennis wel voldoet, dat dit dan meestal het resultaat is van eigen interesse en persoonlijke inspanningen om zich hierin te bekwamen. Het is volgens hen dan ook belangrijk dat de opleiding en nascholing van leraren en jeugdwerkers meer investeren in het aanleren van ICT-vaardigheden. En men mag zich op dit terrein niet beperken tot de gangbare bureotica. Het is van cruciaal belang dat jeugdwerkers wordt aangeleerd hoe ze in hun omgang met jongeren ICT strategisch kunnen inzetten als communicatief en educatief instrument.

2.2 Bruggen bouwen tussen de e-wereld van de jongeren en de verwachtingen van de informatiesamenleving.

Om jongeren beter in staat te stellen om te voldoen aan de verwachtingen van de informatiesamenleving, is het van belang dat er bruggen worden gebouwd tussen de e-wereld van jongeren en de vereisten op dit vlak van het bedrijfsleven, het onderwijs en de overheid. Om die twee werelden te overbruggen, zal aan weerszijden een inspanning moeten worden geleverd.

Voor de jongeren is ICT een instrument om zichzelf en de anderen te verkennen

Het is belangrijk dat de verantwoordelijken voor het welzijn en de opvoeding zich verdiepen in de e-cultuur en e-beleving van jongeren, en dat ze de kennis en vaardigheden van jongeren op dit terrein ook valoriseren. Dat wordt als voorwaarde gesteld om vervolgens een breder educatief traject te kunnen opzetten. Daarnaast is het zo dat, ook bij jongeren, een educatief traject maar succes zal boeken in die mate dat de inhoud ervan hun comfort in de omgang met de informatiesamenleving

verbetert, en inspeelt op concrete problemen die ze op dit vlak tegenkomen.

In tegenstelling tot andere leeftijdsgroepen is voor jongeren ICT meer dan een handig middel om te communiceren en zich te informeren over de gang van de wereld. En het is voor hen ook duidelijk meer dan een media- of spelconsole. Hun bedrijvigheid op sociale netwerken zoals facebook en netlog, e.d. bewijst dat het internet een niet te verwaarlozen rol speelt in hun persoonlijke ontwikkeling en groeiproses. Het is voor hen een instrument om zichzelf en de anderen te verkennen. Het is belangrijk om met dit gegeven rekening te houden bij de inrichting van zowel materiële voorzieningen als wat betreft hun begeleiding.

2.3 Het vertrouwen in ICT verbeteren

Volgens de deelnemers aan het onderzoek, wordt ICT- infrastructuur voor jongeren het best ingebed in een voor hen vertrouwenwekkende omgeving die hen voldoende ruimte en privacy biedt om op het net in interactie te gaan met leeftijdsgenoten. De klassieke OCR beantwoordt meestal niet aan die behoefte. Daarnaast werkt de ICT-begeleiding van jongeren ook het best als er een vertrouwensrelatie bestaat tussen de jongere en de begeleider. Vandaar ook het nadrukkelijke pleidooi om computerruimten met aangepaste begeleiding in jeugdhuizen in te bedden.

Een meer evenwichtige boodschap over jongeren en het internet wordt van de overheid en van de media verwacht

Jongeren en het internet is een kwetsbaar en soms ook riskant gegeven. Het is dan ook van belang dat ook de ouders met respect voor de e-cultuur en e-beleving van jongeren meer bij dat kennisproces en verkenningsproces van hun kinderen betrokken worden. Het is omdat jongeren nog te vaak stiekem te werk moeten gaan – het mag niet van papa en mama – of niet te rade kunnen gaan bij hun ouders – de ouders zijn offline –, dat het wel eens fout loopt. Onze gesprekspartners verwachten van de overheid en van de media dan ook een meer evenwichtige boodschap over jongeren en het internet. De meerwaarde van ICT voor de persoonlijke ontwikkeling en de beroepskansen van jongeren moet meer onder het daglicht komen.

2.4 On-line diensten meer bruikbaar maken voor jongeren

Tenslotte verwachten jongerenorganisaties dat ook de ontwikkelaars van websites een duit in het zakje doen. Ze zijn eveneens belangrijk als bruggenbouwer tussen de e-cultuur van jongeren en e-cultuur van de bedrijfswereld en de overheid. Want net als dat voor andere leeftijds- en doelgroepen nog te vaak het geval is, is ook voor jongeren de elektronische dienstverlening van de overheid en het bedrijfsleven vaak moeilijk toegankelijk.

Conclusies en aanbevelingen

Ter afsluiting van dit onderzoek kunnen enkele denkplaatjes en aanbevelingen worden geformuleerd. Deze aanbevelingen vloeien voort uit de analyse die door het onderzoeksteam werd gemaakt en de inbreng van de terreinwerkers die aan dit onderzoek hebben meegewerkt. De aanbevelingen sluiten bovendien nauw aan bij de bekommernissen van het nationaal plan voor de strijd tegen de digitale kloof. Het begrip offline jongeren zoals we het in onze studie voor de leeftijdsgroep van 16 tot 25 jaar hebben onderzocht – en deels ook opnieuw hebben gedefinieerd –, heeft betrekking op een veelvoud aan omstandigheden, oorzaken en gevolgen. Rekening houdend met die diversiteit is het logisch dat deze aanbevelingen een grote verscheidenheid aan beleidsvoorstellen vertonen bovendien richten ze zich tot verschillende instanties die op het terrein kunnen bijdragen aan de opvoeding, de bijscholing en het welzijn van jongeren.

1. Het doelpubliek van het onderzoek

Jongeren in de leeftijd van 16 tot 25 worden vaak voorgesteld als “digital natives”. Men gaat ervan uit dat ze vertrouwd zijn met de computer, het internet en met zowat alle facetten van de moderne informatie- en communicatietechnologie. Men stelt dat de digitale technologie deel uitmaakt van hun leefwereld en dat het hun gedrag beïnvloedt. Bovendien worden in het gangbare discours over “digital natives”, jongeren veelal voorgesteld als een homogene leeftijdsgroep die zich beweegt in een weinig gedifferentieerde omgeving.

De “digital natives” vormen geen homogene groep. In de leeftijd van 16 tot 25 is hun samenstelling zeer divers.

Afgezien van gemeenschappelijke eigenschappen, is deze leeftijdsgroep nochtans verre van homogeen. Op 100 jongeren in deze leeftijdsgroep zijn er 45 studenten onder de 20 jaar, 25 werknemers van 20 jaar en ouder, 17 studenten van boven de 20 en ouder, 6 werkzoekenden (waarvan 1 onder de 20 jaar), 3 werknemers van onder de 20 en 4 jongeren die niet aan het werk zijn, niet studeren en niet ingeschreven staan als werkzoekende. Bij de meisjes zijn er meer studenten en minder werknemers dan bij de jongens. Vergeleken met Vlaanderen zijn er in Wallonië en Brussel meer werklozen en minder jongeren aan het werk –

maar niet minder studenten. 10 % van de jongeren verlaat vroegtijdig het onderwijs en is laaggeletterd.

Tussen de leeftijd van 16 en 25 jaar worden jongeren geconfronteerd met een reeks ingrijpende veranderingen in hun leven. Er is de doorstroming van de school naar de arbeidsmarkt, en jongeren in die leeftijd verlaten het ouderlijk nest om zelfstandig te gaan wonen. Vergeleken bij vorige generaties worden jongeren tussen de 16 en de 25 nog meer dan vroeger voor beslissende keuzes geplaatst. Met name voor wat betreft hun doorstroming naar en deelname aan de arbeidsmarkt en de manier waarop ze vorm kunnen geven aan hun autonomie. Ons onderzoek over jongeren en ICT onderscheidt zich van veel ander onderzoek omdat het aandacht heeft voor de keuzemogelijkheden en het veranderingsproces dat jongeren in die leeftijd typeert.

2. De noodzaak om het begrip offline jongeren te verbreden

Er zijn maar weinig jongeren volledig offline. Het is een opstelsom van individuele probleemgevallen.

Het uitgangspunt van de studie was om te onderzoeken of jongeren tussen 16 en 25 jaar het slachtoffer zijn van “digitale uitsluiting”, en wat daarvan de gevolgen zijn op maatschappelijk vlak. Het werd echter snel duidelijk dat er maar zeer weinig jongeren “volledig offline” zijn. Op het terrein bleken ze nog moeilijker te vinden dan in de statistieken. De weinigen die we konden traceren, konden aan de hand van sociaal-demografische variabelen die men meestal hanteert ook niet worden ondergebracht in een welomschreven sociologische groep. Kortom, zowel de analyse van de statistieken, de literatuurstudie en de gesprekken die we met de terreinwerkers hebben gevoerd, wezen allemaal in dezelfde richting: er zijn slechts zeer weinig jongeren echt offline; het is een opstelsom van individuele probleemgevallen. En de gezinstructuur, cognitieve en culturele obstakels zijn in deze gevallen meer doorslaggevend dan sociaal-economische variabelen.

De gezinstructuur, het opleidingsniveau en de culturele achtergrond hebben een grotere impact dan de economische situatie.

Maar dat slechts weinig jongeren volledig offline zijn, wil niet noodzakelijk zeggen dat ze allemaal volwaardig online zijn. Nogal wat studies hebben zich inmiddels toegelegd op het onderzoek van overgangssituaties tussen gebruik en niet-gebruik van ICT: tussen een incidenteel, onregelmatig en beperkt gebruik. Die “tussenvormen” in het gebruik van ICT zijn ook herkenbaar in de statistieken. En het is een realiteit die volgens de terreinwerkers ook met het gedrag van jongeren overeenstemt. Om een beter zicht te krijgen op de mate waarin jongeren dan wel of geen aansluiting hebben, of zo men wil: wel of niet offline of online zijn, was het noodzakelijk om het begrip offline jongeren te verbreden, zodat ook jongeren die maar zelden, onregelmatig of beperkt gebruik maken van het internet de nodige aandacht zouden krijgen. Het gaat hier om die gevallen van “bijna-uitsluiting” die reeds werden beschreven en besproken in hoofdstuk I. De verbreding van het begrip

offline die we hebben ingevoerd, betreft precies de veelheid aan gevallen van “bijna-uitsluiting”.

Zoals jongeren die helemaal offline zijn, vormen jongeren die in de situatie van “bijna-uitsluiting” verkeren eveneens een zeer heterogene groep. Hun socio-economische situatie (het inkomen, het beroep van de jongeren of van zijn ouders) bieden, algemeen gesproken, hiervoor geen afdoende verklaring. Ook voor deze groep hebben de gezinstructuur, het soort opleiding, het opleidingsniveau en de culturele achtergrond een grotere impact op hun deelname aan de informatiesamenleving dan de economische situatie.

3. Van bijna-uitsluiting naar breuklijn

De analyse van de statistische gegevens, de literatuurstudie en de inbreng van de terreinwerkers leiden tot eenzelfde vaststelling: er bestaat een breuklijn tussen de omgang van jongeren met ICT en de verwachtingen die de samenleving heeft aangaande hun ICT-kennis en –vaardigheden.

Er loopt een breuklijn tussen de omgang van jongeren met ICT en de verwachtingen die de samenleving heeft aangaande hun ICT-kennis en -vaardigheden.

De ICT-kennis en –vaardigheden van jongeren hebben vooral communicatieve en recreatieve doeleinden. Vooral multimedia, chatsites, sociale netwerken en gaming zijn bij jongeren erg in trek. En hun e-beleving heeft, ongeacht hun sociale achtergrond of opleidingsniveau, een sterke impact op de constructie van hun zelfbeeld. Binnen de bedrijfsweld en in het maatschappelijk verkeer daartegen primeren andere applicaties. Hier is o.a. kennis vereist van tekstverwerkings- en rekenbladprogramma's, en men verwacht vaardigheden in het doordacht en kritisch omgaan met de online informatie en diensten van financiële, commerciële en openbare instanties. Het is op basis van deze kennis en vaardigheden dat de e-inclusie van de burger wordt gemeten, en omgekeerd ook de mate waarin hij riskeert te worden uitgesloten. De breuklijn tussen de omgang van jongeren met ICT en de meer algemene vereisten van de informatiesamenleving kan soms sterk gemarkeerd zijn. Voor jongeren tussen de 16 en 25 die nog in volle ontwikkeling zijn, kan zij hun groei naar meer zelfstandigheid bemoeilijken en een vlotte doorstroming en integratie en in het sociaal-economisch weefsel in de weg staan.

Als jongeren daarnaast ook nog in een situatie van bijna-uitsluiting verkeren, wordt die breuklijn dubbel zo groot. Het wordt een kloof. Kortom, de uitsluiting waarvan offline jongeren het slachtoffer zijn, is bijgevolg niet zozeer dat ze geen toegang hebben tot ICT, maar dat er een diepe breuklijn bestaat tussen hun beperkte ICT-kennis en de kennis- en ICT-vaardigheden die door het onderwijs en de werkgevers van hen worden verwacht, en die noodzakelijk zijn om zelfstandig te kunnen functioneren in de samenleving. Met andere woorden: de begrippen offline of digitale kloof krijgen t.a.v. jongeren een aparte en specifieke betekenis, met name die van een kloof tussen twee werelden. Men kan dan ook besluiten dat de ongelijkheden waarmee jongeren op het vlak

van ICT te maken hebben, thuishoren in de problematiek die digitale kloof van de tweede graad aan de orde heeft gesteld. Dat wil zeggen: dat de meest markante ongelijkheden van jongeren op het vlak e-inclusie pas aan het licht komen nadat het stadium van de materiële en instrumentele toegang tot ICT is gepasseerd.

Voor jongeren die in situatie van bijna-uitsluiting verkeren, is de breuklijn dubbel zo groot. Het wordt een kloof.

In de literatuur over de digitale kloof van de tweede graad ligt de nadruk op de ongelijkheden inzake digitale vaardigheden. Niet enkel de instrumentele vaardigheden komen hier aan bod, de meeste aandacht gaat naar informatiecompetenties die de gebruiker in staat moeten stellen om de digitale informatie op inhoud te selecteren en naar de strategische vaardigheden die de gebruiker in staat stellen om ICT op zijn persoonlijke, beroepsmatige individuele en collectieve behoeften af te stemmen.

Jongeren die in de situatie van bijna-uitsluiting verkeren, beschikken meestal wel over instrumentele basisvaardigheden. Maar aangezien, deze vaardigheden zich maar verder kunnen ontwikkelen dankzij oefening – een makkelijke toegang tot de computer en het internet is hiervoor noodzakelijk -, zijn ze vergeleken bij leeftijdsgenoten die beter zijn uitgerust benadeeld.

Jongeren die in een situatie van bijna-uitsluiting verkeren, moeten bruggen leren ontdekken tussen hun e-beleving en de ICT-verwachtingen van de informatie-samenleving, en die ook met succes leren gebruiken.

De vaardigheden waarop jongeren in hun omgang met multimedia, op chatsites en bij gaming worden aangesproken en diegene waarop het onderwijs, de bedrijfswereld en de overheid zich beroepen, zijn van een andere aard. Volgens onze gesprekspartners ervaren jongeren hun omgang met ICT en wat breed gesproken de informatiesamenleving van hen verwacht als twee verschillende werelden. Sommige jongeren zijn in staat om een brug te slaan tussen die twee werelden en voelen zich in beide op hun gemak, voor andere is dat niet het geval.

De uitdaging op het terrein van de e-inclusie van jongeren bestaat erin om bruggen te bouwen tussen die twee werelden, en dat hen wordt aangeleerd hoe ze op een zelfstandige manier aan die twee werelden deel kunnen hebben. Voor de meest benadeelden onder hen is zo'n traject, als ze het alleen moeten afleggen, een parcours met veel hindernissen. Of anders gesteld, voor jongeren die in een situatie van bijna-uitsluiting verkeren en tegelijkertijd moeten ontdekken en leren hoe ze met succes ICT kunnen gebruiken, is dit geen eenvoudige opdracht, daarvoor hebben ze begeleiding nodig.

4. Aanbevelingen

In hoofdstuk III werd reeds een reeks aanbevelingen gepresenteerd om jongeren op weg te helpen die in een situatie van bijna-uitsluiting verkeren. We hernemen ze hier onder een andere vorm. Deze aanbevelingen werden inmiddels ook nog aangevuld met voorstellen die in het eerste en tweede hoofdstuk aan de orde waren. Alle aanbevelingen

worden hierna in de mate van het mogelijke gegroepeerd op basis van de instanties tot wie ze zich in het bijzonder richten.

De aanbevelingen gaan er vanuit dat de problematiek van offline jongeren, of zo men wil van jongeren die in een positie van bijna-uitsluiting verkeren, op een geïntegreerde manier moet worden benaderd en aangepakt. De omgang van jongeren met ICT kan maar begrepen worden voor zover hun e-beleving wordt gekaderd in hun dagelijks leven, en rekening houdt met de persoonlijke ontwikkeling en de maatschappelijke keuzes waarmee jongeren tussen 16 en 25 jaar geconfronteerd worden.

Aanbevelingen voor de federale en regionale overheden

- Programma's ter bevordering van e-inclusie, moeten meer aandacht besteden aan kansarme jongeren. Er moeten maatregelen worden genomen om hun ICT-kennis en -vaardigheden te upgraden zodanig dat hun doorstroming naar de informatiesamenleving makkelijker verloopt. Offline ouders die tieners onder hun hoede hebben, zijn eveneens een belangrijke doelgroep, want het risico is reëel dat hun onkunde op dit terrein wordt overgedragen op hun kinderen.
- Het bestaande statistisch instrumentarium om het gebruik van ICT door gezinnen of individuele burgers te meten, is totnogtoe niet geschikt om een fijnmazige kwantitatieve analyse te maken van het ICT-gebruik bij jongeren, en evenmin om aan te geven wat daarvan de maatschappelijke consequenties zijn. We willen de federale overheid er in het verlengde van dit onderzoek dan ook toe aansporen om een nationale enquête te houden die het ICT-gebruik van jongeren met meer accuratesse in kaart weet te brengen.
- Bij de inrichting en ondersteuning van openbare computerruimten en ander publieke toegangen tot het internet, moet meer aandacht worden besteed aan de specifieke behoeften van jongeren. Deze voorzieningen moeten voor jongeren aantrekkelijk en vertrouwenwekkend zijn. En ze moeten bij voorkeur worden ingebed op plaatsen die door jongeren druk worden bezocht.
- Initiatieven om kansarme jongeren te voorzien van tweedehands computers zijn niet aangewezen, en dit zonder het gunstig effect van zo'n maatregel op andere doelgroepen in twijfel te trekken. Jongeren hebben in overeenstemming met hun geliefkoosd ICT-gebruik krachtige computers nodig met geavanceerde grafische mogelijkheden en een snelle verbinding. Bovendien bestaat het risico dat kansarme jongeren zich gestigmatiseerd voelen als hen tweedehands materiaal wordt aangeboden.
- Maatregelen om de kostprijs van de internetaansluiting te verlagen, zijn daarentegen wel welkom bij jongeren. Vooral jongeren die zelfstandig gaan wonen hebben het vaak moeilijk om de eindjes aan elkaar te knopen. Misschien biedt een jongerentarief een oplossing.

Zo'n formule zou van toepassing kunnen zijn voor werkzoekende jongeren, voor jongeren die een trajectbegeleiding naar werk of een beroepsopleiding volgen, voor diegenen die een leefloon genieten en voor jongeren die onder de hoede van jeugdzorg vallen. Bedoeld wordt een bijzonder soort sociaal tarief waarvan de duurtijd beperkt is en inspeelt op het tijdelijke karakter van de overgangssituaties waarmee jongeren tussen 16 en 25 jaar worden geconfronteerd.

Aanbevelingen voor de verantwoordelijken van sensibilisatiecampagnes aangaande internetgebruik

- Sensibilisatiecampagnes die gericht zijn op jongeren en hun ouders, moeten op een meer evenwichtige manier de voordelen en risico's van de computer en het internet presenteren. Campagnes die de nadruk leggen op de gevaren moeten worden geëvalueerd op hun contraproductieve effecten. Niet zelden voorzien ze ouders van argumenten om hun kinderen weg te houden van het internet. Men moet vooral voorkomen dat sensibilisatiecampagnes omtrent de risico's van het internetgebruik, in hoofde van ouders en opvoeders aanleiding geven tot allerlei geboden en verboden i.v.m. het internetgebruik. Jongeren zullen ze in de praktijk hoe dan ook weten te omzeilen en dat in soms risicodragende omstandigheden. Kortom, de meerwaarde van de computer en het internet voor de maatschappelijke en persoonlijke ontwikkeling van jongeren moet in deze campagnes meer in de verf worden gezet.

Aanbevelingen voor het onderwijs en vormingsinstellingen

- Hoge scholen die instaan voor de vorming van diegenen die op het terrein zorg dragen voor het welzijn, de vorming en de psychosociale begeleiding van jongeren, moeten in hun curricula meer ruimte vrijmaken voor ICT. Het is belangrijk dat hun studenten ten behoeve van hun beroepsopdracht ICT als interactief medium leren gebruiken, bijvoorbeeld: om te communiceren met jongeren, als instrument om hun sociale en psychologische begeleiding te ondersteunen en als instrument om de zelfexpressie van jongeren te bevorderen.
- In het middelbaar onderwijs, meer bepaald in de technische en beroepsafdelingen, alsook bij alternerend leren is het belangrijk dat jongeren wordt aangeleerd hoe ze stapsgewijs hun beperkingen op het vlak van ICT kunnen doorbreken om beter aansluiting te vinden bij wat de informatiesamenleving van hen verwacht. Dat veronderstelt een pedagogische aanpak die kennis heeft en die respect toont voor de e-cultuur van jongeren, en hun e-beleving ook valoriseert. Daarnaast geldt hier ook als regel, dat zo'n educatief traject maar succes zal boeken in de mate dat de inhoud ervan het comfort van jongeren in de omgang met de informatiesamenleving verbetert, en inspeelt op concrete problemen die ze op dit vlak tegenkomen.

- In de hogere cyclus van het middelbaar onderwijs moeten de ICT-opleiding en de media-educatie beter op elkaar worden afgestemd. Dat is mogelijk door een meer transversale aanpak. Bijna voor ieder vakgebied geldt dat jongeren middels een interactieve aanpak op hun vaardigheden kunnen worden aangesproken. De meerwaarde van deze aanpak is, dat met name ook zwakkere jongeren, in de gelegenheid worden gesteld om hun instrumentele vaardigheden te overstijgen, en dat hen een meer kritisch en strategisch gebruik van de digitale informatie wordt aangeleerd.

Aanbevelingen voor organisaties voor maatschappelijk kwetsbare jongeren

- Binnen de jeugdzorg kunnen digitale media op een interactieve wijze worden ingezet bij de sociale en psychologische begeleiding van jongeren. Als instrumenten bij uitstek voor zelfexpressie zijn de computer en het internet ook een zeer dankbaar gereedschap om met jongeren in gesprek te treden, of zo men wil: om een brug te slaan tussen de jongeren en de begeleiders.
- Jeugdwerkers moeten er bovendien op geattendeerd worden dat de omgang die jongeren hebben met ICT een niet te verwaarlozen impact heeft op hun persoonlijke ontwikkeling en op de constructie van hun zelfbeeld.
- Met name jongeren die in een situatie van bijna-uitsluiting verkeren, rekenen erop dat ze hun begeleiders hierover in vertrouwen kunnen nemen. Zo'n vertrouwensrelatie is slechts mogelijk in de mate dat er ruimte is voor kennisuitwisseling tussen de jongere en de begeleider. Met andere woorden: de begeleider moet van elkaar openstaan voor de e-cultuur en e-beleving van de jongere en moet bereid zijn om ervan leren.

Aanbevelingen voor jeugdorganisaties

- Jongerenorganisaties moeten meer aandacht hebben voor de e-cultuur en e-beleving van jongeren. Jeugdwerkers moeten jongeren stimuleren tot een meer creatief gebruik van hun ICT-kennis en – vaardigheden, en hen ertoe aanzetten om spelenderwijs van elkaar te leren.
- Om meer voordeel te halen uit hun websites, moeten jongerenorganisaties hun informatie- en dienstverlening beter afstemmen op het gebruiksgedrag van jongeren. Ze moeten ook jongeren actief betrekken bij het herformatteren op hun maat van sommige inhoud.

Aanbevelingen voor de ontwikkelaars van online dienstverlening

- Bij het ontwerp van interfaces, is het aangeraden om links te voorzien die jongeren in de mogelijkheid stellen om van de ene wereld naar de andere wereld door te klikken: van een sociaal netwerk naar de

uurregeling van het openbaar vervoer, van een chatsite naar een openbare dienst, enz. Met ander woorden: het komt erop neer, dat jongeren naast de “multitasking” waarin ze erg bedreven zijn, ook nog simultaan toegang krijgen tot twee e-werelden.

Aanbevelingen voor bedrijfsleiders en voor diegenen die verantwoordelijk zijn voor de aanwerving van personeel

- Ondernemingen en andere organisaties moeten rekening houden met de breuklijn die er bestaat tussen de internetwereld van jongeren en de vaardigheden die van hen verwacht worden in een professionele omgeving. Het is belangrijk dat ze bij aanwervingen hiermee rekening houden in hun profielbeschrijvingen en bij selectietests. Ze moeten jongeren de gepaste opleiding aanbieden om van de ene naar de andere omgeving door te groeien.
- Ondernemingen en organisaties moeten ertoe worden aangespoord om de ICT-kennis en –vaardigheden van jongeren, met name op het vlak van de communicatie en van interactiviteit, te valoriseren. Deze kennis en vaardigheden kunnen o.a. worden aangesproken in functie van de kennisoverdracht tussen jongere en oudere werknemers.

Aanbevelingen voor de media

- Van journalisten en ander mediaverantwoordelijken wordt verwacht dat ze een meer kritische houding aannemen t.a.v. de zogeheten “digital natives” of “internetnatives”. Het zijn mythes die niet overeenstemmen met de ongelijkheden inzake ICT-gebruik bij jongeren. De mythe maskeert ook de moeilijkheden die jongeren ondervinden als ze worden aangesproken op vaardigheden die zich buiten de sfeer van hun recreatief e-gebruik situeren. Jongeren ten onrechte als ICT-experten voorstellen, heeft een negatief effect. Het marginaliseert jongeren met beperkte en ICT-kennis en –vaardigheden en het voedt hun schaamtegevoel. Want zoals dat bij laaggeletterden het geval is, vertonen ook de achterblijvers op het vlak van ICT de neiging om hun onkunde te verbergen.
- Voor jongeren zowel als voor hun ouders is het belangrijk dat ze kritisch leren omgaan met online informatie en met de digitale media. Ook hier is een taak weggelegd voor de openbare media en lokale media.

Bibliografie

- Amsellem-Mainguy Y., Labadie F., Metton C. (dir.) (2009), *Technologies de l'information et de la communication : construction de soi et autonomie*, dossier de la revue Agora de l'INJEP, n°46, L'Harmattan, Paris.
- Bauwens J., Pauwels C., Lobet-Maris C., Pouillet Y., Walrave M. (2008), *Cyberteens, cyberrisks, cybertools – Les teenagers et les TIC, risques et opportunités*, Rapport TIRO pour le programme Société et Avenir de la Politique scientifique fédérale.
- Bennett, S., Maton K., Kervin L. (2008) “The digital natives debate”, in *British Journal of Educational Technology*, vol.39 n°5, pp. 775-786.
- Bilal D. (2004), “Research of children information seeking on the Web”, in Chelton M, Cool C. (eds.), *Youth information seeking behaviour: theories, models and issues*, Lanham, L.D. Scarecrow.
- Boonaert T., Vettenburg N. (2009), *Jongeren en ICT: een divers publiek*, in Vettenburg N., Deklerck J., Siongers J. (eds), *Jongeren binnenstebuiten*, Acco, Leuven.
- Boutet A., Trémembert (2009), “Mieux comprendre les situations de non-usage des TIC – Le cas de l'informatique et d'internet”, dans *Les Cahiers du Numérique*, vol.5 n°1, Hermès Lavoisier.
- Broos A, Roe K. (2003), “The digital divide in the computer generation: ICT among adolescents”, paper presented at “The digital dynamics control, participation and exclusion” conference, Loughborough, November 2003.
- Brotcorne P., Valenduc G. (2008), *Construction des compétences numériques et réduction des inégalités*, Rapport pour le SPP Intégration sociale, Bruxelles, juillet 2008.
- Brotcorne P., Valenduc G. (2009), “Les compétences numériques et les inégalités dans les usages d'internet”, dans *Les Cahiers du Numérique*, vol.5 n°1, Hermès Lavoisier.
- Buckingham D. (2005), *The media literacy of children and youth people*, London, Office of Communication.
- Cardon D., Granjon F. (2003) “Éléments pour une approche des pratiques culturelles par les réseaux de sociabilité”, in Donnat O., Tolila P. (dir.), *Les publics de la culture : politiques publiques et équipements culturels*, Presses de Science, Paris, 2003.

- Cathelat B. (2000), *Les screenagers, avoir 20 ans en l'an 2000*, Plon, coll. Foreseen, Paris.
- Chinn D., Fairlie R. (2004), *The determinants of the global digital divide: a cross-country of computer and internet penetration*, eScholarship Repository, University of California.
- CRIOC-OIVO (2008), *Les jeunes et internet*, septembre 2008. *Les jeunes et le commerce électronique*, octobre 2008 (également en néerlandais).
- De Haan J. (2004), "A Multifaceted Dynamic Model of The Digital Divide", in *IT and Society*, vol 1(7), pp.66-88.
- Delaunay-Téterel H. (2009), "La communication juvénile à travers les blogs de lycéens", in Amsellem-Mainguy Y., Labadie F., Metton C. (dir.) *Technologies de l'information et de la communication : construction de soi et autonomie*, dossier de la revue Agora de l'INJEP, n°46, L'Harmattan, Paris.
- Demoussis M., Giannakopoulos N. (2006), "Facets of the digital divide in Europe: determination and extent of Internet use", in *Economics Innovation and New Technology*, vol.15 n°3, pp. 235-246.
- Devroe I., Driesen D. (2005), *Beschikbaarheid en gebruik van traditionele en nieuwe media bij allochtone jongeren in Vlaanderen*, Steunpunt Gelijke kansen beleid, Universiteiten Gent, Antwerpen en Limburg.
- Dutton W., Di Genarro C., Millwood-Hargrave A. (2005), *The internet in Britain: the Oxford Internet Survey (OxIS)*, Oxford, Oxford Internet Institute.
- European Commission (2008), *Annual Information Society Report 2008*, i2010 Action Plan, Brussels.
- European Commission (2008), *Digital literacy – EC Working Paper and Recommendations from Digital Literacy High-Level Expert Group*, e-Inclusion Ministerial Conference, Vienna, 30/11-2/12/2008.
- Facer K., Furlong R. (2001), "Beyond the myth of the 'Cyberkid': young people at the margins of the information revolution", in *Journal of Youth Studies*, vol.4, n°4, pp. 451-469.
- Fluckiger C. (2009), "Les collégiens et la transmission familiale d'un capital informatique", in Amsellem-Mainguy Y., Labadie F., Metton C. (dir.) *Technologies de l'information et de la communication : construction de soi et autonomie*, dossier de la revue Agora de l'INJEP, n°46, L'Harmattan, Paris.
- Gross M. (2004), "Children information seeking at school: findings from a qualitative study", in Chelton M., Cool C. (eds.), *Youth information seeking behaviour: theories, models and issues*, Lanham, L.D. Scarecrow.
- Hargittai E. (2002), "Second-order digital divide: differences in people's online skills", in *First Monday*, vol. 7 n°4, University of Illinois at Chicago, April 2002.
- Hargittai E., Hinnant A. (2008), "Digital Inequality: Differences in Young Adults' Use of the Internet", in *Communication Research*, vol. 35 n°5, pp. 602-621.
- Holloway D. (2005), "The digital divide in Sydney: a socio-spatial analysis", in *Information, communication and society*, vol. 8 n°2, pp. 168-193.
- JISC (2008), *Information Behaviour of the Researcher of the Future*, Commissioned by the British Library and JISC (Joint Information Systems Committee).

- Kaiser Family Foundation (2005), *Generation M: media in the lives of 8-18 year-olds*, Menlo Park CA, Kaiser Family Foundation.
- Large A. (2004), "Information seeking of the Web by the elementary school students", in Chelton M, Cool C. (eds.), *Youth information seeking behaviour: theories, models and issues*, Lanham, L.D. Scarecrow.
- Lenhart A., Kahne J., Middaugh E, Macgill A., Evans C., Vitak J. (2008), *Teens, Video Games, and Civics*, Pew Internet and American Life Project.
- Livingstone S. (ed.) (2008), *Theorising the benefits of new technology for youth: controversies of learning and development*, ERSC Seminar Series on the educational and social impact of new technologies on young people in Britain, University of Oxford and London School of Economics, March 2008.
- Livingstone S., Bober M., Helpster E. (2005), *Internet literacy among children and young people: findings from the UK children go online project*, London, London School of Economics and Political Science. URL: www.children-go-online.net.
- Livingstone S., Helsper E. (2007), "Gradations in digital inclusion: children, young people and the digital divide", in *New Media and Society*, vol.9 n°4, pp.671-696.
- Lobet-Maris C., Cammaerts B. (2007), *Rapport d'évaluation du plan national de lutte contre la fracture numérique*, SPP Intégration sociale, Bruxelles, juillet 2007.
- Lohnes S., Kinzer C. (2007) "Questioning about students' expectations for technology in college classrooms", in *Innovate*, vol.3 n°5, disponible <http://www.innovateonline.info>
- Looker E., Thiessen V. (2003), "Beyond de digital divide in Canadian schools – from access to competencies in the use of information technology", in *Social Science Computer Review*, vol. 21 n°4, pp. 475-490.
- Mediappro (2006), *The appropriation of new media by Youth*, European Commission, DG Information Society and Media (2006). <http://www.mediappro.org/>
- Mertens L., "Meester, mag het iets meer zijn? Of van smal naar breed geletterd", in *ICT & onderwijsvernieuwing*, afl.16, december 2007. Wolters-Plantyn.
- Messin A. (2005), *De l'usage d'internet à la culture de l'écran*, GDR TIC & Société, CNRS, Paris, 15/04/2005.
- Messin A. Jouet, J. (2005), "Jeunes internautes avertis ou l'ordinaire des pratiques", in Conein B., Massit-Foléa F., Proulx S. (dir.), *Internet : une utopie limitée. Nouvelles régulations, nouvelles solidarités*, Presse de l'Université de Laval, 2005.
- Minguet C. (2008), *Portrait statistique des jeunes qui ont quitté l'école*, dans Wallonie, n° 94, CESRW Liège, mars/avril 2008.
- Moreas M-A. (2007), *Digitale kloof in Vlaanderen*, Doc 2007/3, Studiedienst Vlaamse Regering (SVR).
- Moreas M-A. (2009), *ICT in Vlaanderen internationaal vergeleken*, Doc 2009/1, Studiedienst Vlaamse Regering (SVR).
- Pasquier, D. (2005), *Cultures lycéennes : la tyrannie de la majorité*, Autrement, coll. Mutations, Paris.

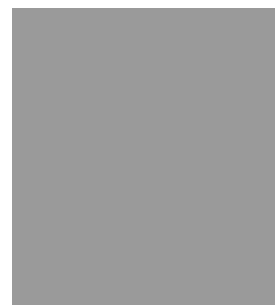
- Prensky M. (2001), "Digital natives, digital immigrants", in *On the Horizon*, vol.9 n°5, pp.1-5.
- Selwyn N. (2006), "Digital division or digital decision? A study of non-users and low-users of computers", in *Poetics* n° 34, Elsevier, pp. 273-292.
- Selwyn N. (2009), "The digital native – myth and reality", paper presented to *CILIP London seminar series*, March 2009.
- Selwyn N., Facer K. (2007), *Beyond the digital divide – rethinking digital inclusion for the 21st century*, FutureLab, London.
- Selwyn N., Facer K. (2009), "Beyond de digital divide: towards an agenda for change", in Ferro E. Dwivedi Y., Gil-Garcia R., William A. (eds.) *Overcoming digital divides*, Hershey PA, IGI Global.
- Selwyn, N. (2007a), *Digital inclusion for young people: ensuring opportunities for vulnerable groups*, Remarks to Westminster eForum Keynote seminar: *UK Kids online: young people, media literacy and the digital divide*, 24th April, London.
- Selwyn, N. (2007b), *Les jeunes et leurs besoins d'information dans le cadre de la société de l'information*, Direction de la jeunesse et du sport du Conseil de l'Europe/ Agence européenne pour l'information et le conseil des jeunes, Bruxelles.
- Stevens F. (2004), "Jeugd en media. Media als verlengstuk van het dagelijks leven", in Burssens & al., *Jeugdonderzoek belicht. Syntheserapport van wetenschappelijke onderzoek naar Vlaamse kinderen en jongeren*, KU Leuven, VUB en UGent.
- Steyaert J., de Haan J. eds (2007), *Gewoon digitaal: jaarboek ICT & samenleving 2007*, Sociaal & Cultureel Planbureau, Den Haag.
- Tapscott D. (1998), *Growing up digital: the rise of the net generation*, New-York, MCGrawhill.
- Thirion P., Pochet B. (2008), *Enquête sur les compétences documentaires et informationnelles des étudiants qui accèdent à l'enseignement supérieur en Communauté française de Belgique*, rapport de Synthèse, CIUF et Groupe EduDOC, Bruxelles.
- Valenduc G., Vendramin P., "La dimension européenne de la lutte contre la fracture numérique", dans la *Lettre EMERIT* n° 46 (juin 2006), Namur.
- Van Dijk J. (2005), *The deepening divide – Inequality in the Information Society*, Sage, London.
- Vandebosch H. , Van Cleemput K., Mortelmans D., Walrave M., (2006), *Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen*, Studie in opdracht van het VIWTA, Brussel.
- Vanderstricht V. (2008), *Les jeunes face au marché du travail : portrait statistique*, dans Wallonie, n° 94, CESRW Liège, mars/avril 2008.
- Wallis C. (2006), "The multitasking generation", in *Time*, 167, pp.48-55.
- Wydooghe B. (2007), *Game on! We krijgen er niet genoeg van*, VIWTA Dossier n° 14, Brussel.

Statistische bronnen

- AWT (2009), *Usages d'internet par les citoyens wallons – Enquête 2008*, Agence wallonne des télécommunications, Namur, juin 2009.
- Eurobaromètre, *Young Europeans aged 18-30*, EB Flash n° 202 (2007),.
- Eurostat News Release n° 32/2008, 6 mars 2008.
- Eurostat, *Statistical database on the information society*, online raadpleging tot en met 9/09/2009.
- Eurostat, *Labour force survey (LFS)*, online raadpleging tot en met 9/09/2009.
- ONAFIS, Perspectives démographiques, Focus 2006/2.
- ONAFIS, Rapport démographique 2007 – Séries statistiques 1996-2006.
- Statbel, *Ménages et familles en Belgique*, Communiqué, 24/07/2009.
- Statbel, *Statistieken over ICT-gebruik door individuen*, FOD economie, 2008.
- Statbel, *Statistieken over ICT-gebruik door huishoudens*, FOD economie, 2008.

Actieplannen voor digitale insluiting

- Centre d'analyse stratégique, *La société et l'économie à l'aune de la révolution numérique : enjeux et perspectives des prochaines décennies (2015-2025)*, Rapport de la commission Bravo, mai 2009.
- Commission européenne, *Recommandation de la Commission sur l'éducation aux médias dans l'environnement numérique pour une industrie de l'audiovisuel et du contenu plus compétitive et une société de la connaissance intégratrice*, C(2009) 6464final, 20 août 2009.
- Conseil fédéral suisse, *E-inclusion – TIC pour une société inclusive : plan d'action national pour la Suisse*, version 5.0, Berne, 2008.
- Minister for Digital Inclusion, *Delivering digital inclusion: an action plan for consultation*, HM Government, 2008
- POD Maatschappelijke integratie, *Nationaal actieplan ter bestrijding van de digitale kloof*, Brussel, 2005.
- Secrétariat d'État à la prospective, l'évaluation des politiques publiques et le développement de l'économie numérique, *France numérique 2012 – plan de développement de l'économie numérique*, Paris, octobre 2008.

Bijlage

Aanvullende statistische gegevens

Tabel A1
Indeling 2008 van de verschillende statuten van jongeren 15-19 jaar naar geslacht,
hoogste diploma en Gewest
 (% van de bevolking 15-24 – percentages op één lijn)

	<i>Aan het werk</i>	<i>Werklozen</i>	<i>Studenten</i>	<i>Andere inactieven</i>
Alle	6.7	2.8	88.5	(2.0)
<i>Naar geslacht</i>				
Mannen	7.9	3.0	87.1	(2.0)
Vrouwen	5.4	2.6	90.0	(2.0)
<i>Naar hoogste diploma</i>				
Lager secundair	4.9	2.1	91.0	(2.0)
Algemeen of beroepssecundair	12.1	5.0	80.9	(2.0)
<i>Naar Gewest (2006 in plaats van 2007)</i>				
Vlaanderen	7	2	89	2
Brussel	5	4	88	3
Wallonië	6	3	88	3

Sources : 2007 = Eurostat ; 2006 = IWEPS (Vanderstricht, 2008)

Tabel A2
Indeling 2008 van de verschillende statuten van jongeren 20-24 jaar naar geslacht,
hoogste diploma en Gewest
 (% van de bevolking 15-24 – percentages op één lijn)

	<i>Aan het werk</i>	<i>Werklozen</i>	<i>Studenten</i>	<i>Andere inactieven</i>
Alle	48.7	10.0	34.1	7.2
Naar geslacht				
Mannen	52.7	9.5	31.2	6.6
Vrouwen	44.6	10.5	37.0	7.9
Naar hoogste diploma				
Lager secundair	43.9	17.7	31.5	6.9
Algemeen of beroepssecundair	43.9	8.3	39.4	8.4
Hoger onderwijs	66.8	8.7	20.2	4.3
Naar Gewest (2006 in plaats van 2007)				
Vlaanderen	57	7	32	5
Brussel	34	17	35	13
Wallonië	39	18	35	8

Bron: 2007 = Eurostat ; 2006 = IWEPs (Vanderstricht V., 2008)

Tableau A3
Verhouding internetgebruikers bij 16-24 jaar jongeren, in België en buurlanden
 (% van de bevolking 16-24 jaar, 2008)

	Gebruikers						Regelmatige gebruikers					
	BE	DE	FR	LU	NL	UK	BE	DE	FR	LU	NL	UK
16-24, alle	91	97	95	99	99	93	75	75	67	86	84	72
16-24, mannen	89	97	95	99	99	94	73	78	70	88	84	75
16-24, vrouwen	92	96	95	99	99	93	77	72	64	83	84	69
16-24, lager dipl.	89	96	92	98	99	72	71	72	59	82	83	–
16-24, gemidd. dipl.	91	97	99	100	99	95	75	77	77	86	84	75
16-24, hoger dipl.	97	99	99	100	100	99	91	–	82	97	95	77
16-24, studenten	96	99	98	100	99	98	82	86	75	88	92	87

Bron: Eurostat, 2008

Tabel A4
Internetvoorzieningen gebruikt door jongeren van 16 tot 24, in België en buurlanden
 (% van de bevolking 16-24 jaar, 2008)

		BE	DE	FR	LU	NL	UK
Thuis	16-24, alle	83	88	83	94	96	84
	16-24, lager diplomaniveau	81	88	78	92	95	64
	16-24, gemiddeld diplomaniveau	84	89	94	98	95	84
	16-24, hoger diplomaniveau	93	–	86	97	100	95
	16-24, studenten	90	93	89	95	99	94
Vormingsplaats	16-24, alle	36	38	40	43	55	43
	16-24, lager diplomaniveau	39	43	39	46	62	–
	16-24, gemiddeld diplomaniveau	36	34	45	39	48	48
	16-24, hoger diplomaniveau	25	–	–	42	59	–
	16-24, studenten	55	71	71	63	79	78
Bij vrienden, buren, verwanten	16-24, alle	16	38	55	27	42	35
	16-24, lager diplomaniveau	16	35	49	26	43	–
	16-24, gemiddeld diplomaniveau	18	42	66	30	41	39
	16-24, hoger diplomaniveau	10	–	58	26	40	–
	16-24, studenten	18	47	61	30	41	32
Werkplaats	16-24, alle	11	23	13	15	30	26
	16-24, lager diplomaniveau	3	–	–	10	18	–
	16-24, gemiddeld diplomaniveau	12	38	–	17	39	21
	16-24, hoger diplomaniveau	45	–	–	29	45	55
	<i>Tewerkstellingsgraad 15-24 jaar</i>	<i>28</i>	<i>45</i>	<i>31</i>	<i>22</i>	<i>68</i>	<i>52</i>

Bron: Eurostat, 2008

Tabel A5
Verhouding individuen die diverse online diensten gebruikt hebben gedurende de voorbije drie maanden (2007), in België en buurlanden
 (% van de bevolking 16-24 jaar, 2007)

	BE	DE	FR	LU	NL	UK
Communicatie via internet (allerlei)	88	90	80	92	97	81
Verzenden en ontvangen van e-mails	85	86	70	87	95	76
Telefoneren of videoconferentie via internet	14	22	16	28	45	14
Andere vormen van online dialoog, fora's, etc.	62	72	54	78	73	55
Spelletjes spelen, downloaden muziek of video	53	54	55	66	83	52
Software downloaden	29	48	28	55	44	30
Luisteren naar webradio of kijken naar webtelevisie	30	33	36	47	61	30
Informatie zoeken over gezondheid of voeding	26	36	34	50	43	18
Vinden van informatie over diensten en goederen	68	79	81	76	89	75
Lezen of downloaden van online kranten of tijdschriften	21	25	28	50	50	28
Interactie met overheidsdiensten(e-gov)	19	42	54	48	52	33
Werk zoeken of solliciteren	13	34	28	28	31	29
Gebruik van diensten in verband met reizen	39	48	37	46	48	47
Internet bankieren	31	31	36	26	73	31
Online aankoop van goederen of diensten	16	49	32	31	47	50
Online verkoop van goederen of diensten	9	25	13	14	20	19

Bron: Eurostat, 2007

Tabel A6
Verhouding jongeren van 16-24 jaar die in staat zijn om diverse computertaken uit te voeren,
in België en buurlanden
 (% van de bevolking 16-24 jaar, 2007)

	BE	DE	FR	LU	NL	UK
Een bestand of map verplaatsen	85	93	91	94	96	88
Copy en paste gereedschap gebruiken	78	93	90	90	96	86
Eenvoudige rekenformules in een spreadsheet	59	71	74	77	62	72
Bestanden comprimeren	50	53	57	78	58	45
Programma schrijven in een programmeertaal	14	19	26	29	21	15
Aansluiten en installeren van nieuwe toestellen	59	74	81	84	72	72
Computer aansluiten op een netwerk	27	44	52	52	45	35
Opsporen en oplossen van computer problemen	32	52	54	61	56	46
Niet in staat om een enkele taak uit te voeren	8	–	2	1	2	6
In staat om max. 1 of 2 taken uit te voeren	17	13	7	5	15	12
In staat om max. 3 of 4 taken uit te voeren	34	44	39	33	40	37
In staat om max. 5 of 6 taken uit te voeren	36	39	50	60	44	42
In staat om problemen op te lossen + 5 of 6 taken	22	36	35	44	32	31

Bron: Eurostat / Statbel, 2007

Tabel A7
Verhouding jongeren van 16-24 jaar die in staat zijn om diverse internettaken uit te voeren,
in België en buurlanden
 (% van de bevolking 16-24 jaar, 2007)

	BE	DE	FR	LU	NL	UK
Zoekmachine gebruiken	91	95	91	92	98	85
E-mail met bijlage zenden	84	84	86	88	92	78
Berichten naar chatrooms verzenden	50	73	66	73	59	55
Telefoneren via internet	18	27	58	42	51	19
P2P muziek of video uitwisselen	27	25	36	54	60	33
Webpagina of weblog ontwerpen	17	23	34	42	33	32
Programma van het internet halen en installeren	33	53	72	73	62	56
Virus en andere besmetting van computer weghouden	38	61	71	79	68	43
Niet in staat om een enkele taak uit te voeren	2	–	1	1	1	–
In staat om max. 1 of 2 taken uit te voeren	36	23	15	12	13	29
In staat om max. 3 of 4 taken uit te voeren	45	54	44	44	49	39
In staat om max. 5 of 6 taken uit te voeren	13	19	36	40	37	22
In staat om besmetting te vermijden + 5 of 6 taken	10	18	31	36	29	17

Bron: Eurostat / Statbel, 2007

Inhoudstafel

INLEIDING	5
HOOFDSTUK I	
DE NOODZAAK OM HET BEGRIP OFFLINE JONGEREN	
TE VERBREDEDEN	7
1. Een eerste verkenning op basis van statistieken.....	7
1.1 Profielschets van jongeren tussen 16 en 25 jaar in België.....	8
1.2 Het gebruik van het internet en de computer bij jongeren van 16 tot en met 24 jaar	12
2. “Digital natives” en digitale uitgesloten: bevindingen van bestaand onderzoek	19
2.1 De generatie van de “digital natives”	19
2.2 De digitale uitsluiting van jongeren.....	22
3. De perceptie van de terreinwerkers	25
3.1 Praktisch: waar en hoe vinden we offline jongeren?	26
3.2 Volledig offline jongeren: een verdoken verschijnsel?	28
3.3 Offline jongeren: een mix van factoren.....	29
4. Besluit: een waaier van “offline” situaties.....	30
4.1 Verruiming van het begrip “offline jongeren”	30
4.2 Een hele resem individuele situaties.....	31
HOOFDSTUK II	
GEBRUIK EN NIET-GEBRUIK BIJ DE JONGEREN :	
VAN UITSLUITING NAAR BREUKLIJN	33
1. De digitale wereld van jongeren: een beschrijvende verkenning.....	33
1.1 Hoe maken jongeren gebruik van online diensten?.....	33
1.2 Is er sprake van een specifiek “jong” gebruiksprofiel?.....	36
1.3 De ICT-vaardigheid van jongeren.....	40

2.	Bevindingen van bestaand onderzoek.....	45
2.1	Relatie van jongeren met ICT en gebruiksmodel bij jongeren.....	45
2.2	In welk opzicht zijn sommige jongeren “bijna offline”?	47
2.3	Van digitale geletterdheid naar een kritische omgang met ICT	49
3.	De standpunten van de terreinwerkers.....	51
3.1	Bijstelling van onze hypothese.....	51
3.2	Het begrip offline en de e-beleving van jongeren: enkele kanttekeningen.....	52
3.3	Hoe en waar hebben jongeren toegang tot het internet?	53
3.4	Waarom sluit de ICT-kennis van jongeren niet aan op wat de school, de beroepswereld en de overheid van hen verwacht en vice versa?	55
3.5	De gebrekkige ICT-kennis en problematische toegang van jongeren tot het internet en zijn consequenties.....	56
4.	Besluit: uitsluiting of breuklijn?	57
4.1	“Jonge” gebruiksprofielen versus “oudere” gebruiksprofielen.....	57
4.2	Heterogene digitale vaardigheden	58
HOOFDSTUK III		
TE OVERWEGEN MAATREGELEN		
59		
1.	De plaats van jongeren in e-inclusie programma’s	59
1.1	Nationale actieplannen onder de loep	59
1.2	Aanbevelingen van internationale organisaties.....	63
2.	De noden en behoeften zoals aangevoeld door de terreinwerkers.....	64
2.1	De jeugdsector en de jeugdwerkers bewust maken	65
2.2	Bruggen bouwen tussen de e-wereld van de jongeren en de verwachtingen van de informatiesamenleving	65
2.3	Het vertrouwen in ICT verbeteren	66
2.4	On-line diensten meer bruikbaar maken voor jongeren	66
HOOFDSTUK IV		
CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN		
67		
1.	Het doelpubliek van het onderzoek	67
2.	De noodzaak om het begrip offline jongeren te verbreden.....	68
3.	Van bijna-uitsluiting naar breuklijn	69
4.	Aanbevelingen	70
BIBLIOGRAFIE		
75		
BIJLAGE		
AANVULLENDE STATISTISCHE GEGEVENS		
81		
INHOUDSTAFEL.....		
87		

